

Universitätsbibliothek Wuppertal

Titi Livii Patavini Historiarvm Libri Qvi Svpersvnt Omnes

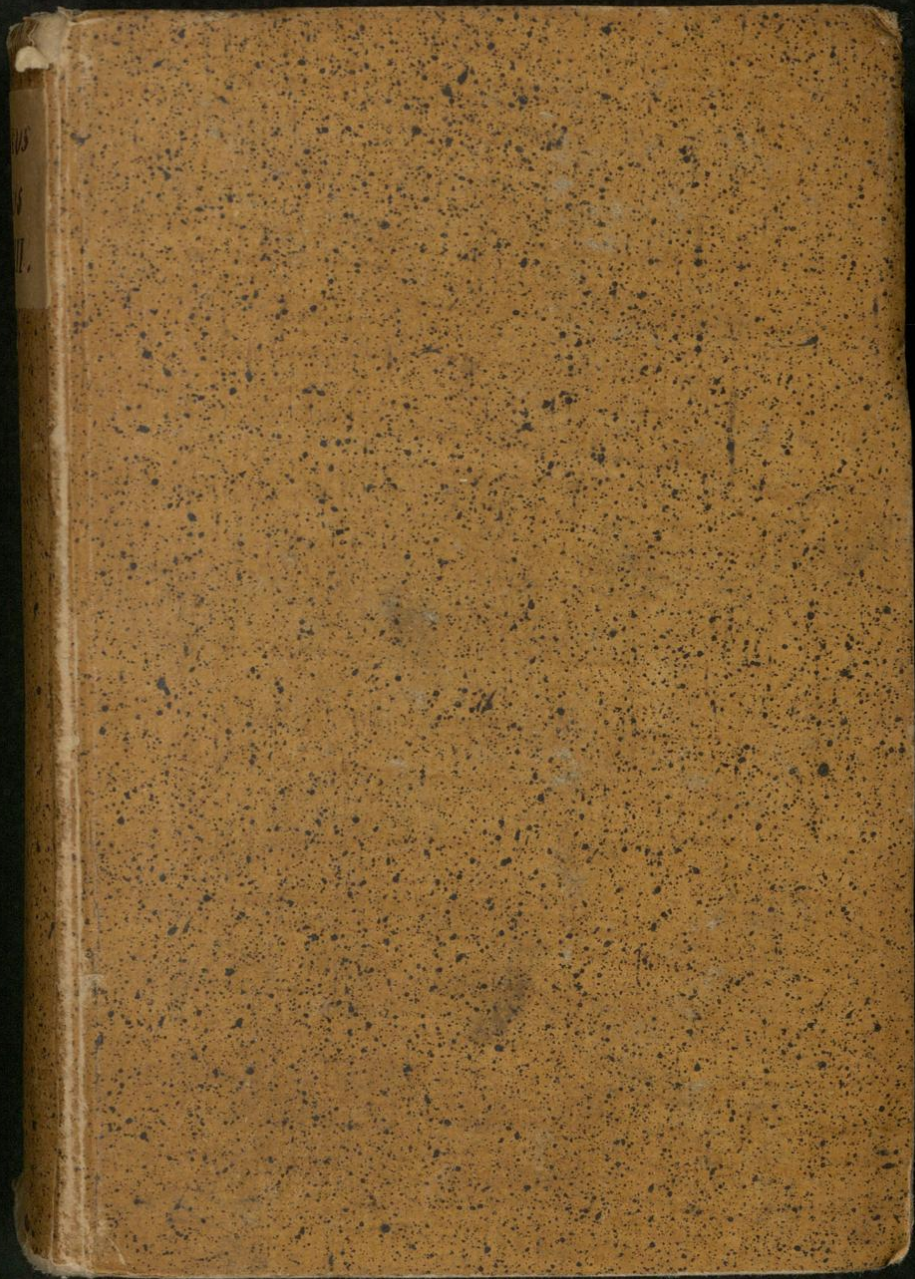
Livius, Titus

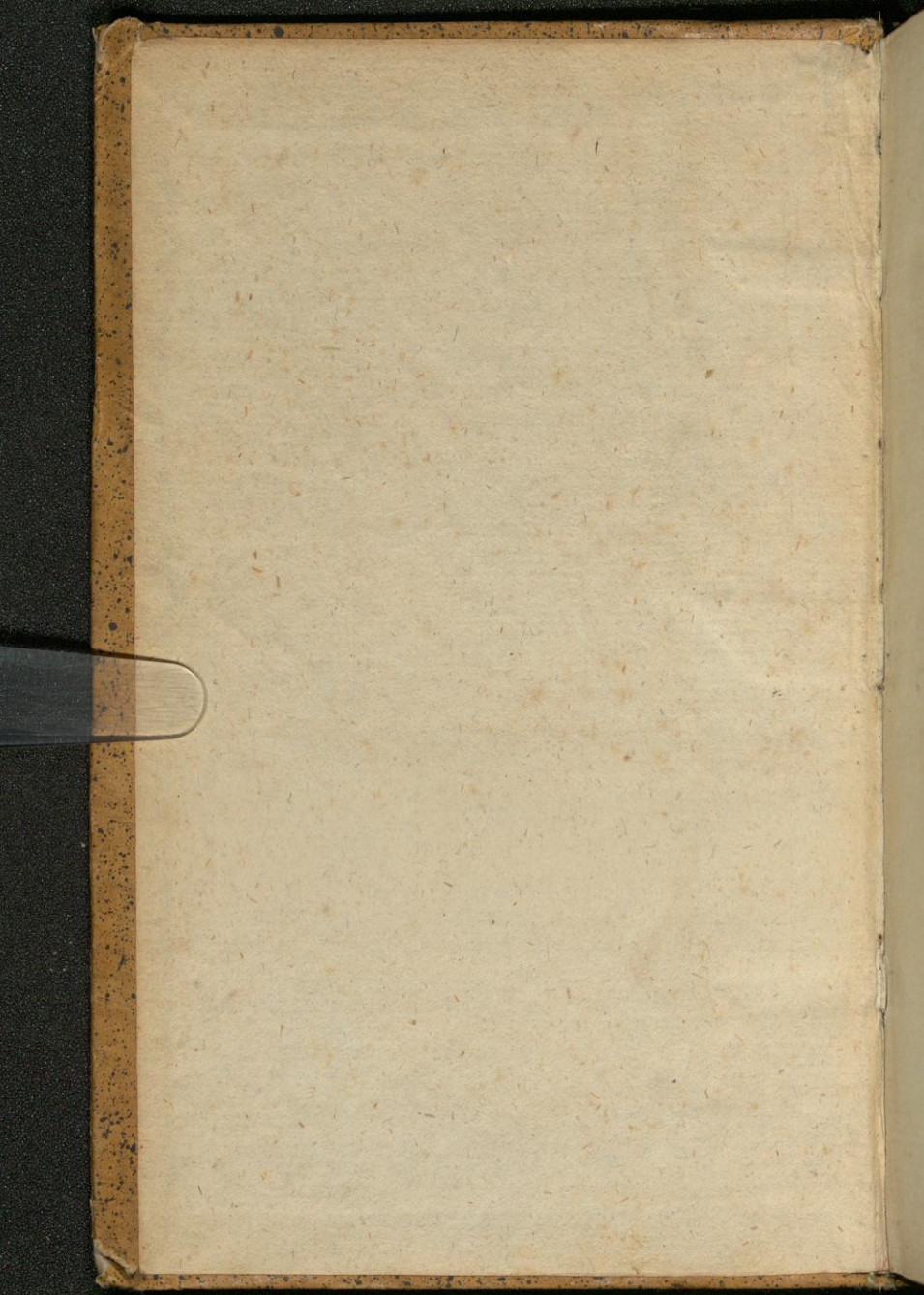
Mannhemii, 1779

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

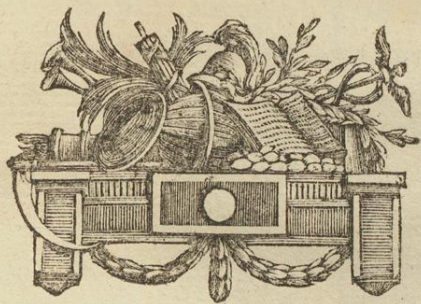
[urn:nbn:de:hbz:468-1-1259](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1259)

TITI LIVII
PATAVINI
HISTORIARUM LIBRI
QUI SUPERSUNT OMNES

T O M U S T E R T I U S

MANNHEMII
Cura & Sumptibus Societatis literatæ
M DCC LXXIX

THE LIBRARY

OF THE

HISTORICAL SOCIETY

OF THE STATE OF MASSACHUSETTS

FOUNDED 1822

MASSACHUSETTS

1822

MASSACHUSETTS

TITI LIVII PATAVINI
HISTORIARUM
AB URBE CONDITA
LIBER VII

EPITOME

*D*UO novi magistratus adjecti sunt, prætura & curulis ædilitas. Pestilentia civitas laboravit, eamque insignem fecit mors Furii Camilli : cujus remedium & finis quum per novas religiones quæreretur, ludi scenici tunc primum facti sunt. Quum dies L. Manlio dicta esset a M. Pomponio tribuno plebis propter delectum acerbe actum, & T. Manlium filium rus relegatum sine ullo crimine; adolescens ipse, cujus relegatio patri objiciebatur, venit in cubiculum tribuni, strictoque gladio coëgit eum in verba sua jurare, non perseveraturum se in accusatione. Quum telluris hiatu tota ad ultimum territa patria

foret, tunc omnia pretiosa missa sunt in præaltam voraginem urbis Romanæ: in eam Curtius armatus, sedens equo, se præcipitavit, eaque expleta est. T. Manlius adolescens, qui patrem a tribunicia vexatione vindicaverat, contra Gallum, provocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit, eique occiso torquem aureum detraxit, quem ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ, Pomptina & Publilia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est, quod plus quingentis jugeribus agri possideret. M. Valerius tribunus militum Gallum, a quo provocatus erat, insidente galeæ corvo, & unguibus rostroque hostem infestante, occidit, & ex eo Corvi nomen accepit; consulque proximo anno, quum annos viginti tres haberet, ob virtutem creatus est. Amicitia cum Carthaginensibus juncta. Campani, quum urguerentur a Samnitibus bello, auxilio adversus eos a senatu pe-

E P I T O M E 5

*aito, quum id non inpetrarent, urbem
 atque agros populo Romano dediderunt:
 ob quam caussam ea, quæ populi Romani
 facta essent, defendi bello adversus Sam-
 nites placuit. Quum ab Cornelio consule
 exercitus in iniquum locum deductus in
 magno discrimine esset, P. Decii Muris
 tribuni militum opera servatus est. Qui,
 occupato colle super id jugum, in quo
 Samnites confederant, occasionem consuli
 in æquiore locum evadendi dedit: ipse
 ab hostibus circumfessus erupit. Quum
 milites Romani, qui Capuæ in præsidio
 erant relictæ, de ea occupanda urbe conspi-
 rassent, & detecto consilio, metu supplicii
 a populo Romano defecissent, per M. Va-
 lerium Corvum dictatorem, qui consilio
 suo eos a furore revocaverat, patriæ resti-
 tuti sunt. Res præterea contra Hernicos,
 & Gallos, & Tiburtes, & Privernates,
 & Tarquinienses, & Samnites, & Volscos
 prospere gestas continet.*

U. e. 389.
a. C. 363.
L. Sextio,
L. Emilio
Coss.

ANNUS hic erit insignis novi hominis consulatu, insignis novis duobus magistratibus, prætura & curuli ædilitate. Hos sibi patricii quæsiwere honores pro concesso plebi altero consulatu. Plebes consulum L. Sextio, cujus lege partus erat, dedit : Patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo ; ædilitatem Cn. Quinctio Capitolino & P. Cornelio Scipioni, suarum gentium viris, gratia campestri ceperunt. L. Sextio collega ex Patribus datus L. Æmilius Mamercinus. Principio anni & de Gallis, quos primo palatos per Apuliam congregari jam fama erat, & de Hernicorum defectione agitata mentio. Quum de industria omnia, ne quid per plebeium consulem ageretur, proferrentur, silentium omnium rerum ac justitio simile orium fuit : nisi quod, non patientibus tacitum tribunis, quod pro consule uno plebeio tres patricos magistratus, curulibus sellis prætextatos tamquam consules sedentes, nobilitas sibi sumisset, prætorem quidem etiam jura reddentem, & collegam consulibus, atque iisdem auspiciis creatum, verecundia

LIBER VII CAP. II 7

inde inposita est senatui ex Patribus jubendi
 ædiles curules creari. Primo, ut alternis an-
 nis ex plebe fierent, convenerat : postea
 promiscuum fuit. Inde, L. Genucio & Q. Ser-
 vilio consulibus, & ab seditione & a bello
 quietis rebus, ne quando a metu ac periculis
 vacarent, pestilentia ingens orta. Censorem,
 ædilem curulem, tres tribunos plebis mor-
 tuos ferunt, pro portione & ex multitudine
 alia multa funera fuisse. Maximeque eam
 pestilentiam insignem mors quam matura, tam
 acerba, M. Furii fecit. Fuit enim vere vir
 unicus in omni fortuna : princeps pace bel-
 loque prius, quam exsulatum iret ; clarior
 in exilio vel desiderio civitatis, quæ capta
 absentis inploravit opem, vel felicitate, qua
 restitutus in patriam secum patriam ipsam
 restituit. Par deinde per quinque & viginti
 annos (tot enim postea vixit) titulo tantæ
 gloriæ fuit, dignusque habitus, quem se-
 cundum a Romulo conditorem urbis Romanæ
 ferrent.

U. c. 390.
 a. C. 362.

L. Genu-
 cio, Q.
 Servilio
 Coss.

Pestilentia

Camillæ
 mors.

II. Et hoc & insequenti anno, C. Sulpi-
 cio Petico, C. Licinio Stolone, consulibus,
 pestilentia fuit. Eo nihil dignum memoria
 actum, nisi quod pacis Deum exposcendæ

U. c. 391.
 a. C. 361.

C. Sulpi-
 cio, C.
 Licinio
 Coss.

*U. e. 391.
a. C. 361.*

*Ludi sceni-
ei primi.*

caussa tertio tum post conditam urbem lecti-
sternium fuit. Et quum vis morbi nec huma-
nis consiliis nec ope divina levaretur, victis
superstitione animis, ludi quoque scenici,
nova res bellicoso populo, (nam circi modo
spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ
placamina instituti dicuntur. Ceterum parva
quoque (ut ferme principia omnia) & ea
ipsa peregrina res fuit. Sine carmine ullo,
sine imitandorum carminum actu, ludiones
ex Etruria adciti, ad tibicinis modos saltan-
tes, haud indecoros motus more Tusco da-
bant. Imitari deinde eos juvenus, simul in-
conditis inter se jocularia fundentes versibus,
cœpere; nec absoni a voce motus erant.
Accepta itaque res sæpiusque usurpando exci-
tata. Vernaculis artificibus, quia hister Tusco
verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus
inditum: qui non, sicut ante, Fescennino
versu similem incompositum temere ac rudem
alternis jaciebant; sed inpletas modis faturas,
descripto jam ad tibicinem cantu, motuque
congruenti peragebant. Livius post aliquot
annos, qui ab faturis ausus est primus argu-
mento fabulam serere, (idem scilicet, id
quod omnes tum erant, suorum carminum

actor) dicitur, quum sæpius revocatus vocem obtudisset, venia petita puerum ad canendum ante tibicinem quum statuisset, canticum egisse aliquanto magis vigente (a) motu, quia nihil vocis usus inpediebat. Inde ad manum cantari histrionibus cœptum, diverbiaque tantum ipsorum voci relicta. Postquam lege hac fabularum ab risu ac soluto joco res avocabatur, & ludus in artem paullatim verterat; juvenus, histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus jactitare cœpit: quæ inde exodia postea adpellata, consertaque fabellis potissimum Atellanis sunt. Quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit juvenus, nec ab histrionibus pollui passa est. Eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moveantur, & stipendia, tamquam expertes artis ludicræ, faciant. Inter aliarum parva principia rerum, ludorum quoque prima origo ponenda visa est: ut adpareret, quam ab sano initio res in hanc vix opulentis regnis tolerabilem insaniam venerit.

III. NEC tamen ludorum primum initium, procurandis religionibus datum, aut religione

(a) viginti Gron. Crev.

U. C. 391.
a. C. 361.

Exodia:
Atellanæ.

animos, aut corpora morbis levavit. Quin etiam, quum medios forte ludos circus Tiberi superfuso inrigatus inpedisset, id vero, velut averfis jam Diis adspernantibusque placamina iræ, terrorem ingentem fecit. Itaque Cn. Genucio, L. Æmilio Mamercino secundum consulibus, quum piaculorum magis conquisitio animos, quam corpora morbi, adficerent, repetitum ex seniorum memoria dicitur, pestilentiam quondam clavo ab dictatore fixo sedatam. Ea religione adductus senatus dictatorem clavi figendi causa dici iussit. Dicitur L. Manlius Imperiosus, L. Pinarium magistrum equitum dixit. Lex vetusta est, priscis literis verbisque scripta, ut, qui prætor maximus sit, Idibus Septembribus clavum pangat. Fixa (b) fuit dextro lateri ædis Jovis optimi maximi, ex qua parte (c) Minervæ templum est. Eum clavum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam numeri annorum fuisse ferunt: eoque Minervæ templo dicatam legem, quia numerus Minervæ inventum sit. Volsiniis quoque clavos, indices numeri annorum fixos in templo Nortia,

*U c. 392.
a. C. 360.
Cn. Genu-
cio, L.
Æmilio II
Coss.*

*Manlius
dictator
clavi
figendi
caussa
dictus.*

*Clavus
annorum
index.*

(b) *Fixus Gron. Crev.*

(c) *ea ex parte, qua Gron. Crev.*

Etruscæ Deæ, comparere, diligens talium monimentorum auctor Cincius adfirmat. M. Horatius consul ex lege templum Jovis optimi maximi dedicavit anno post reges exactos: a consulibus postea ad dictatores, quia majus imperium erat, sollemne clavi figendi translatum est. Intermisso deinde more, digna etiam per se visa res (*d*), propter quam dictator crearetur. Qua de causa creatus L. Manlius, perinde ac reipublicæ gerendæ, ac non solvendæ religione, gratia creatus esset, bellum Hernicum adfectans, delectu acerbo juventutem agitavit; tandemque omnibus in eum tribunis plebis coortis, seu vi, seu verecundia victus, dictatura abiit.

*U. c. 392.
a. C. 360.*

*Manlius
delectum
habere
conatur,
frustra.*

IV. NEQUE eo minus principio insequentis anni, Q. Servilio Ahala, L. Genucio consulibus (*e*), dies Manlio dicitur a M. Pomponio tribuno plebis. Acerbitas in delectu, non damno modo civium, sed etiam laceratione corporum lata, partim virgis cæsis, qui ad nomina non respondissent, partim in vincula ductis, invisa erat: & ante omnia invisum ipsum ingenium atrox, cognomenque Impe-

*U. c. 393.
a. C. 359.*

*Q. Servi-
lio II. L.
Genucio
II. Coss.
Manlio
dies dicta.*

(*d*) est res Gron. Crev.

(*e*) secundum consulibus Gron. Crev.

U. c. 393.
a. C. 359.

*Acerbitas
ejus in
filium.*

riofī grave liberæ civitatī, ab ostentatione
 sævitæ adscitum, quam non magis in alie-
 nis, quam in proximis, ac sanguine ipse suo
 exerceret. Criminique ei tribunus inter cete-
 ra dabat, « quod filium juvenem, nullius
 » probri compertum, extorrem urbe, domo,
 » penatibus, foro, luce, congressu æqualium
 » prohibitum, in opus servile, prope in
 » carcerem atque in ergastulum, dederit:
 » ubi summo loco natus dictatorius juvenis
 » quotidiana miseria disceret, vere imperioso
 » patre se natum esse. At quam ob noxam?
 » quia infacundior sit, & lingua inpromptus.
 » Quod naturæ damnum utrum nutriendum
 » patri, (si quidquam in eo humani esset)
 » an castigandum ac vexatione insigne facien-
 » dum fuisse? ne mutas quidem bestias mi-
 » nus alere ac fovere, si quid ex progenie
 » sua parum prosperum sit. At, Hercule, L.
 » Manlium, malum malo augere filii, & tar-
 » ditatem ingenii insuper premere; & , si
 » quid in eo exiguum naturalis vigoris sit,
 » id extinguere vita agresti & rustico cultu,
 » inter pecudes habendo. »

*Filii ejus
pictas.*

V. OMNIUM potius his criminationibus,
 quam ipsius juvenis, inritatus est animus:

quin contra, se quoque parenti causam in- *U. c. 393.*
 vidiaë atque criminum esse, ægre passus, *a. C. 359.*
 (ut omnes Dii hominesque scirent, se parenti
 opem latam, quam inimicis ejus, malle) ca-
 pit consilium, rudis quidem atque agrestis
 animi, & quamquam non civilis exempli,
 tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis,
 cultro subcinctus, mane in urbem, atque a
 porta domum confestim ad M. Pomponium
 tribunum p̄girit: janitori, « opus esse sibi
 » domino ejus convento extemplo, [ait] nun-
 » ciaret, T. Manlium Lucii filium esse. »
 Mox introductus, (etenim percitum ira in
 patrem spes erat aut criminis aliquid novi,
 aut consilii ad rem agendam, deferre) salute
 accepta redditaque, « esse [ait] quæ cum
 » eo agere arbitris remotis velit. » Procul
 inde omnibus abire jussis, cultrum stringit:
 &, super lectum stans ferro intento, nisi,
 in quæ ipse concepisset verba, juraret, « fe
 » patris ejus accusandi causa concilium ple-
 » bis numquam habiturum, » se eum extem-
 plo transfixurum minatur. Pavidus tribunus
 (quippe qui ferrum ante oculos micare, se
 solum, inermem; illum prævalidum juve-
 nem, & quod haud minus timendum erat,

U. c. 393.
a. C. 359.

stolide ferocem viribus suis cerneret) adjurat, in quæ adactus est verba; & præ se deinde tulit, ea vi subactum se incepto destitisse. Nec perinde, ut maluisset plebes, sibi suffragii ferendi de tam crudeli & superbo reo potestatem fieri; ita ægre habuit, filium id pro parente ausum: eoque id laudabilius erat, quod animum ejus tanta acerbitas patria nihil a pietate avertisset. Itaque non patri modo remissa causæ dictio est, sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit: & quum eo anno primum placuisset, tribunos militum ad legiones suffragio fieri, (nam & antea, sicut nunc, quos Rufulos vocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiæque ad conciliandam gratiam meritis; ut qui rure & procul cœtu hominum juventam egisset.

Vorago in foro.

VI. EODEM anno, seu motu terræ, seu qua vi alia, forum medium ferme specu vasto conlapsum in inmensam altitudinem dicitur: neque eam voraginem conjectu terræ, quum pro se quisque gereret, expleri potuisse prius, quam Deum monitu quæri cœptum, quo plurimum populus Romanus posset? Id enim illi loco dicandum, vates canebant, si rem-

publicam Romanam perpetuam esse vellent. *U. c. 393.*
 Tum M. Curtium, juvenem bello egregium, *a. C. 359.*
 castigasse ferunt dubitantes, an ullum magis
 Romanum bonum, quam arma virtusque, *In eam se*
 esset. Silentio facto, templa Deorum immor- *M. Curtius*
 talium, quæ foro inminent, Capitoliumque *inmittit.*
 intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc
 in patentes terræ hiatus ad Deos manes por-
 rigentem, se devovisse; equo deinde, quam
 poterat, maxime exornato infidentem, arma-
 tum se in specum inmisisse, donaque ac fru-
 ges super eum a multitudine virorum ac mu-
 lierum congestas; lacumque Curtium, non
 ab antiquo illo T. Tatii milite Curtio Metto,
 sed ab hoc adpellatum. Cura non deesset, si
 qua ad verum via inquirentem ferret: nunc
 fama rerum standum est, ubi certam dero-
 gat vetustas fidem, & lacus nomen ab hac
 recentiore insignitius fabula est. Post tanti
 prodigii procurationem, eodem anno de Her-
 nicens consultus senatus, quum feciales ad
 res repetendas nequidquam misisset, primo
 quoque die ferendum ad populum de bello
 indicendo Hernicis censuit; populusque id
 bellum frequens jussit. L. Genucio consuli
 ea provincia sorte evenit. In expectatione

*Bellum
cum
Hernicis.*

U. c. 393.
a. C. 359.

*Genucius
male rem
gerit.*

*Ap. Clau-
dium disla-
tor.*

civitas erat, quod primus ille de plebe con-
sul bellum suis auspiciis gesturus esset; per-
inde ut eveniret res, ita communicatos hono-
res pro bene aut secus consulto habitura.
Forte ita tulit casus, ut Genucius, ad hostes
magno conatu profectus, in insidias præcipi-
taret (f); legionibus nec opinato pavore
fufis, consul circumventus ab insciis, quem
interfecissent, occideretur. Quod ubi est (g)
Romam nunciatum, nequaquam tantum publi-
ca calamitate mœsti Patres, quantum feroces
infelici consulis plebeii ductu, fremunt om-
nibus locis: « Irent, crearent consules ex
» plebe, transferrent auspicia, quo nefas
» esset. Potuisse Patres plebiscito pelli hono-
» ribus suis: num etiam in Deos immorta-
» les inauspicatam legem valuisse? Vindicasse
» ipsos suum numen, sua auspicia: quæ ut
» primum contacta sint ab eo, a quo nec jus
» nec fas fuerit, deletum cum duce exerci-
» tum documento fuisse, ne deinde, turbato
» gentium jure, comitia haberentur.» His
vocibus curia & forum personat. Ap. Clau-
dium, quia diffuaserat legem, majore nunc
aucto-

(f) præcipitaretur Gron. Crev.

(g) est del. Gron.

auctoritate eventum reprehensi ab se consilii
incusantem, dictatorem consensu patriciorum U. c. 303.
a. C. 359.
Servilius consul dicit, delectusque & iusti-
tium indictum.

VII. PRIUSQUAM dictator legionesque no-
væ in Hernicos venirent, ductu C. Sulpicii
legati res per occasionem gesta egregie est.
In Hernicos, morte consulis contemptim ad
castra Romana cum haud dubia expugnandi
spe succedentes, hortante legato, & plenis
iræ atque indignitatis militum animis, erup-
tio est facta. Multum ab spe adeundi valli
res Hernicis astitit; adeo turbatis inde ordi-
nibus abscessere. Dictatoris deinde adventu
novus veteri exercitus jungitur, & copiarum
duplicantur: & pro concione dictator laudi-
bus legati militumque, quorum virtute castra
defensa erant, simul audientibus laudes me-
ritas, tollit animos; simul ceteros ad æmu-
landas virtutes acuit. Neque segnius ad hostes
bellum adparatur, qui, & parti ante decoris
memores, neque ignari auctarum virium hos-
tis, suas quoque vires augent. Omne Her-
nicum nomen, omnis militaris ætas excitur.
Quadringenariae octo cohortes, lecta robora
virorum, scribuntur. Hunc eximium florem

B. t. 393.
a. C. 359.

*Arox
pugna.*

juventutis eo etiam, quod, ut duplex acciperent stipendium, decreverant, spei animorumque inplevere. Inmunes quoque operum militarium erant, ut, in unum pugnae laborem reservati, plus sibi, quam pro virili parte, admitendum scirent. Extra ordinem etiam in acie locati, quo conspectior virtus esset. Duum millium planities castra Romana ab Hernicis dirimebat; ibi pari ferme utrimque spatio in medio pugnatum est. Primo stetit ambigua spe pugna; nequidquam saepe conatis equitibus Romanis inpetu turbare hostium aciem. Postquam equestris pugna effectu, quam conatibus, vanior erat; consulto prius dictatore equites, permissu deinde ejus, relictis equis, clamore ingenti (*h*) provolant ante signa, & novam integrant pugnam: neque sustineri poterant, ni extraordinariae cohortes pari corporum animorumque robore se objecissent.

VIII. TUNC inter primores duorum populorum res geritur. Quidquid hinc aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex, quam pro numero, damnum est: vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus

(*h*) *ingenti* del. *Gron.*

pugna, eventum suum in virtute aliena ponit. Multi utrimque cadunt, plures vulnera accipiunt. Tandem equites alium increpantes, « quid deinde restaret [quærendo] » si neque ex equis pepulissent hostem, neque pedites quidquam momenti facerent? » quam tertiam expectarent pugnam? quid ante signa feroces profiluisissent, & alieno pugnarent loco? » His inter se vocibus concitati, clamore renovato, inferunt pedem: & primum gradu moverunt hostem, deinde pepulerunt, postremo jam haud dubie avertunt. Neque, tam vires pares quæ superaverit res, facile dictu est, nisi quod perpetua fortuna utriusque populi & extollere animos, & minuere potuit. Usque ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum obpugnatione, quia serum erat diei, abstinuere. Diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem signum dare posset: eo in noctem tractum erat certamen. Postero (i) die deserta fuga castra Hernicorum, & faucii relictæ quidam inventi; agmenque fugientium ab signis, quum præter mœnia eorum infrequentia conspecta signa (k) essent, fufum,

U. c. 393.

a. C. 359.

Vincuntur
Hernici.

(i) postera Gron. Crev.

(k) signa conspecta Gron. Crev.

ac per agros trepida fuga palatum est. Nec Romanis incruenta victoria fuit : quarta pars militum amissa; &, ubi haud minus jaçturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere.

U. c. 394.

a. C. 358.

C. Sulpicio

II. C. Li-

cinio II.

Coss.

IX. INSEQUENTI anno, quum C. Sulpicius & C. Licinius Calvus consules in Hernicos exercitum duxissent, neque inventis in agro hostibus, Ferentinum urbem eorum vi cepissent, revertentibus inde eis Tiburtes portas claufere. Ea ultima fuit caussa, quum multæ antea querimonix ultro citroque jaçtatae essent, cur, per feciales rebus repetitis, bellum Tiburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quinctium Pennum eo anno fuisse, satis constat, & magistrum equitum Ser. Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comitorum habendorum caussa, & ab Licinio consule dictum scribit, quia, collega comitia bello præferre festinante, ut continuaret consulatum, obviam eundum pravæ cupiditati fuerit. Quæsita ea propriæ familiæ laus leviozem auctorem Licinium facit. Quum mentionem ejus rei in vetustioribus annalibus nullam inveniam, magis, ut belli Gallici caussa dictatorem creatum arbitrer, inclinatur animus. Eo certe anno Galli ad ter-

*Bellum
cum
Tiburtibus*

*T. Quinctius Pennus
dictator.*

*Bellum
Gallicum.*

tium lapidem Salaria via trans pontem Anienis castra habuere. Dictator, quum tumultus Gallici causa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit, ingentique exercitu ab urbe profectus, in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset. Prælia de occupando ponte crebra erant, nec, qui potirentur, incertis viribus, fati discerni poterat. Tum eximia corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus proceffit; & quantum maxima voce potuit, « Quem nunc [inquit] Roma virum fortissimum (1) habet, procedat, agedum, ad » pugnam, ut noster duorum eventus ostendat, utra gens bello sit melior. »

X. Diu inter primores juvenum Romanorum silentium fuit, quum & abnuere certamen vererentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. Tum T. Manlius, Lucii filius, qui patrem a vexatione tribunicia vindicaverat, ex statione ad dictatorem perguit: « Injussu tuo [inquit] imperator, extra ordinem numquam pugnaverim, » non si certam victoriam victoriam videam,

U. c. 394.
a. C. 358.

Singulare
certamen
T. Manlii
cum Gallo.

(1) fortissimum virum Gron. Crev.

U. c. 374.
a.. C 358.

» Si tu permittis, volo ego illi belluæ offen-
 » dere, quando adeo ferox præfultat hostium
 » signis, me ex ea familia ortum, quæ Gal-
 » lorum agmen ex rupe Tarpeia dejecit. »
 Tum dictator, « Maeste virtute [inquit]
 » ac pietate in patrem, patriamque, T. Manli,
 » esto. Perge, & nomen Romanum invictum,
 » juvantibus Diis, præsta. » Armant inde
 juvenem æquales: pedestre scutum capit,
 Hispano cingitur gladio, ad propiorem habilij
 pugnam. Armatum adornatumque adversus
 Gallum stolide lætum, & (quoniam id quo-
 que memoria dignum antiquis visum est) linguam etiam ab inrisu exferentem, produ-
 cunt. Recipiunt inde se ad stationem: & duo
 in medio armati, spectaculi magis more, quam
 lege belli, destituuntur, nequaquam visu ac
 specie æstimantibus pares. Corpus alteri
 magnitudine eximium, versicolori veste pic-
 tisque & auro calatis refulgens armis: media
 in altero militaris statura, modicaque in ar-
 mis habilibus magis quam decoris species.
 Non cantus, non exsultatio armorumque agi-
 tatio vana, sed pectus, animorum iræque
 tacitæ plenum, omnem ferociam in discrimen
 ipsum certaminis distulerat. Ubi consistere

inter duas acies, tot circa mortalium animis spe metuque pendentibus, Gallus, velut moles superne imminens, projecto læva scuto, in advenientis arma hostis vanum cæsim cum ingenti sonitu ensem dejecit. Romanus, mucrone subrecto, quum scuto scutum (m) innum percussisset, totoque corpore interior periculo vulneris factus, insinuasset se inter corpus armaque, uno alteroque subinde ictu ventrem atque inguina haufit, & in spatium ingens ruentem porrexit hostem. Jacentis inde corpus, ab omni alia vexatione intactum, uno torque spoliavit: quem resperfum cruore collo circumdedit suo. Defixerat pavor cum admiratione Gallos. Romani, alacres ab statione obviam militi suo progressi, gratulantes laudantesque ad dictatorem perdu-
cunt. Inter carminum prope modum incondita quædam militariter joculariter, Torquati cognomen auditum; celebratum deinde, posteris etiam familiaræque honori fuit. Dictator coronam auream addidit donum, mirisque pro concione eam pugnam laudibus tulit.

XI. Et, Hercule, tanti ea ad universi belli eventum momenti dimicatio fuit, ut Gallo-

*U. c. 394.
a. C. 358.*

*Galli in
Campaniam tran-
seunt.*

(m) scutum scuto Gron. Crev.

rum exercitus proxima nocte, relictis trepide castris, in Tiburtem agrum, atque inde, societate belli facta, comiteaque benigne ab Tiburtibus adjutus, mox in Campaniam transierit. Et fuit causa, cur proximo anno C. Poetelius Balbus consul, quum collegæ ejus M. Fabio Ambusto Hernici provincia evenisset, adversus Tiburtes jussu populi exercitum duceret. Ad quorum auxilium quum Galli ex Campania redissent, cædæ populationes in Lavicano, Tusculanoque, & Albano agro, haud dubie Tiburtibus ducibus, sunt factæ. Et, quum adversus Tiburtem hostem duce consule contenta respublica esset, Gallicus tumultus dictatorem creati coëgit. Creatus Q. Servilius Ahala T. Quinctium magistrum equitum dixit; & ex auctoritate Patrum, si prospere id bellum evenisset, ludos magnos vovit. Dictator, ad continendos proprio bello Tiburtes consulari exercitu jussu manere, omnes juniores, nullo detrectante militiam, sacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius viribus urbis, in conspectu parentum conjugumque ac liberorum: quæ magna, etiam absentibus, hortamenta animi, tum subiecta oculis, simul

*U. c. 395.
a. C. 357.
C. Poetelio,
M. Fabio
Coss.*

Q. Servilius dictator.

*Atrox
pugna cum
Gallis.*

verecundia misericordiaque militem accendebant. Magna utrimque edita cæde, averitur tandem acies Gallorum. Fuga Tibur, sicut arcem belli Gallici, petunt: palati a consule Pœtelio haud procul Tibure excepti, egressis ad opem ferendam Tiburtibus, simul cum his intra portas compelluntur. Egregie quum ab dictatore, tum ab consule res gesta est. Et consul alter Fabius præliis primum parvis, postremo una insigni pugna, quum hostes totis adorti copiis essent, Hernicos devincit (n). Dictator, consulibus in senatu & apud populum magnifice conlaudatis, & suarum quoque rerum illis remisso honore, dictatura se abdicavit. Pœtelius de Gallis Tiburtibusque geminum triumphum egit. Fabio fatis visum, ut ovans urbem iniret. Inridere Pœtelii triumphum Tiburtes; « Ubi » enim eum secum acie conflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisque Gallorum, extra portas egressos, postquam in se quoque fieri inpetum viderint, & sine discrimine obvios cædi, recepisse se intra urbem. » Eam rem triumpho dignam visam Romanis? » Ne nimis mirum magnæque censerent,

U. c. 395.
a. C. 395.

Hernici
victi.

(n) devicit Gron. Crev.

» tumultum exciere in hostium portis, ma-
 » jorem ipsos trepidationem ante moenia sua
 » visuros.»

*U. c. 396.
 a. C. 356.*

*M. Poppil-
 lio, Cn.
 Manlio
 Coss.*

*Tibures
 ad Roma
 mania
 visi.*

*Tarqui-
 niense
 bellum.*

XII. ITAQUE insequenti anno, M. Popillio Lænate, Cn. Manlio Consulibus, primo silentio noctis ab Tibure agmine infesto profecti, ad urbem Romam venerunt. Terrorem repente ex somno excitatis subita res & nocturnus pavor præbuit: ad hoc multorum inscitia, qui, aut unde, hostes advenissent. Conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus, murique præsidii firmati: & ubi prima lux mediocrem multitudinem ante moenia, neque alium, quam Tiburtem, hostem ostendit, duabus portis egressi consules utrimque aciem subeuntium jam muros adgrediuntur: adparuitque occasione magis, quam virtute, fretos venisse: adeo vix primum inpetum Romanorum sustinere. Quin etiam bono fuisse Romanis adventum eorum constabat, orientemque jam seditionem inter Patres & plebem metu tam propinqui belli compressam. Alius adventus hostium fuit proximo bello, agris, quam urbi, terribilior. Populabundi Tarquinienses fines Romanos, maxime qua ex parte Etru-

riam adjacent, peragravere: rebusque nequidquam repetitis, novi consules C. Fabius & C. Plautius jussu populi bellum indixere; Fabioque ea provincia, Plautio Hernici evenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat. Sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab iis ex fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. Quo præsidio quum fulta res Romana esset, levius fuit, quod Gallos mox Præneste venisse, atque inde circa Pedum confedisse, auditum est. Dictatorem dici C. Sulpicium placuit: consul ad id aditus C. Plautius dixit: magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum, ex duobus consularibus exercitibus electa, adversus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quam parti utriusque placebat, fuit. Quum primo Galli tantum avidi certaminis fuissent, deinde Romanus miles, ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam vinceret; dictatori neququam placebat, quando nulla cogeret res, fortunæ se committere adversus hostem, quem tempus deteriorem in dies & locus alienus faceret, sine præparato com-

*U. c. 317.**a. C. 356.**C. Fabio,**C. Plautio**Coss.**Sulpicium**dictator.**Exercitus**adversus**Gallos**ducti.**Dictatoris**cunctatio.*

*U. c. 397.
a. C. 355.*

*Ingrata
militibus.*

meatu, sine firmo munimento morantem, ad hoc iis animis corporibusque, quorum omnis in impetu vis esset, parva eadem languesceret mora. His consiliis dictator bellum trahebat, gravemque edixerat poenam, si quis injussu in hostem pugnasset. Milites, ægre id patientes, primo in stationibus vigiliisque inter se dictatorem sermonibus carpere; interdum Patres communiter increpare, quod non iussissent per consules geri bellum. « Electum esse » eximium imperatorem, unicum ducem, qui » nihil agenti sibi de cælo devolaturam in sinum victoriam censeat. » Eadem deinde hæc interdum propalam, ac ferociora his, jactare; « se injussu imperatoris aut dimicatu-ros, aut » agmine Romam ituros. » Inmiscerique militibus centuriones: nec in circulis modo fremere, sed jam in principiis ac prætorio in unum sermones confundi, atque in concionis magnitudinem crescere turba, & vociferari ex omnibus locis, « ut extemplo ad » dictatorem iretur: verba pro exercitu faceret Sex. Tullius, ut virtute ejus dignum » esset. »

XIII. SEPTIMUM primum pilum jam Tullius ducebat; neque erat in exercitu, qui quidem

pedestria stipendia fecisset, vir factis nobilior. *U. c. 397.
a. C. 385.*
 Is, præcedens militum agmen, ad tribunal
 pergit; mirantique Sulpicio non turbam magis,
 quam turbæ principem Tullium, imperiis
 obediensimum militem, « Scilicet, *Sexti Tul-*
 » dictator [inquit] condemnatum se univer- *lii ad dic-*
 » sus exercitus a te ignaviæ ratus, & prope *tatorem*
 » ignominiaë causa destitutum sine armis, *oratio mi-*
 » oravit me, ut suam causam apud te age- *litum no-*
 » rem. Equidem, sicubi loco cessum, si terga *mine.*
 » data hosti, si signa foede amissa objici no-
 » bis possent, tamen hoc a te inpetrari æquum
 » censerem, ut nos virtute culpam nostram
 » corrigere, & abolere flagitii memoriam
 » nova gloria patereris. Etiam ad Allium fusæ
 » legiones eandem, quam per pavorem ami-
 » serant, patriam, profectæ postea ab Veis,
 » virtute recuperavere. Nobis, Deum benignitate,
 » felicitate tua populique Romani,
 » & res & gloria est integra. Quamquam
 » de gloria vix dicere ausim, si nos & hostes
 » haud secus, quam sceminas, abditos intra
 » vallum omnibus contumeliis eludunt; &
 » tu imperator noster, quod ægrius patimur,
 » exercitum tuum sine animis, sine armis,
 » sine manibus judicas esse; & prius, quam

U. c. 397. » expertus nos esses, de nobis ira desperasti,
 a. C. 355. » ut te mancorum ac debiliū ducem judi-
 » cares esse. Quid enim aliud esse causā
 » credemus, cur veteranus dux, fortissimus
 » bello, compressis, quod aiunt, manibus
 » sedeas? utcumque enim se habet (o) res,
 » te de nostra virtute dubitasse videri, quam
 » nos de tua, verius est. Sin autem non tuum
 » istuc, sed publicum est consilium, & con-
 » sensus aliquis Patrum, non Gallicum bel-
 » lum, nos ab urbe, a penetibus nostris ab-
 » legatos tenet; quæso, ut ea, quæ dicam,
 » non a militibus imperatori dicta censeas,
 » sed a plebe Patribus; quæ, sicut vos vestra
 » habeatis consilia, sic se sua habituram dicat.
 » Quis tandem succenseat, milites nos esse,
 » non servos vestros? ad bellum, non in
 » exsilium, missos? si quis det signum, in
 » aciem educat, ut viris ac Romanis dig-
 » num sit, pugnatos? si nihil armis opus
 » sit, otium Romæ potius, quam in castris,
 » acturos? hæc dicta sint Patribus. Te, im-
 » perator, milites tui oramus, ut nobis pug-
 » nandi copiam facias. Quum (p) vincere

(o) habeat Gron. Crev.

(p) tum Gron. Crev.

» cupimus, tum te duce (q) vincere; tibi *U. c. 397.*
 » lauream insignem deferre; tecum trium- *a. C. 355.*
 » phantes urbem inire; tuum sequentes cur-
 » rum Jovis optimi maximi templum gra-
 » tantes ovantesque adire.» Orationem Tullii
 exceperunt preces multitudinis: & undique,
 ut signum daret, ut capere arma juberet,
 clamabant.

XIV. DICTATOR, quamquam rem bonam
 exemplo haud probabili actam cernebat: ta-
 men facturum, quod milites vellent, se re-
 cepit; Tulliumque secreto, quænam hæc res
 sit, aut quo acta more, percunctatur. Tul-
 lius magnopere a dictatore petere, « ne se
 » oblitum disciplinæ militaris, ne sui, neve
 » imperatoriæ majestatis, crederet: multitu-
 » dini concitatæ, quæ ferme auctoribus simi-
 » lis effet, non subtraxisse se ducem; ne quis
 » alius, quales mota creare multitudo sole-
 » ret, existeret. Nam se quidem nihil non
 » arbitrio imperatoris acturum: illi quoque
 » tamen videndum magnopere esse; ut exer-
 » citum in potestate haberet. Differri non
 » posse adeo concitatos animos: ipsos sibi
 » locum ac tempus pugnandi sumtuos, si ab

(q) *duce te Gron. Crev.*

U. c. 397. » imperatore non detur. » Dum hæc loquuntur, jumenta forte pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. In eos faxa coniecta a Gallis : deinde ab Romana statione clamor ortus, ac profectum utrumque est. Jamque haud procul iusto proelio res erant, ni celeriter diremtum certamen per centuriones esset. Adfirmata certe eo casu Tullii apud dictatorem fides est : nec recipiente jam dilationem re, in posterum diem edicitur, acie pugnatueros. Dictator tamen, ut qui magis animis, quam viribus fretus ad certamen descenderet, omnia circumspicere atque agitare coepit, ut arte aliqua terrorem hostibus incuteret. Solerti animo rem novam excogitat, qua deinde multi nostri atque externi imperatores, nostra quoque quidam ætate, usi sunt. Mulis strata detrahi jubet : binisque tantum centunculis relictis, agafones, partim captivis, partim ægrorum armis ornatos, inponit. His fere mille effectis centum admiscet equites, & nocte super castra in montes evadere, ac silvis se occultare jubet : neque inde ante moveri (r), quam ab se acciperent signum. Ipse, ubi inluxit, in radicibus montium extendere

(r.) *movere* Crev.

tendere aciem cœpit sedulo , ut adversus montes consisteret hostis. Instructo (s) vani terroris adparatu , qui quidem terror plus pene veris viribus profuit , primo credere duces Gallorum , non descensuros in æquum Romanos : deinde , ubi degreſſos repente viderunt , & ipsi avidi certaminis in prælium ruunt ; priusque pugna cœpit , quam signum ab ducibus daretur.

U. c. 397.
a. C. 355.

XV. ACRIUS invasere Galli dextrum cornu : neque sustineri potuissent , ni forte eo loco dictator fuisset , Sex. Tullium nomine increpans rogitansque : « Siccine pugnuros » milites spondisset ? ubi illi clamores sint » arma poscentium ? ubi minæ injussu imperatoris prælium inituros ? en ipsum imperatorem clara voce vocare ad prælium , & » ire armatum ante prima signa. Ecquis sequeretur eorum , qui modo ducturi fuerint ; » in castris feroces , in acie pavidi ? » Vera audiebant : itaque tantos pudor stimulos admovit , ut ruerent in hostium tela , alienatis a memoria periculi animis. Hic primo impetus prope vecors turbavit hostes : eques deinde emissus turbatos avertit. Ipse dictator ;

Prælium ;
quo
vincuntur
Galli.

(s) *Instructo jam Gron.*

Tom. III.

*U. c. 397.
a. C. 355.*

postquam labantem una parte vidit aciem ;
signa in lævum cornu confert , quo turbam
hostium congregari cernebat ; & iis , qui in
monte erant , signum , quod convenerat , dedit.
Ubi inde quoque novus clamor ortus , &
tendere obliquo monte ad castra Gallorum
visi sunt ; tum metu , ne excluderentur , ommissa
pugna est , cursuque effuso ad castra fereban-
tur. Ubi quum obcurrisset eis M. Valerius ,
magister equitum , (qui , profligato dextro
cornu , obequitabat hostium munimentis) ad
montes silvasque vertunt fugam : plurimique
ibi a fallaci equitum specie agasfonibusque ex-
cepti sunt : & eorum , quos pavor pertule-
rat in silvas , atrox cædes post sedatum præ-
lium fuit. Nec alius post M. Furium , quam
Sulpicius triumphat. C. Sulpicius , justiore de Gallis egit trium-
phum. Auri quoque ex Gallicis spoliis fatis
magnum pondus , saxo quadrato septum , in
Capitolio sacravit. Eodem anno & a consu-
libus vario eventu bellatum. Nam Hernici a
Hernici victi. C. Plautio devicti subactique sunt. Fabius
collega ejus incaute atque inconsulte adver-
sus Tarquinienfes pugnavit : nec in acie tan-
tum ibi cladis acceptum , quam quod trecentos
*Contra Tarqui-
nienses res
male gesta.* septem milites Romanos captos Tarquinienfes

innolarunt, qua foeditate supplicii aliquanto ignominia populi Romani insignitior fuit. Accessit ad eam cladem & vastatio Romani agri, quam Privernates, Veliterni deinde, incursione repentina fecerunt. Eodem anno duæ tribus, Pomptina & Publilia, additæ. Ludi votivi, quos M. Furius dictator voverat, facti : & de ambitu ab C. Pœtelio tribuno plebis, auctoribus Patribus, tum primum ad populum latum est : eaque rogatione novorum maxime hominum ambitionem, qui nundinas & conciliabula obire soliti erant, compressam credebant.

XVI. HAUD æque læta Patribus insequenti anno, C. Marcio, Cn. Manlio consulibus, de unciario fœnore a M. Duilio, L. Mænio tribunis plebis rogatio est perlata : & plebs aliquanto eam cupidius scivit accepitque. Ad bella nova, priore anno destinata, Falisci quoque hostes exorti, duplici crimine : quod & cum Tarquiniensibus juvenus eorum militaverat ; & eos, qui Falerios perfugerant, quum male pugnatum est, repetentibus fecialibus Romanis non reddiderant. Ea provincia Cn. Manlio obvenit : Marcus exercitum in agrum Privernatem, integrum pace longinqua,

*U. c. 397.
a. C. 355.*

*Lex de
ambitu.*

*U. c. 398.
a. C. 354.
C. Marcio,
Cn. Manlio II.
Coss.*

*Bellum
cum
Faliscis
&
Privernatibus.*

U. c. 398.
a. C. 354.

induxit : militemque præda inplevit. Ad copiam rerum addidit munificentiam , quod , nihil in publicum secernendo , augenti rem privatam militi favit. Privernates quum ante mænia sua castris permunitis confedissent ; vocatis ad concionem militibus , « Castra » nunc [inquit] vobis hostium , urbemque » prædæ do , si mihi pollicemini , vos fortiter in acie operam navaturos , nec prædæ » magis , quam pugnæ , paratos esse. » Signum poscunt ingenti clamore : celsique & spe haud dubia feroces in prælium vadunt. Ibi ante signa Sex. Tullius , de quo ante dictum est , exclamat : « Adspice imperator » [inquit] quemadmodum exercitus tuus tibi » promissa præstet : » piloque posito , stricto gladio in hostem inpetum facit. Sequuntur Tullium antesignani omnes , primoque inpetu avertere hostem : fufum inde ad oppidum persecuti , quum jam scalas mœnibus admovent , in deditionem urbem acceperunt. Triumphus de Privernatibus actus. Ab altero consule nihil memorabile gestum : nisi quod legem novo exemplo ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum , qui manumiterentur , tulit. Patres , quia ea lege haud

Privernates victi.

Lex de vicesima manumifforum in castris lata.

parvum vectigal inopi ærario additum esset, *U. c. 398.*
 auctores fuerunt. Ceterum tribuni plebis, *a. C. 354.*
 non tam lege, quam exemplo, moti, ne quis
 postea populum sevocaret, capite sanxerunt:
 nihil enim non per milites, juratos in con-
 sulis verba, quamvis perniciosum populo,
 si id liceret, ferri posse. Eodem anno C. Li-
 cinius Stolo a M. Popillio Lænate sua lege
 decem millibus æris est damnatus, quod
 mille jugerum agri cum filio possideret, eman-
 cipandoque filium fraudem legi fecisset.

*C. Licinius
 sua lege
 damnatus.*

XVII. NOVI consules inde, M. Fabius Am-
 bustus secundum & M. Popillius Lænas secun-
 dum (†), duo bella habuere. Facile alterum
 cum Tiburtibus, quod Lænas gessit: qui,
 hoste in urbem compulso, agros vastavit.
 Falisci Tarquinienesque alterum consulem
 prima pugna fuderunt. Inde terror maximus
 fuit, quod sacerdotes eorum, facibus arden-
 tibus anguibusque prælatis, incessu furiali
 militem Romanum insueta turbaverunt specie:
 & tunc quidem velut lymphati & adtoniti
 munimentis suis trepido agmine inciderunt:

*U. c. 399.
 a. C. 353.*

*M. Fabio
 Ambusto
 II. M. Po-
 pillio II.
 Coss.*

*Fabius à
 Faliscis
 fusus resti-
 tuit aciem.*

(†) iterum Gron. Crev.

U. c. 399. deinde, ubi consul (u) legatique ac tribuni
a. C. 353. puerorum ritu vana miracula paventes iri-
 debant increpabantque, vertit animos repente
 pudor; & in ea ipsa, quæ fugerant, velut
 cæci ruebant. Discusso itaque vano adparatu
 hostium, quum in ipsos armatos se intulif-
 sent; avertunt totam aciem: castrisque
 etiam eo die potiti, præda ingenti parta,
 victores reverterunt, militaribus jocos quum
 adparatum hostium, tum suum increpantes
 pavorem. Concitatur deinde omne nomen

*Etruscum
 bellum.*

*C. Marcius
 primus
 dictator
 e plebe.*

*Vincit
 Etruscos.*

Etruscum, &, Tarquiniensibus Faliscisque
 ducibus, ad Salinas perveniunt. Adversus
 eum terrorem dictator C. Marcius Rutilus
 primus de plebe dictus, magistrum equitum
 item de plebe C. Plautium dixit. Id verò
 Patribus indignum videri, etiam dictaturam
 jam in promiscuo esse: omnique ope inpe-
 diebant, ne quid dictatori ad id bellum de-
 cerneretur, parareturve. Eo promptius cuncta,
 ferente dictatore, populus jussit. Profectus
 ab urbe, utraque parte Tiberis, ratibus exer-
 citu, quocumque fama hostium ducebat, tra-
 jecto, multos populatores agrorum vagos
 palantes obpressit. Castra quoque, necopinato

(u) consules Gron;

adgressus, cepit : & , octo millibus hostium captis, ceteris aut casis, aut ex agro Romano fugatis, sine auctoritate Patrum, populi jussu, triumphavit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi volebant, & alter consul Fabius bello retinebatur¹, res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Servilius Ahala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpicius, L. Æmilius, Q. Servilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est, quod duo patricii consules creabantur : intercedentibusque tribunis, interrex Fabius aiebat, « in duodecim tabulis legem » esse, ut, quodcumque postremum populus » jussisset, id jus ratumque esset; jussum populi & suffragia esse. » Quum (x) intercedendo tribuni nihil aliud, quam ut differrent comitia, valuissent; duo patricii consules creati sunt, C. Sulpicius Peticus tertium, M. Valerius Publicola : eodemque die magistratum inierunt.

XVIII. QUADRINGENTESIMO anno, quam urbs Romana condita erat, quinto tricesimo, quam a Gallis reciperata, ablato post unde-

*U. c. 379.
a. C. 353.*

*U. c. 400.
a. C. 352.*

*C. Sulpicio III. M.
Valerio
Coss.*

(x) *Quumque Gron. Crev.*

U. c. 400. a. C. 352. *Ambo Coss. patricii.* cinum annum a plebe consulatu, patricii consules ambo ex interregno magistratum iniere, C. Sulpicius Peticus tertium, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tiburtibus haud memorando certamine captum; sive duorum consulum auspicio bellum ibi gestum est, ut scripsere quidam; seu per idem tempus Tarquiniensium quoque sunt vastati agri ab Sulpicio consule, quo Valerius adversus Tiburtes legiones duxit. Domi majus certamen consulibus cum plebe ac tribunis erat. Fidei jam suæ, non solum virtutis, ducebant esse, ut accepissent duo patricii consulatum, ita ambobus patriciis mandare. Quin aut toto cedendum esse, si plebeius jam magistratus consulatus fiat, aut totum possidendum, quam possessionem integram a patribus accepissent. Plebes contra fremit: « Quid se vivere, quid in parte civium cen- » feri: si, quod duorum hominum virtute, » L. Sextii ac C. Licinii, partum sit, id ob- » tinere universi non possint? Vel reges, vel » decemviros, vel, si quod tristius sit imperii » nomen, patiendum esse potius, quam am- » bos patricos consules videant, nec in vi- » cem pareatur atque imperetur; sed pars

» altera, in æterno imperio locata, plebem
 » nusquam alió natam, quam ad serviendum,
 » putet.» Non desunt tribuni auctores turbarum;
 sed inter concitatos per se omnes vix duces
 eminent. Aliquoties frustra in campum descen-
 sum quum esset, multique per seditiones acti
 comitiales dies; postremo victæ perseveran-
 tia consulum plebis eo dolor erupit, ut tri-
 bunos, « actum esse de libertate » vocife-
 rantes, « relinquendumque non campum jam
 » solum, sed etiam urbem captam atque ob-
 » pressam regno patriciorum, » mœsta plebs
 sequeretur. Consules relictî a parte populi,
 per infrequentiam comitia nihilo segnius per-
 ficiunt. Creati consules ambo patricii, M.
 Fabius Ambustus tertium, T. Quinctius. In
 quibusdam annalibus pro T. Quinctio M. Po-
 pillium consulem invenio.

*U. c. 400.
 a. C. 352.*

*U. c. 401.
 a. C. 351.*

*M. Fabio
 III. T.
 Quinctio
 Coss.*

XIX. Duo bella eo anno prospere gesta,
 cum Tiburtibusque ad deditionem pugnatum.
 Saffula ex his urbs capta: ceteraque oppida
 eandem fortunam habuissent, ni universa
 gens, positis armis, in fidem consulis venis-
 set. Triumphatum de Tiburtibus: alioquin
 mitis victoria fuit. In Tarquinienfes acerbe
 sævitum, multis mortalibus in acie cæsis.

*Triumphus
 de Tiburti-
 bus: sup-
 plicia de
 Tarqui-
 nienfibus.*

*U. c. 401.
a. C. 351.*

*Fœdus
cum Sam-
nitibus.*

*U. c. 402.
a. C. 350.*

*C. Sulpi-
cio IV. M.
Valerio II
Coss.*

Ex ingenti captivorum numero trecenti quin-
quaginta octo delecti, nobilissimus quisque,
qui Romam mitterentur: vulgus aliud truci-
datum. Nec populus in eos, qui missi Ro-
mam erant, mitior fuit. Medio in foro om-
nes virgis cæsi ac securi percussi. Id pro in-
molatis in foro Tarquiniensium Romanis pœ-
næ hostibus redditum. Res bello bene gestæ,
ut Samnites quoque amicitiam peterent,
effecerunt. Legatis eorum comiter ab senatu
respondum: fœdere in societatem accepti.
Non eadem domi, quæ militiæ, fortuna erat
plebi Romanæ. Nam etsi, unciario scenore
facto, levata usura erat, forte ipsa obrue-
bantur inopes, nexumque inibant. Eo nec
patricios ambo consules, neque comitorum
curam, publicave studia præ privatis incom-
modis plebs ad animum admittebat. Confu-
latus uterque apud patricios manet. Confu-
les creati C. Sulpicius Peticus quartum, M.
Valerius Publicola iterum. In bellum Etruf-
cum intentam civitatem, quia Cæritem po-
pulum misericordia consanguinitatis Tarqui-
niensibus adjunctum fama ferebat, legati La-
tini ad Volscos convertere, nunciantes, exer-
citus conscriptum armatumque jam suis fini-

bus imminere : inde (y) populabundos in agrum Romanum venturos esse. Censuit igitur senatus, neutram neglegendam rem esse : utroque legiones scribi, consulesque fortiri provincias iussit. Inclinauit deinde pars major curæ in Etruscum bellum ; postquam literis Sulpicii consulis, cui Tarquinii provincia evenerat, cognitum est, depopulatum agrum circa Romanas salinas, prædæque partem in Cæritum fines avectam, & haud dubie juventutem ejus populi inter prædatores fuisse. Itaque Valerium consulem, Volscis obpositum, castraque ad finem Tusculanum habentem, revocatum inde senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium Lucii filium dixit. Is, quem sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossium dixisset, consulari exercitu contentus, ex auctoritate Patrum ac populi iussu Cæritibus bellum indixit.

XX. Tum primum Cærites, tamquam in verbis hostium vis major ad bellum significandum, quam in suis factis, qui per populationem Romanos lacefferant, esset, verus belli terror invasit : & , quam non suarum virium ea dimicatio esset, cernebant. Pœni-

(y) deinde Gron. Crev.

U. c. 402.
a. C. 350.

T. Man-
lius dicta-
tor.

U. c.^o 402.
a. C. 350.

*Cerites
bellum de-
precantur.*

tebatque populationis, & Tarquinienſes ex-
ſecrabantur defectionis auctores. Nec arma,
aut bellum quiſquam adparare, ſed pro ſe
quiſque legatos mitti jubebat ad petendam
erroris veniam. Legati ſenatum quum adiffent
ab ſenatu rejeſti ad populum, Deos rogave-
runt, quorum ſacra bello Gallico accepta
rite procuraffent, ut Romanos florentes ea
ſui miſericordia caperet, quæ ſe rebus ad-
fectis quondam populi Romani cepiffet; con-
verſique ad delubra Veſtæ, hoſpirium flami-
num Veſtaliſumque ab ſe caſte ac religioſe
cultum invocabant. « Eane meritos, crederet
» quiſquam, hoſtes repente ſine cauſſa factos ?
» aut, ſi quid hoſtiliter feciffent, conſilio id
» magis, quam furore lapſos, feciſſe, ut
» ſua vetera beneficia, locata præſertim apud
» tam gratos, novis contrumperent maleficiis ?
» florentemque populum Romanum ac feli-
» ciſſimum bello ſibi deſumerent hoſtem,
» cujus adſiſti amicitiam cepiffent ? Ne ad-
» pellarent conſilium, quæ vis ac neceſſitas
» adpellanda eſſet. Tranſeuntes agmine infeſto
» per agrum ſuum Tarquinienſes, quum præ-
» ter viam nihil petiſſent, traxiſſe quosdam
» agreſtium, populationis ejus, quæ ſibi cri-

» mini detur, comites. Eos, seu dedi placeat, *U. c. 402,*
 » dedere se paratos esse; seu supplicio adfici, *a. C. 350.*
 » daturos poenas. Cære, sacrum populi
 » Romani, deversorium sacerdotum, ac recep-
 » taculum Romanorum sacrorum, intactum
 » inviolatumque crimine belli, hospitio Vesta-
 » lium cultisque Diis darent.» Movit popu-
 lum non tam causa praesens, quam verus
 meritum, ut maleficii, quam beneficii, po-
 tius inmemores essent. Itaque pax populo
 Cæruti data, induciasque in centum annos
 factas in senatusconsultum referri placuit.
 In Faliscos, eodem noxios crimine, vis belli
 conversa est: sed hostes nusquam inventi.
 Quum populatione peragrati fines essent, ab
 obpugnatione urbium temperatum: legionibusque
 Romam reductis, reliquum anni muris
 turribusque reficiendis consumtum, &
 aedes Apollinis dedicata est.

*Pacem
inpetrant.*

*Faliscis
bellum
inlatum.*

XXI. EXTREMO anno comitia consularia
 certamen Patrum ac plebis diremit, tribunis
 negantibus passuros comitia haberi, ni secundum
 Liciniam legem haberentur; dictatore
 obstinato tollere potius totum e republica
 consulatum, quam promiscuum Patribus ac
 plebi facere. Prolatandis igitur comitiis quum

*Discordia
de
consulatu
plebeio.*

dictator magistratu abisset, res ad interregnum rediit. Inestam inde Patribus plebem interreges quum accepissent, ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniæ patrociniū tribuni jactabant. Propior dolor plebi scenoris ingravescentis erat: curæque privatæ in certaminibus publicis erumpebant. Quorum tædio Patres L. Corneliū Scipionem interregem concordiaē causā observare legem Liciniam comitiis consularibus jussere. P. Valerio Publicolæ datus e plebe collega C. Marcius Rutilus. Inclinatorum semel in concordiam animis, novi consules, scenebrem quoque rem, quæ distinare unanimos videbatur, levare adgressi, solutionem alieni æris in publicam curam verterunt; quinqueviris creatis, quos mensarios ab distensatione pecuniæ adpellarunt. Meriti æquitate curaque sunt, ut per omnium annalium monumenta celebres nominibus essent. Fuere autem C. Duilius, P. Decius Mus, M. Papius, Q. Publilius, & Ti. Æmilius: qui rem, difficillimam tractatu, & plerumque parti utrique, semper certe alteri, gravem, quum alia moderatione, tum impendio magis publico, quam jactura, sustinuerunt. Tarda

U. c. 403.

a. C. 340.

P. Valerio,

C. Marcio

II. Coss.

enim nomina, & inpediōra inertia debitorum, quam facultatibus, aut ærarium, mensis cum ære in foro positis, dissolvit, ut populo prius caveretur; aut æstīmatio æquis rerum pretiis liberavit: ut non modo sine injuria, sed etiam sine querimoniis partis utriusque, exhausta vis ingens æris alieni sit. Terror inde vanus belli Etrusci, quum conjurasse duodecim populos fama esset, dictatorem dici coëgit. Dictus in castris (eo enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Julius, cui magister equitum adjectus L. Æmilius. Ceterum foris tranquilla omnia fuere.

*U. c. 403.
a. C. 349.*

*C. Julius
dictator.*

XXII. TENTATUM domi per dictatorem, ut ambo patricii consules crearentur, rem ad interregnum perduxit. Duo interreges C. Sulpicius & M. Fabius interpositi obtinere, quod dictator frustra tetenderat, mitiore jam plebe ob recens meritum levati æris alieni, ut ambo patricii consules crearentur. Creati ipse C. Sulpicius Peticus, qui prior interregno abiit, & T. Quinctius Pennus. Quidam Cæsonem, alii Cajum nomen Quinctio adjiciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum Quinctius, Sulpicius Tarquinienſe, nusquam acie

*U. c. 404.
a. C. 348.
C. Sulpicio
P. T.
Quinctio
Coss.*

U. c. 404.
a. C. 348.

*Induciæ
40 anno-
rum cum
Tarqui-
niensibus
& Faliscis.*

*C. Marcius
primus
censor de
plebe.*

congresso hoste, cum agris magis, quam cum hominibus, urendo populandoque gesserunt bella: cujus lentæ velut tabis senio victa utriusque pertinacia populi est, ut primum a consulibus, dein permisso eorum ab senatu inducias peterent. In quadraginta annos inpetraverunt. Ita, posita duorum bellorum, quæ iminebant, cura, dum aliqua ab armis quies esset, quia solutio æris alieni multarum rerum mutaverat dominos, censum agi placuit. Ceterum quum censoribus creandis indicta comitia essent, professus censuram se petere C. Marcius Rutilus, qui primus dictator de plebe fuerat, concordiam ordinum turbavit. Quod videbatur quidem tempore alieno fecisse; quia ambo tum forte patricii consules erant, qui rationem ejus se habituros negabant. Sed & ipse constantia inceptum obtinuit, & tribuni, omni vi recuperando jus consularibus comitiis amissum, adjuverunt; & quum ipsius viri majestas nullius honoris fastigium non æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset viam, censuram quoque in partem vocari plebes volebat. Nec variatum comitiis est, quin cum Manlio Cnæo censor Marcius crearetur.

retur. Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitiis consularibus observaretur. Magister equitum dictatori additus Q. Servilius. Nec tamen dictatura potentio-rem eum consensum Patrum consularibus comitiis fecit, quam censoriis fuerat.

XXIII. M. POPILLIUS LÆNAS a plebe consul, a Patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque illustriorem plebeium consulem fecit. Nam quum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse nunciatum esset; Scipione gravi morbo implicato, Gallicum bellum Popillio extra ordinem datum. Is, in pigre exercitu, quum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem convenire armatos juniores jussisset, signaque eodem quæstores ex ærario deferre, quatuor expletis legionibus, quod superfuit militum, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit; auctor Patribus scribendi alterius exercitus, quod ad incertos belli eventus subsidium reipublicæ esset. Ipse, jam satis omnibus instructis comparatisque, ad hostem pergit: cujus ut prius nosceret vires, quam periculo ultimo tentaret; in tumulo, quem proximum castris

U. c. 405.

a. C. 347.

M. Popilio

III. L.

Cornelio

Coss.

*Bellum
Gallicum.*

*U. c. 405.
a. C. 347.*

Gallorum capere potuit, vallum ducere cœpit. Gens ferox & ingenii avidi ad pugnam, quum, procul visis Romanorum signis, ut extemplo prælium initura, explicuisset aciem; postquam neque in æquum demitti agmen vidit, & quum loci altitudine, tum vallo etiam integri (z) Romanos, perculosos pavore rata, simul obportuniores, quod intenti tum maxime operi essent, truci clamore adgreditur. Ab Romanis nec opus intermissum, (triarii erant, qui muniebant) & ab hastatis principibusque, qui pro munitoribus intenti armatique steterant, prælium initum. Præter virtutem locus quoque superior adjuvit, ut pila omnia hastæque non, tamquam ex æquo missa, vana (quod plerumque fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur; oneratique telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægravata inhærentibus gerebant scuta, quum cursu pene in adversum subissent, primo incerti restitere: dein, quum ipsa cunctatio & his animos minuisset, & auxisset hosti, impulsus retro ruere alii super alios, stragemque inter se cæde ipsa fœdiorem dare. Adeo præcipiti turba obruti plures, quam ferro necati.

*Vincuntur
Galli, sed
difficiliter.*

(z) *legi Gron. Crev.*

XXIV. NECDUM certa Romanis victoria *U. c. 405.*
erat. Alia in campum degressis supererat *a. C. 347.*
moles. Namque multitudo Gallorum, sensum
omnem talis damni exsuperans, velut nova
rursus exoriente acie, integrum militem ad-
versus victorem hostem ciebat. Stetitque sub-
presso inpetu Romanus; & quia iterum fessis
subeunda dimicatio erat, & quod consul,
dum inter primores incautus agitatur, lævo
humero matari prope trajecto, cesserat parum-
per ex acie. Jamque omiſſa cunctando victo-
ria erat, quam consul, vulnere adligato,
revertens ad prima signa, « Quid stas, miles?
[inquit]. » Non cum Latino Sabinoque hoste
» res est, quem victum armis socium ex
» hoste facias. In belluas strinximus ferrum.
» Hauriendus aut dandus est sanguis. Propu-
» listis a castris, supina valle præcipites egis-
» ris, stratis corporibus hostium superstatis.
» Complete eadem strage campos, qua mon-
» tes replestis. Nolite exspectare, dum stan-
» tes vos fugiant: inferenda sunt signa, &
» vadendum in hostem. » His adhortationi-
» bus iterum coorti pellunt loco primos ma-
nipulos Gallorum; cuneis deinde in medium
agmen perrumpunt. Inde barbari dissipati,

*U. c. 405.
a. C. 347.*

quibus nec certa imperia, nec duces essent, vertunt inpetum in suos; fusique per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tumulos obcurrerebat oculis, arcem Albanam petunt. Consul, non ultra castra insecutus, (quia & vulnus degravabat, & subjicere exercitum pugna fessum tumulis ab hoste occupatis nolebat) præda omni (a) castrorum militi data, victorem exercitum, opulentumque Gallicis spoliis, Romam reduxit. Moram triumpho vulnus consulis adtulit: eademque causa dictatoris desiderium senatui fecit, ut esset, qui agris consulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equitum P. Cornelio Scipione, reddit Patribus possessionem pristinam consulatus. Ipse ob id meritum ingenti Patrum studio creatus consul, collegam Ap. Claudium Crasum dixit.

*Dictator
L. Furius
Camillus.*

XXV. PRIUSQUAM inirent novi consules magistratum, triumphus a Popillio de Gallis

(a) Consul, non ultra castra insecutus, quia & vulnus degravabat, & subjicere exercitum pugna fessum novo labori nolebat, a persequendo hoste continuit, tumulis ab hoste occupatis. Præda omni &c. Gron. Crev.

actus magno favore plebis : mussantesque inter se rogitabant , « num quem plebei con- » sulis pœniteret ? » Simul dictatorem increpabant , qui legis Liciniæ spretæ mercedem consulatum , privata cupiditate , quam publica injuria , foediorem , cepisset , ut se ipse consulem dictator crearet. Annus multis variisque motibus fuit insignis. Galli ex Albanis montibus , quia hiemis vim pati nequiverant , per campos maritimaque loca vagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat , oraque litoris Antiatis , Laurensque tractus , & Tiberis ostia : ut prædones maritimi , cum terrestribus congressi , ancipiti semel prælio decertarint , dubiique discesserint in castra Galli , Græci retro ad naves , victos se , an victores , putarent. Inter hos (b) longe maximus existit terror , concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita : responsumque haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum , « abster- » rent imperare iis , quorum auxilio egerent. » Latinos pro sua libertate potius , quam pro » alieno imperio , laturus arma. » Inter duo simul bella externa , defectione etiam socio-

*U. c. 406.
a. C. 346.*

*L. Furio ,
Ap. Claudio Coss.*

(b) hæc Gron Crev.

U. c. 406. rum senatus anxius, quum cerneret metu
a. C. 346. tenendos, quos fides non tenuisset, extendere
 omnes imperii vires consules delectu habendo
 iussit. Civili quippe standum exercitu esse,
 quando socialis cœtus desereret. Undique,
 non urbana tantum, sed etiam agresti juven-
 tute, decem legiones scriptæ dicuntur qua-
 ternum millium & ducenorum peditum,
 equitumque trecenorum. Quem nunc novum
 exercitum, si qua externa vis ingruat, hæ
 vires populi Romani, quas vix terrarum ca-
 pit orbis, contractæ in unum haud facile
 efficiant: adeo in quæ laboramus sola cre-
 vimus, divitias, luxuriamque. Inter cetera
 tristitia ejus anni, consul alter Ap. Claudius
 in ipso belli adparatu moritur: redierantque
 res ad Camillum; cui unico consuli, vel ob
 aliam dignationem haud subjiciendam dicta-
 turæ, vel ob omen faustum ad Gallicum tu-
 multum cognominis, dictatorem adrogari
 haud fatis decorum visum est Patribus. Con-
 sul, duabus legionibus urbi præpositis, octo
 cum L. Pinario prætore divisus, memor pa-
 ternæ virtutis, Gallicum sibi bellum extra
 sortem sumit: prætorem maritimam oram
 tutari, Græcosque arcere litoribus iussit. Et,

*Scribuntur
 decem
 legiones.*

*Alter con-
 sul mori-
 tur*

*Bellum
 Gallicum.*

quum in agrum Pomptinum descendisset; *U. c. 406.*
a. C. 346.
 (quia neque in campis congregi nulla cogente re volebat, & prohibendo populationibus, quos raptò vivere necessitas cogeret, fatis domari credebat hostem) locum idoneum stativis delegit.

XXVI. UBI quum stationibus quieti tempus tererent, Gallus processit, magnitudine atque armis insignis: quatiensque scutum hasta, quum silentium fecisset, provocat per interpretem unum ex Romanis, qui secum ferro decernat. M. erat Valerius tribunus militum, adolescens, qui haud indigniorem eo decore se, quam T. Manlium, ratus, prius sciscitatus consulis voluntatem, in medium armatus processit. Minus insigne certamen humanum numine interposito Deorum factum. Namque conferenti jam manum Romano corvus repente in galea confedit, in hostem versus, quod primo, ut augurium cœlo missum, lætus accepit tribunus. Precatus deinde, « Si divus, si diva esset, qui sibi præpetem » misisset, volens propitius adesset. » Dictum mirabile, tenuit non solum ales captam semel sedem, sed, quotiescumque certamen initum est, levans se alis, os oculosque

*M. Valerii
 cum Gallo
 singulare
 certamen.*

Corvus.

V. c. 406.
a. C. 346.

hostis rostro & unguibus adpetiit : donec
 territum prodigii talis visu , oculisque simul
 ac mente turbatum , Valerius obruncat. Cor-
 vus e conspectu elatus orientem petit. Hac-
 tenus quietæ utrimque stationes fuere. Post-
 quam spoliare corpus cæsi hostis tribunus
 cœpit , nec Galli se statione tenuerunt , &
 Romanorum cursus ad victorem etiam ocior
 fuit. Ibi , circa jacentis Galli corpus con-
 tracto certamine , pugna atrox concitatur.
 Jam non manipulis proximarum stationum ,
 sed legionibus utrimque effusis res geritur.
 Camillus lætum militem victoria tribuni ,
 lætum tam præsentibus ac secundis Diis ,
 ire in prælium jubet : ostentansque insignem
 spoliis tribunum , « Hunc imitare miles ,
 » [aiebat ;] & circa jacentem ducem sterne
 » Gallorum catervas. » Dii hominesque illi
 adfuere pugnæ : depugnatumque haudqua-
 quam certamine ambiguo cum Gallis est : adeo
 duorum militum eventum , inter quos pug-
 natum erat , utraque acies animis percepe-
 rat (c). Inter primos , quorum concursus alios
 exciverat , atrox prælium fuit : alia multitudo ,
 priusquam ad conjectum teli veniret , terga

*Prælium
 committi-
 tur, quo
 Galli victi*

(c) præceperat Crev.

vertit. Primo per Volscos Falernumque agrum dissipati sunt : inde Apuliam ac mare inferum (d) petierunt. Consul, concione advocata, laudatum tribunum decem bubus (e) aureaque corona donat. Ipse, jussus ab senatu bellum maritimum curare, cum prætore junxit castra. Ibi, quia res trahi segnitia Græcorum non committentium se in aciem videbantur (f), dictatorem comitorum causa T. Manlium Torquatam ex auctoritate senatus dixit. Dictator, magistro equitum A. Cornelio Cossio dicto, comitia consularia (g) habuit, æmulumque decoris sui absentem M. Valerium Corvum (id enim illi deinde cognominis fuit) summo favore populi, tres & viginti natum annos, consulẽm renunciavit. Collega Corvo de plebe M. Popillius Lænas quartum consul futurus datus est. Cum Græcis a Camillo nulla memorabilis gesta res : nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Postremo, quum litoribus arcerentur, aqua etiam præter cetera necessaria usui deficiente, Ita-

T. Manlius dictator.

U. c. 407.
a. C. 348.

M. Valerius, M. Popillio IV. Coss.

(d) *superum* Crev.

(e) *bobus* Gron. Crev.

(f) *videbatur* Cron. Crev.

(g) *consularia comitia* Gron. Crev.

U. c. 407.
a. C. 345. liam relinquere. Cujus populi ea, cujusque gentis classis fuerit, nihil certi est. Maxime Siciliae fuisse tyrannos crediderim: nam ulterior Græcia, ea tempestate intestino fessa bello, jam Macedonum opes horrebat.

XXVII. EXERCITIBUS dimissis, quum & foris pax & domi concordia ordinum otium esset, ne nimis lætæ res essent, pestilentia civitatem adorta coëgit senatum imperare decemviris, ut libros Sibyllinos inspicerent; eorumque monitu lectisternium fuit. Eodem anno Satricum ab Antiatribus colonia deducta, restitutaque urbs, quam Latini diruerant. Et cum Carthaginensibus legatis Romæ fœdus ictum, quum amicitiam ac societatem petentes venissent. Idem otium domi forisque manfit T. Manlio Torquato, C. Plautio consûlibus: femunciarium tantum ex unciario fœnus factum, & in pensiones æquas triennii, ita ut quarta præsens esset, solutio æris alieni dispensata est. Et sic quoque parte plebis adfecta, fides tamen publica privatis difficultatibus potior ad curam senatui fuit. Levatæ maxime res, quia tributo ac delectu superessum. Tertio anno post Satricum restitutum a Volscis, M. Valerius Corvus, secundum

*Fœdus
cum Car-
thaginien-
sibus.*

*U. c. 408.
a. C. 344.*

*T. Manlio,
C. Plautio
Coss.*

consul cum C. Poetelio factus, quum ex Latio nunciatum esset, legatos ab Antio circumire populos Latinorum ad concitandum bellum; priusquam plus hostium fieret, Volscis arma inferre iussus, ad Satricum exercitu infesto pergit. Quo quum Antiates aliique Volsci præparatis jam ante, si quid ab Roma moveretur, copiis obcurrissent, nulla mora inter infensos diutino odio dimicandi facta est. Volsci, ferocior ad rebellandum, quam ad bellandum, gens, certamine victi, fuga effusa Satrici mœnia petunt: & ne in muris quidem satis firma spe, quum corona militum cincta jam scalis caperetur urbs, ad quatuor millia militum, præter multitudinem inbellem, sese dedidere. Oppidum dirutum atque incensum: ab æde tantum Matris Matutæ abstinere ignem. Præda omnis militi data. Extra prædam quatuor millia deditorum habita. Eos victos consul ante currum triumphans egit: venditis deinde magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt, qui hanc multitudinem captivam servorum fuisse scribant: idque magis verisimile est, quam deditos veniisse.

*U. c. 409.
a. C. 343.*

*M. Valerio II. C.
Poetelio
Coss.*

*Bellum
cum
Volscis.*

*Satricum
dirutum.*

U. c. 410.

a. C. 342.

M. Fabio,

Ser. Sulpicio

Coss.

Dictator
L. Furius.

Aurunci
vici.

Iuno
Moneta.

XXVIII. Hos consules secuti sunt M. Fabius Dorso, Ser. Sulpicius Camerinus. Auruncum inde bellum ab repentina populatione coeptum: metuque, ne id factum populi unius, consilium omnis nominis Latini esset, dictator velut adversus armatum jam Latium L. Furius creatus, magistrum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. Et quum, (quod per magnos tumultus fieri solitum erat) iustitio indicto, delectus sine vacationibus habitus esset; legiones, quantum maturari potuit, in Auruncos ductæ. Ibi prædonum magis, quam hostium, animi inventi. Prima itaque acie debellatum est (*h*). Dictator tamen, quia & ultro bellum intulerant, & sine detrectatione se certamini obferebant, Deorum quoque opes adhibendas ratus, inter ipsam dimicationem ædem Junoni Monetæ vovit: cuius damnatus voti quum victor Romam revertisset, dictatura se abdicavit. Senatus duumviros ad eam ædem pro amplitudine populi Romani faciendam creari iussit. Locus in arce destinatus, quæ area ædium M. Manlii Capitolini fuerat. Consules, dictatoris exercitu ad bellum Volscum usi, Soram ex hostibus,

(*h*) est del. Gron. Crev.

incautos adorti, ceperunt. Anno post, quam vota erat, ædes Monetæ dedicatur, C. Marcio Rutilo tertium, T. Manlio Torquato secundum consulibus. Prodigium ex templo dedicationem secutum, simile vetusto montis Albani prodigio. Namque & lapidibus pluit, & nox interdiu visa intendi: librisque inspectis, quum plena religione civitas esset, senatui placuit, dictatorem feriarum constituendarum causâ dici. Dictus P. Valerius Publicola. Magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. Non tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos; ordoque iis, quo quisque die supplicarent, statutus. Judicia eo anno populi tristitia in foeneratores facta, quibus ab ædilibus dicta dies esset, traduntur. Et res, haud ulla insigni ad memoriam causâ, ad interregnum rediit. Ex interregno, ut id actum videri posset, ambo patricii consules creati sunt, M. Valerius Corvus tertium, A. Cornelius Cossus.

*U. c. 412^a
a. C. 341^a
C. Marcio
III. T.
Manlio II.
Coss.*

*P. Valerius
dictator.*

*U. c. 412^a
a. C. 340^a
M. Valerio
III. A.
Cornelio
Coss.*

XXIX. MAJORA jam hinc bella, & viribus hostium, & longinquitate vel regionum, vel temporum spatio, quibus bellatum est, dicentur. Namque eo anno adversus Samni-

U. c. 412.
a. C. 340.

*Samnitici
belli origo.*

tes, gentem opibus armisque validam, mota arma. Samnitium bellum, ancipiti Marte gestum, Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. Quanta rerum moles? quoties in extrema periculorum ventum, ut in hanc magnitudinem, quæ vix sustinetur, erigi imperium posset? Belli autem causa cum Samnitibus, Romanis, quum societate amicitiaque juncti essent, extrinsecus venit; non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis injusta arma, quia viribus plus poterant, quum intulissent, coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere, Campanis sese jungunt. Campani magis nomen ad præsidium sociorum, quam vires, quum adtulissent, fluentes luxu ab duratis usu armorum in Sidicino pulsi agro, in se deinde molem omnem belli verterunt. Namque Samnites, omisis Sidicinis, ipsam arcem finitimorum Campanos adorti, unde æque facilis victoria, prædæ atque gloriæ plus esset, Tifata, imminentes Capuæ colles, quum præsidio firmo occupassent, descendunt inde quadrato agmine in planitiem, quæ Capuam Tifataque interjacet. Ibi rursus acie dimicatum: adversoque proelio Campani intra mœnia compulsi, quum, robore juventutis suæ

adciso, nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium.

XXX. LEGATI, introducti in senatum maxime in hanc sententiam locuti sunt: » Populus » nos Campanus legatos ad vos, Patres con- » scripti, misit; amicitiam in perpetuum, » auxilium præsens a vobis petitur. Quam » si secundis rebus nostris petissemus, sicut » cœpta celerius, ita infirmiore vinculo con- » tracta esset. Tunc enim, ut qui ex æquo » vos venisse in amicitiam meminissimus, » amici forsitan pariter ac nunc, subjecti » atque obnoxii vobis minus effemus. Nunc, » misericordia vestra conciliati, auxilioque in » dubiis rebus defensi, beneficium quoque » acceptum colamus, oportet; ne ingrati at- » que omni ope divina humanaque indigni » videamur. Neque, Hercule, quod Samnites » priores amici focique vobis facti sunt, ad » id valere arbitror, ne nos in amicitiam » accipiamur, sed ut vetustate & gradu ho- » noris nos præstent; neque enim fœdere » Samnitium, ne qua nova jungeretis fœdera, » cautum est. Fuit quidem apud vos semper » satis justa causa amicitiae, velle eum vobis » amicum esse, qui vos adpeteret. Campani,

*U. c. 412.
a. C. 340.*

*Campani
a senatu
Romano
auxilium
petunt.*

U. c. 412. » etſi fortuna præſens magnifice loqui prohibe-
 a. C. 340. » bet, non urbis amplitudine, non agri uber-
 » rate, ulli populo (i) præterquam vobis
 » cedentes, haud parva (ut arbitror) accep-
 » ſio bonis rebus veſtris, in amiciriã veni-
 » mus veſtram. Æquis Volſciſque, æternis
 » hoſtibus huius urbis, quãdocumque fe-
 » moverint, ab tergo erimus: &, quod vos
 » pro ſalute noſtra priores feceritis, id nos
 » pro imperio veſtro & gloria ſemper facie-
 » mus. Subactis iis gentibus, quæ inter nos
 » voſque ſunt, quod propediẽ futurum ſpon-
 » det & virtus & fortuna veſtra, continens
 » imperium uſque ad nos habebitis. Acerbum
 » ac miſerum eſt, quod fateri nos fortuna
 » noſtra cogit. Eo ventum eſt, Patres con-
 » ſcripti, ut aut amicorum, aut inimicorum
 » Campani ſimus. Si defenditis, veſtri: ſi de-
 » feritis, Samnitium erimus. Capuam ergo
 » & Campaniam omnem veſtris an Samnitium
 » viribus accedere malitis, deliberate. Om-
 » nibus quidem, Romani, veſtram miſericor-
 » diam, veſtrumque auxilium æquum eſt pa-
 » tere; iis tamen maxime, qui, eam in plo-
 » rantibus aliis, auxilium dum ſupra vires
 » ſuias præſtant, omnes ipſi in hanc neceſſi-
 » (i) populo ulli Crev. ratem

» tatem venerunt. Quamquam pugnauimus U. c. 412.
a. C. 349.
 » verbo pro Sidicinis, re pro nobis, quum
 » videremus finitimum populum nefario latro-
 » cinio Samnitium peti; &, ubi conflagra-
 » sent Sidicini, ad nos trajecturum illud in-
 » cendium esse. Nec enim nunc, quia dolent
 » injuriam acceptam Samnites, sed quia gau-
 » dent oblatam sibi esse causam, obpugna-
 » tum nos veniunt. An, si ultio iræ hæc,
 » & non occasio cupiditatis explendæ esset,
 » parum fuit, quod semel in Sidicino agro,
 » iterum in Campania ipsa legiones nostras
 » cecidere? Quæ est ista tam infesta ira,
 » quam per duas acies fusus sanguis explere
 » non potuerit? Adde huc populationem agro-
 » rum, prædas hominum atque pecudum ac-
 » tas, incendia villarum ac ruinas, omnia
 » ferro ignique vastata. Hiscine ira expleri
 » non potuit? Sed cupiditas explenda est. Ea
 » ad obpugnandam Capuam rapit. Aut delere
 » urbem pulcherrimam, aut ipsi possidere
 » volunt. Sed vos potius, Romani, beneficio
 » vestro occupate eam, quam illos habere
 » per maleficium finatis. Non loquor apud
 » recusantem iusta bella populum; sed tamen,
 » si ostenderitis auxilia vestra, ne bello qui-

U. c. 412. » dem arbitror vobis opus fore. Usque ad nos
 a. C. 340. » contemptus Samnitium pervenit, supra non
 » ascendit (k). Itaque umbra vestri auxilii,
 » Romani, tegi possumus: quidquid deinde
 » habuerimus, quidquid ipsi fuerimus, vestrum
 » id omne existimaturi. Vobis arabitur ager
 » Campanus, vobis Capua urbs frequentabi-
 » tur: conditorum, parentum, Deorum in-
 » mortalium numero nobis eritis. Nulla colo-
 » nia vestra erit, quæ nos obsequio erga vos
 » fideque superet. Adnuite, Patres conscripti,
 » nutum numenque vestrum invictum Cam-
 » panis, & jubete sperare, incolumem Ca-
 » puam futuram. Qua frequentia omnium
 » generum multitudinis profequente creditis
 » nos illinc profectos? quam omnia votorum
 » lacrimarumque plena reliquisse? in qua
 » nunc expectatione senatum populumque
 » Campanum, conjuges, liberosque nostros
 » esse? Stare omnem multitudinem ad por-
 » tas, viam hinc ferentem prospectantes,
 » certum habeo, quid illis nos, Patres con-
 » scripti, sollicitis ac pendentibus animi re-
 » nunciare jubeatis. Alterum responsum salu-
 » tem, victoriam, lucem, ac libertatem; al-

(k) ascendit Crev.

» terum ominari horreo , quæ ferat. Proinde U. c. 412.
a. C. 340.
» ut aut de vestris futuris sociis atque ami-
» cis , aut nusquam ullis futuris nobis , con-
» sulite. »

XXXI. SUBMOTIS deinde legatis , quum
consultus senatus esset , etsi magnæ parti urbs
maxima opulentissimaque Italiæ , uberrimus
ager marique propinquus ad varietates an-
nonæ horreum populi Romani fore videba-
tur ; tamen tanta utilitate fides antiquior fuit,
responditque ita ex auctoritate senatus con-
sul : « Auxilio vos , Campani , dignos censet
» senatus : sed ita vobiscum amicitiam institui
» par est , ne qua vetustior amicitia ac socie-
» tas violetur. Samnites nobiscum fœdere
» juncti sunt. Itaque arma , Deos prius , quam
» homines , violatura , adversus Samnites vo-
» bis negamus. Legatos , sicut fas jusque est ,
» ad socios atque amicos precatum mittemus ,
» ne qua vobis vis fiat. » Ad ea princeps legatio-
nis , (sic enim domo mandatam adtulerant)
« Quandoquidem [inquit] nostra tueri adver-
» sus vim atque injuriam justa vi non vultis ,
» vestra certe defenderis. Itaque populum Cam-
» panum , urbemque Capuam , agros , delubra
» Deum , divina humanaque omnia in vestram ,

*Negatur
auxilium
Campanis.*

U. c. 412. » Patres conscripti , populique Romani ditio-
a. C. 340. » nem dedimus ; quidquid deinde patiemur ,
 » dediticii vestri passuri. » Sub hæc dicta omnes ,
 manus ad consules tendentes , pleni lacrimarum
 in vestibulo curiæ procubuerunt. Commoti
 Patres vice fortunarum humanarum , si ille
 præpotens opibus populus , luxuria superbia-
 que clarus , a quo paullo ante auxilium fini-
 timi petissent , adeo infractos gereret animos ,
 ut se ipse suaque omnia potestatis alienæ
 faceret : tum jam fides agi visa , deditos non
 prodi , nec facturum æqua Samnitium popu-
 lum censebant , si agrum urbemque , per
 deditionem factam populi Romani , obpug-
 narent. Legatos itaque extemplo mitti ad
 Samnites placuit : data mandata , « ut preces
 » Campanorum , responsum senatus amicitiae
 » Samnitium memor , deditionem postremo
 » factam , Samnitibus exponerent. Peterent
 » pro societate amicitiaque , ut dediticiis suis
 » parcerent : neque in eum agrum , qui po-
 » puli Romani factus esset , hostilia arma in-
 » ferrent. Si leniter agendo parum profice-
 » rent , denunciarent Samnitibus populi Ro-
 » mani senatusque verbis , ut Capua urbe
 » Campanoque agro abstinerent. » Hæc le-

*Accipitur
 illorum
 deditio.*

*Legatio
 Romano-
 rum ad
 Samnites.*

LIBER VII CAP. XXXII 69

gatis agentibus in concilio Samnitium adeo *U. c. 412.*
est ferociter responsum, ut non solum gestu- *a. C. 340.*
ros se esse dicerent id bellum; sed magistra-
tus eorum e curia egressi, stantibus legatis,
præfectos cohortium vocarent; iisque clara
voce imperarent, ut prædatum in agrum
Campanum extemplo proficiscerentur.

XXXII. HAC legatione Romam relata,
positis omnium aliarum rerum curis, Patres,
fecialibus ad res repetendas missis, belloque, *Bellum*
quia non redderentur, sollempni more indicto, *cum*
decreverunt, ut primo quoque tempore de *Samniti-*
ea re ad populum ferretur: iussuque populi *bus.*
consules ambo cum duobus ab urbe exerciti-
bus profecti, Valerius in Campaniam, Cor-
nelius in Samnium, ille ad montem Gaurum,
hic ad Saticulam castra ponunt. Priori Vale-
rio Samnitium legiones (eo namque omnem
belli molem inclinaturam censebant) obcur-
runt. Simul in Campanos stimulat ira, tam
promptos nunc ad ferenda, nunc ad arcessenda
adversus se auxilia. Ut vero castra Romana
viderunt, ferociter pro se quisque signum
duces poscere, adfirmare, eadem fortuna
Romanum Campano iaturum opem, qua
Campanus Sidicino tulerit. Valerius, levibus

U. c. 412.
a. C. 340.

Consul
Romanus
suos ad
prælium
hortatur.

certaminibus, tentandi hostis causa, haud ita multos moratus dies, signum pugnae proposuit, paucis suos adhortatus: « Ne novum » bellum eos novusque hostis terreret. Quid » quid ab urbe longius proferrent arma, » magis magisque in inbelles gentes eos pro » dire. Ne Sidicinorum Campanorumque cla » dibus Samnitium aestimarent virtutem. Qua » lescumque inter se certaverint, necesse » fuisse alteram partem vinci. Campanos qui » dem haud dubie magis nimio luxu fluenti » bus rebus mollitiaque sua, quam vi hos » tium, victos esse. Quid autem esse duo » prospera in tot seculis bella Samnitium ad » versus tot decora populi Romani, qui » triumphos pene plures, quam annos ab ur » be condita, numeret? qui omnia circa se, » Sabinos, Etruriam, Latinos, Hernicos, » Aequos, Volscos, Auruncos, domita armis » habeat? qui Gallos, tot præliis caesos, » postremo in mare ac naves fuga compule » rit? Quum gloria belli ac virtute sua quem » que fretos ire in aciem debere, tum etiam » intueri, cujus ductu auspicioque ineunda » pugna sit: utrum, qui audiendus duntaxat » magnificus adhortator sit, verbis tantum

LIBER VII CAP. XXXII 71

» ferox, operum militarium expers; an qui
 » & ipse tela tractare, procedere ante signa,
 » versari media in mole pugnae sciat. Facta
 » mea, non dicta, vos, milites [inquit]
 » sequi volo; nec disciplinam modo, sed
 » exemplum etiam, a me petere. Non factio-
 » nibus modo nec per coitiones usitatas no-
 » bilibus, sed hac dextra, mihi tres consula-
 » tus summamque laudem peperit. Fuit, quum
 » hoc dici poterat: Patricius enim eras, &
 » a liberatoribus patriae ortus; & eodem anno
 » familia ista consulatum, quo urbs haec con-
 » sulem, habuit. Nunc jam nobis Patribus
 » vobisque plebeis promiscuus consulatus pa-
 » tet; nec generis, ut ante, sed virtutis est
 » praemium. Proinde summum quodque spec-
 » tate, milites, decus. Non, si mihi novum
 » hoc Corvi cognomen Diis auctoribus ho-
 » mines dedistis, Publicolarum vetustum fa-
 » miliae nostrae cognomen memoria excessit.
 » Semper ego plebem Romanam militiae do-
 » mique, privatus, in magistratibus parvis
 » magnisque, aequae tribunus ac consul, eo-
 » dem tenore per omnes deinceps consulatus,
 » colo atque colui. Nunc, quod instat, Diis
 » bene juvantibus, novum atque integrum de
 » Samnitibus triumphum mecum petite.

U. c. 412a
 a. C. 340.

U. c. 412.

a. C. 340.

*Valerii
Corvi
ingenium.**Prælium
cum
Samniti-
bus
atrox.*

XXXIII. Non alias militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum haud grave munia obeundo. In ludo præterea militari, quum velocitatis viriumque inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis, vincere ac vinci vultu eodem; nec quemquam adspernari parem, qui se offerret; factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ, quam suæ dignitatis, memor: & quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, iisdem gerebat. Itaque universus exercitus, incredibili alacritate adhortationem profecutus ducis, castris egreditur. Prælium, ut quod maxime umquam, pari spe, utrimque æquis viribus, cum fiducia sui, sine contemptu hostium, commissum est. Samnitibus ferociam augebant novæ res gestæ & paucos ante dies geminata victoria; Romanis contra quadringentorum annorum decora, & conditæ urbi æqualis victoria: utrifque tamen novus hostis curam addebat. Pugna indicio fuit, quos gesserint animos: namque ita conflixerunt, ut aliquamdiu in neutram partem inclinarent acies. Tum consul, trepidationem injiciendam ratus, quando vi pelli non poterant, equitibus inmissis turbare pri-

ma signa hostium conatur: quos ubi nequidquam tumultuantes in spatio exiguo volvere turmas vidit, nec posse aperire in hostes viam, reuertus ad antesignanos legionum, quum desiluisset ex equo, « Nostrum [inquit] » peditum illud, milites, est opus: » agitedum, ut me videritis, quacumque in » cesserō in aciem hostium, ferro viam facientem, sic pro se quisque obvios sternite. » Illa omnia, qua nunc erectæ micant hastæ, » patefacta strage vasta cernetis. » Hæc dicta dederat, quum equites consulis iussu discurrunt in cornua, legionibus in mediam aciem aperiunt viam. Primus omnium consul invadit hostem; & cum quo forte contulit gradum, obruncat. Hoc spectaculo accensi dextra lævaque, ante se quisque, memorandum prælium cient (1). Stant obnisi Samnites, quamquam plura accipiunt, quam inferunt, vulnera. Aliquamdiu jam pugnatum erat: atrox cædes circa signa Samnitium, fuga ab nulladum parte erat: adeo morte sola vinci destinaverant animis. Itaque Romani, quum & fluere jam lassitudine vires sentirent, & diei haud multum superesset, (m) accensi

U. c. 412.
a. C. 340.

(1) *ciēt* Gron. Crev.

(m) *superesse* Gron. Crev.

U. c. 412.
a. C. 340.

*Vincuntur
Samnites
in Campa-
nia.*

ira concitant se in hostem. Tum primum re-
ferri pedem atque inclinari rem in fugam ad-
paruit; tum capi, occidi Samnis: nec super-
fuissent multi, ni nox victoriam magis, quam
proelium, diremisset. Et Romani fatebantur,
numquam cum pertinaciore hoste conflictum:
& Samnites, quum quæreretur, quænam
prima causa tam obstinatos movisset in fu-
gam? «Oculos sibi Romanorum ardere vi-
» fos [aiebant] vefanosque vultus & furen-
» tia ora: inde plus, quam ex alia ulla re,
» terroris ortum.» Quem terrorem non
pugnæ solum eventu, sed nocturna profec-
tione, confessi sunt. Postero die vacuis hos-
tium castris Romanus potitur: quo se omnis
Campanorum multitudo gratulabunda effudit.

*Cornelii
consulis in
Samnio
periculum.*

XXXIV. CETERUM hoc gaudium magna
prope clade in Samnio foedatum est. Nam
ab Saticula profectus Cornelius consul exer-
citus incaute in saltum, cava valle pervium,
circaque infessum ab hoste, induxit: nec
prius, quam recipi tuto signa non poterant,
imminentem capiti hostem vidit. Dum id
moræ Samnitibus est, quoad totum in vallem
infimam demitteret agmen, P. Decius tri-
bunus militum conspicit unum editum in

LIBER VII CAP. XXXIV 75

faltu collem, imminentem hostium castris, *U. c. 412.*
 aditu arduum impedito agmini, expeditis haud *a. C. 340.*
 difficilem. Itaque consuli territo animi, «Vi-
 » desne tu [inquit] A. Corneli, cacumen
 » illud supra hostem? Arx illa est spei salu-
 » tisque nostræ, si eam, quam cæci reliquere
 » Samnites, inpigre capimus. Ne (n) tu mihi
 » plus, quam unius legionis principes hasta-
 » tosque, dederis : cum quibus ubi evasero
 » in summum, perge hinc omni liber metu,
 » teque & exercitum serva : neque enim
 » moveri hostis, subiectus nobis ad omnes
 » ictus, sine sua pernicie poterit. Nos deinde
 » aut fortuna populi Romani, aut nostra
 » virtus expedit.» Conlaudatus ab consule,
 accepto præsidio, vadit occultus per saltum;
 nec prius ab hoste est visus, quam loco,
 quem petebat, adpropinquavit. Inde admi-
 ratione paventibus cunctis, quum omnium in
 se vertisset oculos, & spatium consuli dedit
 ad subducendum agmen in æquiores locum,
 & ipse in summo constitit vertice. Samnites,
 dum huc illuc signa vertunt, utriusque rei
 amissa occasione, neque insequi consulem,
 nisi per eandem vallem, in qua paullo ante

(n) *Nec Gron. Cræv.*

U. c. 412.
a. C. 340.

subjectum eum telis suis habuerant, possunt ;
nec erigere agmen in captum super se ab
Decio tumultum. Sed quum ira in hos magis,
qui fortunam gerendæ rei eripuerant, tum
propinquitas loci atque ipsa paucitas incitat :
& nunc circumdare undique collem armatis
volunt, ut a consule Decium intercludant ;
nunc viam patefacere, ut degressos in val-
lem adorianur. Incertos quid agerent, nox
obpressit. Decium primum spes tenuit, cum
subeuntibus in adversum collem ex superiore
loco se pugnaturum : deinde admiratio in-
cessit, quod nec pugnam inirent, nec, si ab
eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere
se valloque circumdarent. Tum centurioni-
bus ad se vocatis, « Quænam illa inscitia
» belli ac pigritia est ? aut quonam modo
» isti ex Sidicinis Campanisque victoriam
» pepererunt ? Huc atque illuc signa mo-
» veri, ac modo in unum conferri, modo
» educi videtis. Opus quidem incipit nemo,
» quum jam circumdari vallo potuerimus esse.
» Tum vero nos similes istorum simus, si
» diutius hic moremur, quam commodum
» fit. Agitedum, ite mecum ; ut, dum lucis
» aliquid superest, quibus locis præsidia po-

» nant, qua pateat hinc exitus, exploremus.» *U. c. 1122*
 Hæc omnia sagulo gregali amictus, centurio *a. C. 340.*
 nibus item manipularium militum habitu duc-
 tis, ne ducem circumire hostes notarent,
 perlufravit.

XXXV. VIGILIIS deinde dispositis, ceteris
 omnibus tesseram dari jubet: « ubi secundæ
 » vigiliæ buccina datum signum esset, armati
 » cum silentio ad se convenirent (o). » Quo
 ubi, sicut edictum erat, taciti convenerunt,
 « Hoc silentium, milites, [inquit] omisso
 » militari adsensu, in me audiendo servandum
 » est. Ubi sententiam meam vobis peregero,
 » tum, quibus eadem placebunt, in dextram
 » partem taciti transibitis: quæ pars major
 » erit, eo stabitur consilio. Nunc, quæ
 » mente agitem, audite. Non fuga delatos,
 » nec inertia relictos hic vos circumvenit
 » hostis. Virtute cepistis locum; virtute hinc,
 » oportet, evadatis. Veniendo huc exercitum
 » egregium populi Romani servastis; erum-
 » pendo hinc vosmet ipsos servate. Digni
 » estis: qui pauci pluribus opem tuleritis,
 » ipsi nullius auxilio egueritis. Cum eo hoste
 » res est, qui hesterno die delendi omnis

*Oratio
 Decii ad
 milites.*

(o) *venirent* Gron. Crev.

U. c. 412.
a. C. 340.

» exercitus fortuna per focordiam ufus non fit ;
 » hunc tam obportunum collem imminentem
 » capiti fuo non ante viderit, quam captum a
 » nobis ; nos tam paucos tot ipfi millibus homi-
 » num nec adfcenfu arcuerint, nec tenentes
 » locum, quum diei tantum fupereffet, vallo
 » circumdederint. Quem videntem ac vigi-
 » lantem fic eluferitis, fopitum, oportet, fal-
 » latis; immo necesse eft. In eo enim loco
 » res funt noftræ, ut vobis ego magis neces-
 » fitatis veftræ index, quam confilii auctor,
 » fim. Neque enim, maneat, an abeat
 » hinc, deliberari potest; quum, præter ar-
 » ma & animos armorum memores, nihil
 » vobis fortuna reliqui fecerit, fameque & fiti
 » moriendum fit, fi plus, quam viros ac
 » Romanos decet, ferrum timeamus. Ergo
 » una eft falus erumpere hinc atque abire.
 » Id aut interdiu aut nocte faciamus, oportet.
 » Ecce autem aliud minus dubium:
 » quippe fi lux exspectetur, quæ spes eft,
 » non vallo perpetuo foffaque nos fepturum
 » hoftem? qui nunc corporibus fuis fubjectis
 » undique cinxerit, ut videtis, collem. Atqui,
 » fi nox obportuna eft eruptioni, ficut eft,
 » hæc profecto noctis aptiffima hora eft.

» Signo secundæ vigiliæ convenistis, quod *D. c. 412.*
 » tempus mortales somno altissimo premit. *a. C. 340a*
 » Per corpora sopita vaderis, vel silentio in-
 » cautos fallentes, vel sentientibus clamore
 » subito pavorem injecturi. Me modo sequi-
 » mini, quem secuti estis. Ego eandem,
 » quæ duxit huc, sequar fortunam. Quibus
 » hæc salutaria videntur, agitedum, in dex-
 » tram partem pedibus transite.»

XXXVI. OMNES transferunt, vadentemque per intermissa custodiis loca Decium secuti sunt. Jam evaserant media castra; quum supercandens vigilum strata somno corpora miles offenso scuto præbuit sonitum: quo excitatus vigil quum proximum movisset, erectique alios concitarent, ignari cives an hostes essent, præsidium erumperet, an consul castra cepisset; Decius, quum non fallerent, clamorem tollere jussis militibus, torpidos somno insuper pavore exanimat: quo præpediti, nec arma in pigre capere, nec obistere, nec insequi poterant. Inter trepidationem tumultumque Samnitium, præsidium Romanum, obviis custodibus cæsis, ad castra consulis pervadit. Aliquantum supererat noctis, jamque in tuto videbantur esse; quum

U. c. 412.

a. C. 340.

*Decius ad
exercitum
incolumis
redit.*

Decius, « Maſti virtute [inquit] milites
» Romani , eſte. Veſtrum iter ac reditum
» omnia ſecula laudibus ferent. Sed ad conſpi-
» ciendam tantam virtutem luce ac die opus
» eſt. Nec vos digni eſtis, quos cum tanta
» gloria in caſtra reduces ſilentium ac nox
» tegat. Hic lucem quieti operiamur.» Diſtis
obtemperatum : atque ubi primum inluxit,
præmiſſo nuncio ad conſulem in caſtra, in-
genti gaudio concitantur : & , teſſera data,
incolumes reverti, qui ſua corpora pro ſalute
omnium haud dubio periculo objeciſſent, pro
ſe quiſque obviam effuſi laudant, gratulan-
tur, ſingulos univerſoſque ſervatores ſuos
vocant : Diis laudes gratesque agunt, Decium
in cœlum ferunt. Hic Decii caſtrenſis trium-
phus fuit, incedentis per media caſtra cum
armato præſidio, conjeſtis in eum omnium
oculis, & omni honore tribunum conſuli
æquantibus. Ubi ad prætorium ventum eſt,
conſul claſſico ad concionem convocat : or-
fuſque meritas Decii laudes, interfante ipſo
Decio, diſtulit concionem; qui auctor om-
nia poſthabendi, dum occaſio in manibus
eſſet, perpulit conſulem, ut hoſtes, & noc-
turno pavore adtonitos, & circa collem
caſtel-

castellatim dissipatos, adgrederetur: credere etiam aliquos, ad se sequendum emissos, per saltum vagari. Iussæ legiones arma capere: egressæque castris, quum per exploratores notior jam saltus esset, via patentiore ad hostem ducuntur. Quem incautum inproviso adortæ, quum palati passim Samnitium milites, plerique inermes, nec coire in unum, nec arma capere, nec recipere intra vallum se possent, paventem primum in castra compellunt, deinde castra ipsa, turbatis stationibus, capiunt. Perfertur circa collem clamor: fugatque ex suis quemque præsidiiis. Ita magna pars absenti hosti cessit. Quos intra vallum egerat pavor (fuere autem ad triginta millia) omnes cæsi; castra direpta.

XXXVII. ITA rebus gestis, consul, advocata concione, P. Decii non cœptas solum ante, sed cumulas nova virtute laudes peragit: & præter militaria alia dona, aurea corona eum & centum bubus, (p) eximioque uno albo opimo auratis cornibus, donat. Milites, qui in præsidio simul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in præsentia (p) bobus Gron, Crev. & sic deinceps,

Tom. III.

F

U. c. 412.
a. C. 340.

Vincuntur
Sannites.

Decius
donatus.

*U. c. 412.
a. C. 340.*

singulis bubus binisque privis tunicis donati. Secundum consulis donationem legiones gramineam coronam obsidionalem, clamore donum adprobantes, Decio inponunt. Altera corona, ejusdem honoris index, a præsidio suo inposita est. His decoratus insignibus bovem eximium Marti immolavit; centum boves militibus dono dedit, qui secum in expeditione fuerant. Iisdem militibus legiones libras farris & sextarios vini contulerunt: omniaque ea ingenti alacritate per clamorem militarem, indicem omnium adensus, gerebantur. Tertia pugna ad Sueffulam commissa est: qua fugatus a M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore juventutis domo adcito, certamine ultimo fortunam experiri statuit. Ab Sueffula nuncii trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium consulem, opem oratum, veniunt. Confestim signa mota: relictisque impedimentis castrorum valido præsidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoste locum perexiguum (ut quibus, præter equos, ceterorum jumentorum calorumque turba abesset) castris cepit. Samnitium exercitus, velut haud ulla mora pugnae futura esset aciem instruit: deinde, postquam nemo

*Tertia
pugna cum
Samniti-
bus.*

LIBER VII CAP. XXXVII 83

obvius ibat, infestis signis ad castra hostium *U. c. 412.*
a. C. 340.
 succedit. Ibi ut militem in vallo vidit, missi-
 que ab omni parte exploratum, quam in exi-
 guum orbem contracta castra essent, pauci-
 tatem inde hostium colligentes, retulerunt;
 fremere omnis acies, complendas esse fossas
 scindendumque vallum, & in castra inrumpen-
 dum: transactumque ea temeritate bellum
 foret, ni duces continuissent inpetum mili-
 tum. Ceterum, quia multitudo sua commea-
 tibus gravis, & prius sedendo ad Sueffulam,
 & tum (p) certaminis mora, haud procul
 ab rerum omnium inopia esset; placuit, dum
 inclusus paveret hostis, frumentatum per
 agros militem duci: interim & Romano,
 qui expeditus, quantum humeris inter arma
 geri posset frumenti, secum adtulisset, defu-
 tura omnia. Consul palatos per agros quum
 vidisset hostes, stationes infrequentes relic-
 tas, paucis milites adhortatus, ad castra ob-
 pugnanda ducit. Quæ quum primo clamore
 atque inpetu cepisset, pluribus hostium in
 tentoriis suis, quam in portis valloque, cæs-
 sis, signa captiva in unum locum conferri jus-
 sit; relictiisque duabus legionibus custodiae &

(p) *tunc Gron. Crev.*

*U. c. 412.
a. C. 340.*

præsidii causa, gravi edicto monitis, ut, donec ipse revertisset, præda abstinere; profectus agmine instructo, quum præmissus eques velut indagine dissipatos Samnites ageret, cædem ingentem fecit: nam neque quo signo coirent inter se, neque, utrum castra peterent, an longiorem intenderent fugam, territis constare poterat. Tantumque fugæ ac formidinis fuit, ut ad quadraginta millia scutorum, nequaquam tot cæsis, & signa militaria cum iis, quæ in castris capta erant, ad centum septuaginta ad consulem deferrentur. Tum in castra hostium reditum: ibique omnis præda militi data.

XXXVIII. Hujus certaminis fortuna & Faliscos, quum in induciis essent, fœdus petere ab senatu coëgit; & Latinos, jam exercitibus comparatis, ab Romano in Pelignum vertit bellum. Neque ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit: sed Carthaginenses quoque legatos gratulatum Romam misere cum coronæ aureæ dono, quæ in Capitolio in Jovis cella poneretur: fuit pondo viginti quinque. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt, sequente Decio insigni cum laude donisque: quum incondito militari joco haud minus tri-

*Carthagi-
nienses le-
gati.
Consules
trium-
phant.*

LIBER VII CAP. XXXVIII 85

buni celebre nomen, quam consulum, esset. *U. c. 412.*
 Campanorum deinde Sueffanorumque auditæ *a. C. 340.*
 legationes : precantibusque datum, ut præfi-
 dium eo in hiberna mitteretur, quo Samni-
 tium excursions arcerentur. Jam tum mini-
 me salubris militari disciplinæ Capua instru-
 mento omnium voluptatum delentis mili-
 tum animos avertit a memoria patriæ : inji-
 banturque consilia in hibernis eodem scelere
 adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi
 eam antiquis cultoribus ademissent : « Neque
 » inmerito suum ipsorum exemplum in eos
 » versurum. Cur autem potius Campani agrum
 » Italiæ uberrimum, dignam agro urbem,
 » qui nec se nec sua tutari possint, quam
 » victor exercitus haberet, qui suo sudore
 » ac sanguine inde Samnites depulisset ? An
 » æquum esse, dediticios suos illa fertilitate
 » atque amoenitate perfrui ; se, militando
 » fessos, in pestilente atque arido circa ur-
 » bem solo luctari, aut in urbe insidentem
 » tabem crescentis in dies fœnoris pati ? »
 Hæc agitata occultis conjurationibus, necdum *U. c. 413.*
 vulgata in omnes consilia, invenit novus *a. C. 332.*
 consul C. Marcius Rutilus, cui Campania *C. Marcio*
 forte provincia evenerat, Q. Servilio col- *IV. Q.*
Servilio
Coss.

*Consilia
 Rom. mi-
 litum de
 Capua oc-
 cupanda.*

U. c. 413.
a. C. 339. lega ad urbem relicto. Itaque quum omnia ea, sicut gesta erant, per tribunos comperta haberet, & ætate & usu doctus (quippe qui jam quartum consul esset, dictatorque & censor fuisset) optimum ratus, differendo spem, quandocumque vellent, consilii exsequendi, militarem inpetum frustrari; rumorem dissipat, in iisdem oppidis & anno post præsidia hibernatura; divisa enim erant per Campaniæ urbes, manaverantque a Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato, quievit in præsentia feditio.

*Arte
eluduntur.*

XXXIX. CONSUL, educto in æstiva milite, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare missionibus turbulentorum hominum instituit; aliis emerita dicendo stipendia esse, alios graves jam ætate, aut viribus parum validos. Quidam in comæatus mittebantur, singuli primo, deinde & cohortes quædam, quia procul ab domo ac rebus suis hibernassent. Per speciem etiam militarium usum, quum alii alio mitterentur, magna pars ablegati: quam multitudinem consul alter Romæ prætorque, alias ex aliis fingendo moras, retinebat. Et primo quidem, ignari lu-

dificationis, minime inviti domos revifabant. Postquam neque reverti ad signa primos, nec ferme alium, quam qui in Campania hibernassent, præcipueque ex iis seditionis auctores mitti viderunt; primum admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos, consilia sua emanasse: « Jam quæstiones, » jam indicia, jam occulta singulorum sup-
 » plicia, inpotensque & crudele consulum ac
 » Patrum in se regnum passuros. » Hæc, qui in castris erant, occultis sermonibus ferunt, (q) nervos conjurationis ejectos arte consulis cernentes. Cohors una, quum haud procul Anxure esset, ad Lautulas saltu angusto inter mare ac montes confedit, ad excipiendos, quos consul aliis atque aliis (ut ante dictum est) causis mittebat. Jam valida admodum numero manus erat; nec quidquam ad justî exercitus formam, præter ducem, deerat. Incompositi itaque prædantes in agrum Albanum perveniunt, & sub jugo Albæ longæ castra vallo cingunt. Perfecto inde opere, reliquum dici de imperatore sumendo sententiis decertant, nulli ex præsentibus satis fidentes. « Quem autem ab Roma posse exciri?

*U. c. 413.
 a. C. 339.*

*Seditiofo-
 rum exer-
 citus col-
 ligitur.*

(q) *ferunt Gron. Crev.*

*U. c. 413.
a. C. 339.*

» quem Patrum aut plebis esse, qui aut se
» tanto periculo sciens obferat, aut cui ex
» injuria insanientis exercitus caussa recte
» committatur? » Postero die, quum eadem
deliberatio teneret, ex prædatoribus vagis
quidam compertum adtulerunt, T. Quinctium
in Tusculano agrum colere, urbis honorum-
que inmemorem. Patriciæ hic vir gentis erat:
cui quum militiae, magna cum gloria actæ,
finem pes alter ex vulnere claudus fecisset,
ruri agere vitam procul ambitione ac foro
constituit. Nomine audito, extemplo agno-
vere virum: &, quod bene verteret, adciri
jusserunt. Sed parum spei erat, voluntate
quidquam facturum: vim adhiberi ac metum
placuit. Itaque silentio noctis quum tectum
villæ, qui ad id missi erant, intrassent; som-
no gravem (r) Quinctium obpressum, nihil
medium, aut imperium atque honorem, aut,
ubi resistaret, mortem, ni sequeretur, de-
nunciantes, in castra pertraxerunt. Impera-
tor extemplo adveniens adpellatus; insignia-
que honoris exterrito subitæ rei miraculo
deferunt, & ad urbem ducere jubent. Suo
magis inde inpetu, quam consilio ducis, con-

*Eligunt
ducem
T. Quinc-
tium.*

(r) *gravi Gron. Crev.*

vulsis signis, infesto agmine ad lapidem octavum viæ, quæ nunc Appia est, perveniunt: *U. c. 413.*
 issentque confestim ad urbem, ni venire *a. C. 330.*
 contra exercitum, dictatoremque adversus se *Valerius*
 M. Valerium Corvum dictum audissent, & *Corvus*
 magistrum equitum L. Æmilium Mamer- *dictator.*
 cinum.

XL. UBI primum in conspectum ventum est, arma signaque agnovere; extemplo omnibus memoria patriæ iras permulfit. Nondum erant tam fortes ad sanguinem civilem, nec, præter externa, noverant bella: ultimaque rabies secessio ab suis habebatur. Ita jam duces, jam milites utrimque congressus quærere ad conloquia. Quinctius, quem armorum etiam pro patria satietas teneret, nedum adversus patriam; Corvus, omnes caritate cives, præcipue milites, & ante alios suum exercitum, complexus, ad conloquium processit. Cognito ei extemplo haud minor ab adversariis verecundia, quam ab suis silentium, datum: « Deos [inquit] in-
 » mortales, milites, vestros, publicos, meos-
 » que, ab urbe proficiscens ita adoravi, ve-
 » niamque supplex poposci, ut mihi de vo-
 » bis concordia partæ gloriam, non victo-

*Dictatoris
 ad sedito-
 sos oratio.*

U. c. 413.
a. C. 339.

» riam, darent. Satis fuit eritque, unde belli
 » decus pariat^{ur} : hinc pax petenda est. Quod
 » Deos immortales inter nuncupanda vota
 » expoposci, ejus me compotem voti vos
 » facere potestis ; si meminisse vultis, non
 » vos in Samnio, nec in Volscis, sed in
 » Romano solo castra habere ; si illos colles,
 » quos cernitis, patriæ vestræ esse ; si hunc
 » exercitum civium vestrorum ; si me consu-
 » lem vestrum, cujus ductu auspicioque
 » priore anno bis legiones Samnitium fudistis,
 » bis castra vi cepistis. Ego sum M. Valerius
 » Corvus, milites, cujus vos nobilitatem
 » beneficiis erga vos, non injuriis, sensistis ;
 » nullius superbæ in vos legis, nullius cru-
 » delis senatusconsulti auctor ; in omnibus
 » meis imperiis in me severior, quam in vos.
 » Ac si cui genus, si cui sua virtus, si cui
 » etiam majestas, si cui honores subdere
 » spiritus potuerunt ; iis eram natus, id spe-
 » cimen mei dederam, ea ætate consulatum
 » adeptus eram, ut potuerim, tres & viginti
 » annos natus, consul Patribus quoque ferrox
 » esse, non solum plebi. Quod meum factum
 » dictumve consulis gravius, quam tribuni,
 » audistis ? Eodem tenore duo insequentes

» consulatus gessi ; eodem hæc imperiosa dic-
 » tatura geretur : ut neque in hos meos &
 » patriæ meæ milites mitior, quam in vos,
 » horreo dicere, hostes. Ergo vos prius in
 » me strinxeritis ferrum, quam in vos ego.
 » Istinc signa canent, istinc clamor prius
 » incipiet atque inpetus, si dimicandum est.
 » Inducite in animum, quod non induxerunt
 » patres avique vestri ; non illi, qui in Sa-
 » crum montem secesserunt ; non hi, qui
 » postea Aventinum infederunt. Expectate,
 » dum vobis singulis, ut olim Coriolano,
 » matres conjugesque crinibus passis obviæ ab
 » urbe veniant. Tum Volscorum legiones, quia
 » Romanum habebant ducem, quieverunt ;
 » vos, Romanus exercitus, ne (s) destite-
 » ritis in pio bello ? T. Quincti, quocumque
 » istico loco, seu volens, seu invitus, consti-
 » tisti, si dimicandum erit, tum tu in novif-
 » simos te recipito : fugeris etiam honestius,
 » tergumque civi dederis, quam pugnaveris
 » contra patriam. Nunc ad pacificandum bene
 » atque honeste inter primos stabis, & con-
 » loquii hujus salutaris interpretis fueris. Postu-
 » late æqua, & ferte : quamquam vel iniquis

U. c. 413.
 a. C. 339.

*U. c. 413.
a. C. 339.*

*T. Quinctius suos
ad pacem
hortatur.*

» standum est potius, quam inpias inter nos
» conferamus manus. » T. Quinctius plenus
lacrimarum, ad suos versus, « Me quoque
» [inquit] milites, si quis usus mei est, me-
» liorem pacis, quam belli, habetis ducem.
» Non enim illa modo Volscus aut Sannis,
» sed Romanus, verba fecit; vester consul,
» vester imperator, milites: cujus auspicia
» pro vobis experti, nolite adversus vos
» velle experiri. Qui pugnarent vobiscum
» infestius, & alios duces senatus habuit:
» qui maxime vobis, suis militibus, parceret,
» cui plurimum vos imperatori vestro crede-
» retis, eum elegit. Pacem, etiam qui vin-
» cere possunt, volunt: quid nos velle oportet?
» Quin, omissis ira & spe, fallacibus
» auctoribus, nos ipsos nostraque omnia
» cognitæ permittimus fidei. »

*Seditio
composita.*

XLI. ADPROBANTIBUS clamore cunctis,
T. Quinctius, ante signa progressus, in
potestate dictatoris milites fore dixit: oravit,
(t) ut causam miserorum civium susciperet:
susceptamque eadem fide, qua rempublicam
administrare solitus esset, tueretur. « Sibi se
» privatim nihil cavere: nolle alibi, quam

(t) *oravitque Gron. Crev.*

» in innocentia, spem habere. Militibus ca- U. c. 413.
 » vendum, quod apud Patres semel plebi, a. C. 339.
 » iterum legionibus cautum sit, ne fraudi se-
 » cessio esset. » Quintio conlaudato, cete-
 ris bonum animum habere iussis, dictator,
 equo citato ad urbem revertens, auctoribus
 Patribus, tulit ad populum in luco Petelino,
 ne cui militum fraudi secessio esset. Oravit
 etiam bona venia Quirites, ne quis eam rem
 joco seriove cuiquam exprobraret. Lex quo-
 que sacrata militaris lata est, ne cuius mili-
 tis scripti nomen, nisi ipso volente, delere-
 tur, additumque legi, ne quis, ubi tribunus
 militum fuisset, postea ordinum ductor esset.
 Id propter P. Salonium postulatum est ab con-
 juratis; qui alternis prope annis & tribunus mi-
 litum, & primus centurio erat, quem nunc pri-
 mipili adpellant. Huic infensi milites erant,
 quod semper adversatus novis consiliis fuisset,
 & ne (u) particeps eorum esset, qui ab
 Lautulis fugissent. Itaque quum hoc unum
 propter Salonium ab senatu non inpetraretur;
 tum Salonius, obtestatus Patres conscriptos,
 ne suum honorem pluris, quam concordiam
 civitatis; aestimarent, perpulit, ut id quoque

(u) & ne l. nec Gron. Crev.

U. c. 413. ferretur. Æque inpotens postulatam fuit, ut
a. C. 339. de (x) stipendio equitum (merebant autem
 triplex ea tempestate) æra demerentur, quod
 adversari conjurationi fuissent.

XLII. PRÆTER hæc invenio apud quosdam,
 L. Genucium, tribunum plebis, tulisse ad
 populum, ne fœnerare liceret: item aliis
 plebiscitis cautum, ne quis eundem magistrat-
 um intra decem annos caperet; neu duos
 magistratus uno anno gereret; utique lice-
 ret consules ambos plebeios creari. Quæ si
 omnia concessa sunt plebi, adparet, haud
 parvas vires defectionem habuisse. Aliis an-
 naliis proditum est, neque dictatorem Va-
 lerium dictum, sed per consules omnem rem
 actam: neque, antequam Romam veniretur,
 sed Romæ, eam multitudinem conjuratorum
 ad arma consternatam esse: nec in T. Quinc-
 tii villam, sed in ædes C. Manlii, nocte in-
 petum factum, eumque a conjuratis compre-
 hensum, ut dux fieret: inde ad quartum la-
 pidem profectos loco munito confedisse: nec
 ab ducibus mentionem concordiæ ortam; sed
 repente, quum in aciem armati exercitus
 processissent, salutationem factam: & per-

(x) de del. Gron.

mixtos dextras jungere, ac complecti inter
 se lacrimantes milites cœpisse : coactosque
 consules, quum viderent averfos a dimica-
 tione militum animos, retulisse ad Patres de
 concordia reconcilianda. Adeo nihil, præter-
 quam seditionem fuisse, eamque compositam,
 inter antiquos rerum auctores constat. Et
 hujus fama seditionis, & susceptum cum
 Samnitibus grave bellum, aliquot populos
 ab Romana societate avertit : &, præter La-
 tinorum infidum jam diu fœdus, Privernates
 etiam Norbam atque Setiam, finitimas colo-
 nias Romanas, incurfione subita depopulati
 sunt.

U. c. 413.
a. C. 339.

E P I T O M E
LIBRI OCTAVI LIVIANI

*L*ATINI cum Campanis defecerunt, & , missis legatis ad senatum, conditionem tulerunt, ut, si pacem habere vellent, alterum ex Latinis consulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est, ut exanimaretur. T. Manlius consul filium, quod contra edictum adversus Latinos, quamvis prospere, pugnasset, securi percussit. Laborantibus in acie Romanis, P. Decius, tunc consul cum Manlio, devovit se pro exercitu: & , concitato equo quum in medios hostes se intulisset, interfectus, morte sua Romanis victoriam restituit. Latini in deditionem venerunt. T. Manlio in urbem reverso nemo ex juventute obviam processit. Minucia virgo Vestalis incesti damnata est. Ausonibus victis, in oppidum ex iis captum Cales colonia deducta est. Item Fregellæ colonia deductæ sunt. Veneficium complurium matronarum depre-

deprehenſum eſt : quarum plurimæ ſtatim
 epotis medicaminibus perierunt. Lex de
 veneficio tunc primum conſtituta eſt. Pri-
 vernatibus , quum rebellaffent , victis civi-
 tas data eſt. Palæpolitani , bello & obſi-
 dione victi , in deditiōnem venerunt. P.
 Publilio , qui eos obſederat , primo &
 imperium prolatum , & pro conſule decre-
 tus triumphus. Plebs nexu liberata eſt
 propter L. Papirii creditoris libidinem ,
 qui C. Publilio debitori ſuo ſtuprum in-
 ferre voluerat. Quum L. Papirius dicta-
 tor reverſus in urbem ab exercitu eſſet
 propter auſpicia repetenda , Q. Fabius
 magiſter equitum , occasione rei bene ge-
 rendæ invitatus , contra edictum ejus
 proſpere adverſus Samnites pugnavit. Ob
 eam cauſſam quum dictator de magiſtro
 equitum ſupplicium ſumturus videretur ,
 Fabius Romam profugit : & , quum
 cauſſa parum proficeret , populi precibus
 donatus eſt. Res præterea contra Samni-
 tes proſpere geſtas continet.

LIBER VIII

I.

*U. c. 414.
a. C. 338.
C. Plautio
II. L.
Æmilio
Coss.*

JAM consules erant C. Plautius secundum, L. Æmilius Mamercinus; quum Setini Norbanique Romam, nuncii defectionis Privernatium, cum querimoniis acceptæ cladis venerunt. Volscorum item exercitum, duce Antiati populo, confedisse ad Satricum, adlatum est. Utrumque bellum Plautio forte evenit. Prius ad Privernum profectus exemplo acie confligit. Haud magno certamine devicti hostes: oppidum captum redditumque Privernatibus, præsidio valido inposito: agri partes duæ ademta. Inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. Ibi magna utrimque cæde atrox prælium fuit: & quum tempestas eos, neutro inclinata spe, dimicantes diremisset, Romani, nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in postero diem prælium parant. Volscis, recensentibus quos viros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. Nocte pro victis Antium agmine trepido, faucibus ac parte impedimentorum relicta,

Victi Privernates.

Cum Volscis dubio Marte pugnatum.

abierunt. Armorum magna vis tum inter
 cæsa corpora hostium, tum in castris inventa
 est. « Ea Luæ matri dare se, » consul dixit:
 finesque hostium usque ad oram maritimam
 est depopulatus. Alteri consuli Æmilio, in-
 gresso Sabellum agrum, non castra Samni-
 tium, non legiones usquam obpositæ. Ferro
 ignique vastantem agros legati Samnitium
 pacem orantes adeunt; a quo rejecti ad se-
 natum, potestate facta dicendi, positis fero-
 cibus animis, pacem sibi ab Romanis, belli-
 que jus adversus Sidicinos petierunt. « Quæ
 » se eo justius petere, quod & (a) in ami-
 » citiam populi Romani secundis suis rebus,
 » non adversis, ut Campani, venissent: &
 » adversus Sidicinos fumerent arma, suos
 » semper hostes, populi Romani numquam
 » amicos, qui nec, ut Samnites, in pace
 » amicitiam, ut Campani, auxilium in bello
 » petissent, nec in fide populi Romani, nec
 » in (b) ditione essent.

II. QUUM de postulatis Samnitium Ti.
 Æmilius prætor senatum consulisset, red-
 dendumque his fœdus Patres censuissent,
 prætor Samnitibus respondit: « Nec quo

(a) & del. Gron. (b) in del. Gron.

U. c. 414.
 a. C. 338.

Lua mater.

Samnites
 legatos
 mittunt
 Romam.

U. c. 414. » minus perpetua cum eis amicitia esset, per
 a. C 338. » populum Romanum stetisse : nec contradici,
 » quin, quoniam ipsos belli culpa sua con-
 » tracti tædium ceperit, amicitia de integro
 » reconcilietur. Quod ad Sidicinos adtineat,
 » (c) nihil intercedi, quo minus Sam-
 » niti populo pacis bellique liberum arbi-
 » trium sit. » Fœdere icto, quum domum
 revertissent, extemplo inde exercitus Roma-
 nus deductus, annuo stipendio & trium men-
 sium frumento accepto; quod pepigerat con-
 sul, ut tempus induciis daret, quoad legati
 redissent. Samnites, copiis iisdem, quibus
 usi adversus Romanum bellum fuerant, con-
 tra Sidicinos profecti, haud in dubia spe
 erant mature urbis hostium potiundæ. Tum
 ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta
 fieri est : dein, postquam Patres ut seram
 eam ultimaque tandem necessitate expressam
 adspernabantur, ad Latinos jam sua sponte in
 arma motos facta est. Ne Campani quidem
 (adeo injuriæ Samnitium, quam beneficii
 Romanorum, memoria præsentior erat) his
 se armis abstinuere. Ex his tot populis unus

(c) adtinet Gron. Crev.

ingens exercitus, duce Latino fines Samnitium ingressus, plus populationibus, quam præliis, cladium fecit. Et, quamquam superiores certaminibus Latini erant, haud inviti, ne sapius dimicandum foret, agro hostium exceffere. Id spatium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi. Qui quum adissent (d) senatum, conquesti eadem se fœderatos pati, quæ hostes essent passî, precibus infimis petiere, « ut satis ducerent Romani victoriam, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque hoste eripuissent: ne vinci etiam se ab ignavissimis populis finerent. Latinos Campanosque, si sub ditione populi Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro; sin imperium abnuerent, armis coërcerent. » Adversus hæc responsum anceps datum, quia fateri pigebat, in potestate sua Latinos jam non esse, timebantque, ne arguendo abalienarent: « Campanorum aliam conditionem esse, qui non fœdere, sed per deditioem, in fidem venissent; itaque Campanos, seu velint, seu non lint, quieturos. In fœdere Latino nihil esse,

*U. c. 414.
a. C. 338.*

*Latini
vastant
agros Samnitium.*

Id queruntur Samnites apud Romanos.

Responsum Romanorum anceps.

(d) *adiissent Gron. Crev.*

U. c. 414.
a. C. 338. » quo (c) bellare, cum quibus ipsi velint,
» prohibeantur.

*Latini
occulte
moliuntur
bellum in
Rom.*

U. c. 415.
a. C. 337.
*T. Manlio
III. P.
Decio
Coss.*

III. QUOD responsum sicut dubios Samnites, quidnam facturum Romanum censerent, dimisit, ita Campanos metu abalienavit; Latinos, velut nihil jam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. Itaque, per speciem adversus Samnites belli parandi crebra concilia indicentes, omnibus consultationibus inter se principes occulte Romanum coquebant bellum, Huic quoque adversus servatores suos bello Campanus aderat. Sed quamquam omnia de industria celabantur, priusque, quam moverentur Romani, tolli ab tergo Samnitum hostem volebant; tamen per quosdam, privatis hospitibus necessitudinibusque conjunctos, indicia conjurationis ejus Romam emanarunt. Jussisque ante tempus consulibus abdicare se magistratu, quo maturius novi consules adversus tantam molem belli crearentur, religio incessit, ab eis, quorum inminutum imperium esset, comitia haberi. Itaque interregnum initum. Duo interreges fuerunt, M. Valerius ac M. Fabius. Creati consules, T. Manlius Torquatus ter-

(c) quod Crev.

tium, P. Decius Mus (f). Eo anno Alexandrum, Epiri regem, in Italiam classem adpulisse constat. Quod bellum, si prima fatis prospera fuissent, haud dubie ad Romanos pervenisset. Eadem ætas rerum Magni Alexandri est : quem, sorore hujus ortum, in alio tractu orbis, invictum bellis juvenem, fortuna morbo extinxit. Ceterum Romani, etsi defectio sociorum nominisque Latini haud dubia erat; tamen, tamquam de Samnitibus, non de se, curam agerent, decem principes Latinorum Romam evocaverunt, quibus imperarent, quæ vellent. Prætores tum duos Latium habebat (g), L. Annius Setinum & L. Numisium (h) Circeiensem, ambo ex coloniis Romanis : per quos, præter Signiam Velitrasque, & ipsas colonias Romanas, Volsci etiam excitati ad arma erant. Eos nominatim evocari placuit. Haud cuiquam dubium erat, super qua re adirentur. Itaque, concilio prius habito, prætores, quam Romam proficiscerentur, evocatos se

*U. c. 415.
a. C. 337.*

X. Principes Latinorum Romam evocati.

(f) *Is creavit consules T. Manlium Torquatum tertium, P. Decium Murem. Gron. Crev.*

(g) *Latini habebant Gron. Crev.*

(h) *Numisium Gron. Crev.*

U. c. 415. ab fenatu docent Romano, &, quæ actum
a. C. 337. iri secum credant, quidnam ad ea responderi
 placeat, referunt.

IV. QUUM aliud alii censerent, tum An-
 nius : « Quamquam ipse ego retuli, quid
 » responderi placeret, tamen magis ad sum-
 » mam rerum nostrarum pertinere arbitror,
 » quid agendum nobis, quam quid loquendum
 » sit. Facile erit, explicatis consiliis, adcom-
 » modare rebus verba. Nam, si etiam nunc
 » sub umbra foederis, æqui servitutem pati
 » possumus, quid abest, quin, proditis Sidi-
 » cinis, non Romanorum solum, sed Sam-
 » nitium quoque dicto pareamus, respondea-
 » musque Romanis, nos, ubi innuerint, po-
 » situros arma? Sin autem tandem libertatis
 » desiderium remordet animos, si foedus est,
 » si societas æquatio juris est, si consanguini-
 » neos nos Romanorum esse, quod olim pu-
 » debat, nunc gloriari licet, si socialis illis
 » exercitus is est, quo adjuncto duplicent
 » vires suas, quem secernere ab se consules
 » bellis propriis ponendis sumendisque nolint;
 » cur non omnia æquantur? cur non alter
 » ab Latinis consul datur? Ubi pars virium,
 » ubi & imperii pars est? Est quidem nobis

» hoc per se haud nimis amplum, quippe con- *U. c. 415.*
 » cedentibus, Romam caput Latio esse; sed, *a. C. 337.*
 » ut amplum videri posset, diuturna patientia
 » fecimus. Atqui, si quando unquam conso-
 » sociandi imperii, usurpandæ libertatis tem-
 » pus optastis; en hoc tempus adest, & vir-
 » tute vestra, & Deum benignitate vobis
 » datum. Tentastis patientiam negando mili-
 » tem. Quis dubitat exarxisse eos, quum plus
 » ducentorum annorum morem solveremus?
 » Pertulerunt tamen hunc dolorem. Bellum
 » nostro nomine cum Pelignis gessimus. Qui
 » ne nostrorum quidem finium nobis per nos
 » tuendorum jus antea dabant, nihil interces-
 » serunt. Sidicinos in fidem receptos, Cam-
 » panos ab se ad nos descisse, exercitus nos
 » parare adversus Sannites fœderatos suos
 » audierunt, nec moverunt se ab urbe. Unde
 » hæc illis tanta modestia, nisi a conscientia
 » virium & nostrarum & suarum? Idoneos
 » auctores habeo, querentibus de nobis Sam-
 » nitibus ita responsum ab senatu Romano esse,
 » ut facile adpareret, ne ipsos quidem jam pos-
 » tulare, ut Latium sub Romano imperio sit.
 » Usurpate modo postulando eo, quod illi
 » vobis taciti concedunt. Si quem hoc metus

U. c. 415. » dicere (i) prohibet, en ego ipse, audiente
a. C. 337. » non populo Romano modo senatuque, sed
 » Jove ipso, qui Capitolium incolit, profi-
 » teor me dicturum; ut, si nos in foedere
 » ac societate esse velint, consulem alterum
 » ab nobis senatusque partem accipiant. » Hæc
 ferociter non suadenti solum, sed pollicenti,
 clamore & adfensu omnes permiserunt, ut
 ageret diceretque, quæ e republica nominis
 Latini fideque sua viderentur.

V. UBI est Romam ventum, in Capitolio
 eis senatus datus est. Ibi quum T. Manlius
 consul egisset cum eis ex auctoritate Patrum,
 ne Samnitibus foederatis bellum inferrent;
 Annius, tamquam victor armis Capitolium
 cepisset, non legatus, jure gentium tutus,
 loqueretur, « Tempus erat [inquit] T. Manli,
 » vosque Patres conscripti, tandem jam vos
 » nobiscum nihil pro imperio agere, quum
 » florentissimum, Deum benignitate, nunc
 » Latium armis virisque, Samnitibus bello
 » victis, Sidicinis Campanisque sociis, nunc
 » etiam Volscis adjunctis, videretis; colonias
 » quoque vestras Latinum Romano prætulisse
 » imperium. Sed quoniam vos, regno inpo-

*Legati La-
 zini super-
 ba oratio
 in senatu
 Rom.*

(i) dicere metus Gron. Crev.

» tenti finem ut inponatis, non inducitis in *U. c. 415.*
 » animum : nos, quamquam armis possumus *a. C. 397.*
 » adferere Latium in libertatem, consanguini-
 » tati tamen hoc dabimus, ut conditiones pa-
 » cis feramus æquas utrisque, quoniam vires
 » quoque æquari Diis immortalibus placuit.
 » Consulem alterum Roma, alterum ex Latio
 » creari oportet : senatus partem æquam
 » ex utraque gente esse : unum populum,
 » unam rempublicam fieri : &, ut imperii
 » eadem sedes sit, idemque omnibus no-
 » men, quoniam ab alterutra parte concedi
 » necesse est; quod utrisque bene vertat, sit
 » hæc sane patria potior, & Romani omnes
 » vocemur. » Forte ita accidit, ut parem feroci-
 » ciæ hujus & Romani consulem T. Manlium
 » haberent : qui adeo non tenuit iram, ut, si
 » tanta dementia Patres conscriptos cepisset,
 » ut ab Setino homine leges acciperent, gladio
 » cinctum in senatum venturum se esse, palam
 » diceret, &, quemcumque in curia Latinum
 » vidisset, sua manu interenturum. Et, con-
 » versus ad simulacrum Jovis, « Audi, Jupi-
 » ter, hæc scelera [inquit] audite, jus fas-
 » que. Peregrinos consules & peregrinum
 » senatum in tuo, Jupiter, augurato templo,

*T. Manlii
 plena in-
 dignatio-
 nis respon-
 sio.*

U. c. 415. » captus atque ipse obpressus, visurus es ?
a. C. 337. » Hæccine fœdera Tullus Romanus rex cum
 » Albanis, patribus vestris, Latini, hæc L.
 » Tarquinius vobiscum postea fecit ? Non
 » venit in mentem pugna apud Regillum la-
 » cum ? adeo & cladium veterum vestra-
 » rum, & beneficiorum nostrorum erga vos
 » obliti estis ?

VI. QUUM consulis vocem subsecuta Pa-
 trum indignatio esset, proditur memoriæ,
 adversus crebram inplorationem Deum, quos
 testes fœderum sæpius invocabant consules,
 vocem Annii, spernentis numina Jovis Ro-
 mani, audiram. Certe, quum commotus ira
 se ab vestibulo templi citato gradu proripe-
 ret, lapsus per gradus, capite graviter ob-
 feso, inactus imo ita est saxo, ut sopire-
 tur. Exanimatum auctores quoniam non om-
 nes sunt, mihi quoque in incerto relictum
 sit : sicut inter fœderum ruptorum testatio-
 nem ingenti fragore cœli procellam effusam,
 nam & vera esse, & apte ad repræsentandam
 iram Deum ficta possunt. Torquatus, missus
 ab senatu ad dimittendos legatos, quum ja-
 centem Annum vidisset, exclamat, ita ut
 populo Patribusque audita vox pariter sit.

« Bene habet. Dii pium movere (k) bellum. *U. c. 415.*
 » Est cœleste numen ! es, magne Jupiter ! *a. C. 337.*
 » Haud frustra te patrem Deum hominumque
 » hac fede sacravimus. Quid cessatis, Quiri-
 » tes, vosque, Patres conscripti, arma ca-
 » pere Diis ducibus ? Sic stratas legiones La-
 » tinorum dabo, quemadmodum legatum ja-
 » centem videtis. » Adsensu populi excepta
 vox consulis tantum ardoris animis fecit, ut
 legatos proficiscentes cura magistratuum ma-
 gis, qui jussu consulis prosequerentur, quam
 jus gentium, ab ira inpetuque hominum te-
 geret. Consensit & senatus bellum : consu-
 lesque, duobus scriptis exercitibus per Mar-
 sos Pelignosque profecti, adjuncto Samnitium
 exercitu, ad Capuam, quo jam Latini socii-
 que convenerant, castra locant. Ibi in quiete
 utrique consuli eadem dicitur visa species
 viri majoris, quam pro humano habitu, au-
 gustiorisque, dicentis : « Ex una acie impera-
 » torem, ex altera exercitum Diis manibus
 » matrique Terræ deberi ; utrius exercitus
 » imperator legiones hostium, superque eas
 » se devovisset, ejus populi partisque victo-
 » riam fore. » Hos ubi nocturnos visus inter

*Bellum
Latinum.*

*Spectrum
per quietem utri-
que consuli
visum.*

(k) *movere* Gron. Crev.

U. c. 415.
a. C. 337.

se consules contulerunt; placuit averrun-
candæ Deum iræ victimas cædi: simul ut,
si extis eadem, quæ somno visa fuerant,
portenderentur, alteruter consulum fata in-
pleret. Ubi responsa aruspicum insidenti jam
animo tacitæ religioni congruerunt; tum,
adhibitis legatis tribunisque, & imperiis
Deum, propalam expositis, ne mors volun-
taria consulis exercitum in acie terreret,
comparant inter se, ut, ab utra parte cedere
Romanus exercitus cœpisset, inde se consul
devoveret pro populo Romano Quiritibusque.
Agitatum etiam in consilio est, ut, si quan-
do umquam severo ullum imperio bellum ad-
ministratum esset, tunc uti disciplina milita-
ris ad prisca redigeretur mores. Curam acue-
bat, quod adversus Latinos bellandum erat,
lingua, moribus, armorum genere, institutis
ante omnia militaribus congruentes: milites
militibus, centurionibus centuriones, tribuni
tribunis compares collegæque, iisdem præsi-
diis, sæpe iisdem manipulis permixti fuerant.
Per hæc ne quo errore milites caperentur,
edicunt consules, ne quis extra ordinem in
hostem pugnaret.

*Ne quis
extra ordi-
nem pug-
naret, edi-
citur.*

LIBER VIII CAP. VII III

VII. FORTE inter ceteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes dimissi erant, T. Manlius consulis filius super castra hostium cum suis turmalibus evasit, ita ut vix teli jactu ab statione proxima abesset. Ibi Tusculani erant equites: præerat Geminus (1) Metius, vir tum genere inter suos, tum factis, clarus. Is ubi Romanos equites, insignemque inter eos præcedentem consulis filium, (nam omnes inter se, utique inlustres viri, noti erant) cognovit, « Unane [ait] » turma Romani cum Latinis sociisque bellum gesturi estis? Quid interea consules, » quid duo exercitus consulares agent? Ad- » runt in tempore [Manlius inquit] & cum » illis aderit Jupiter ipse, foederum a vobis » violatorum testis, qui plus potest, pollet- » que. Si ad Regillum lacum ad fatietatem » vestram pugnavimus; hic quoque efficiemus » profecto, ne nimis acies vobis & conlata » signa nobiscum cordi sint. » Ad ea Geminus, paullulum ab suis equo (m) proventus, » Visne igitur, dum dies ista venit, qua » magno conatu exercitus moveatis, interea

U. c. 415.
a. C. 337.

Manlium
consulis
filium Ge-
minus pro-
vocat ad
singulare
certamen.

(1) Geminus sic semper Gron. Crev.

(m) eo Gron.

U. c. 415. » tu ipse congregari mecum, ut nostro duo-
a. C. 317. » rum jam hinc eventu cernatur, quantum
 » eques Latinus Romano præstet? » Movet
 ferocem animum juvenis seu ira, seu detrec-
 tandi certaminis pudor, seu inexcusable
 vis fati. Oblitus itaque imperii patrii, con-
 sulumque edicti, præceptis ad id certamen
 agitur, quo, vinceret, an vinceretur, haud
 multum interesset. Equitibus ceteris velut ad
 spectaculum submotis, spatio, quod vacui
 interjacebat campi, adversos concitant equos:
 &, quum infestis cuspidibus concurrissent,
 Manlii cuspis super galeam hostis, Metii
 trans cervicem equi elapsa est. Circumactis
 deinde equis, quum prior ad iterandum ictum
 Manlius confurrexisset; spiculum inter aures
 equi fixit. Ad cujus vulneris sensum quum
 equus, prioribus pedibus erectis, magna vi
 caput quateret, excussit equitem: quem cuspi-
 de parmaque innisum, adtollentem se ab gravi
 casu, Manlius ab jugulo, ita ut per costas
 ferrum emineret, terræ adfixit; spoliisque
 lectis ad suos revectus, cum ovante gaudio
 turma in castra, atque inde ad prætorium ad
 patrem, tendit, ignarus fati (n) futuri que,
 laus an poena merita esset, « Ut me omnes,

*Vincit
 Manlius.*

(n) facti Crev.

[in-

» [inquit] pater, tuo sanguine ortum vere *U. c. 415.*
 » ferrent, provocatus equeſtria hæc ſpolia *a. C. 337.*
 » capta ex hoſte cæſo porto. » Quod ubi *A patre*
 audivit conſul, extemplo, filium averſatus, *ſecuri per-*
 concionem claſſico advocari juſſit. Quæ ubi
 frequens convenit, « Quandoque (o) [in-
 » quit] tu, T. Manli, neque imperium con-
 » ſulare, neque majeſtatem patriam veritus,
 » adverſus edictum noſtrum extra ordinem in
 » hoſtem pugnaſti, &, quantum in te fuit,
 » diſciplinam militarem, qua ſtetit ad hanc
 » diem Romana res, ſolvifti, meque in eam
 » neceſſitatem adduxifti, ut aut reipublicæ
 » mihi, aut mei meorumque oblivifcendum
 » fit; nos potius noſtro delicto pleſtemur,
 » quam reſpublica tanto ſuo damno noſtra
 » peccata luat. Trifte exemplum, ſed in poſte-
 » rum ſalubre juventuti, erimus. Me quidem
 » quum ingenita caritas liberum, tum ſpeci-
 » men iſtud virtutis, deceptum vana imagine
 » decoris, in te movet. Sed quum aut morte
 » tua fancienda ſint conſulum imperia, aut
 » impunitate in perpetuum abroganda; ne te
 » quidem, ſi quid in te noſtri ſanguinis eſt,
 » recuſare cenſeam, quin diſciplinam milita-
 » (o) *Quandoquidem Gron. Crev.*

U. c. 415. » rem, culpa tua prolapsam, pœna restituas:
a. C. 337. » I, licitor, deliga ad palum. » Exanimati

omnes tam atroci imperio, nec aliter quam in se quisque *districam* (p) cernentes securim, metu magis, quam modestia, quievere. Itaque, velut emerfo ab admiratione animo, quum silentio defixi stetissent; repente, postquam cervice cœsa fusus est cruor, tum libero conquestu coortæ voces sunt, ut neque laments, neque execrationibus parceretur: spoliisque contactum juvenis corpus, quantum militaribus studiis funus ullum celebrari potest, strueto extra vallum rogo cremaretur: Manlianaque imperia non in præsentia modo horrenda, sed exempli etiam tristes in posterum essent.

VIII. FECIT tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: &, præterquam quod custodiae vigiliæque & ordo stationum intentionis ubique curæ erant, in ultimo etiam certamine, quum descensum in aciem est, ea severitas profuit. Fuit autem (q) civili maxime bello pugna similis: adeo nihil apud Latinos *diffonum* ab Romana re, præter ani-

(p) *districam* Gron. Crev.

(q) *enim* Gron.

mos, erat. Clipeis antea Romani usi sunt: *U. c. 415.*
 deinde, postquam stipendiarii facti sunt, scuta *a. C. 337.*
 pro clipeis fecere: &, quod antea phalanges *Acies*
 similes Macedonicis, hoc postea manipula- *quomodo*
 tim structa acies cœpit esse. Postremo in plu- *structa*
 res ordines instruebantur (*r*). Ordo sexage- *apud Ro-*
 nos milites, duos centuriones, vexillarium *manos.*
 unum habebat. Prima acies Hastati erant,

(*r*) *Quæ sequuntur, quum in multis vitiata vi-*
deantur, duplici modo edi curavimus: ac 1. textum
ipsum Livii, qualis in vulgatis habetur; 2. eum-
dem textum a Lipsio emendatum hic exhibemus, quod
& Creverius fecit.

(Ordo sexagenos milites & duos, centurionem &
 vexillarium unum habebat. Prima acies Hastati erant,
 manipuli *decem*, distantes inter se modicum spa-
 tium: manipulus leves videnos milites, aliam tur-
 bam scutatorum habebat; leves autem, qui hastam
 tantum gæsaque gererent, vocabantur. Hæc prima
 frons in acie florem juvenum pubescentium ad mili-
 tiam habebat. Robustior inde ætas, totidem mani-
 pulorum, quibus Principibus est nomen, hos seque-
 bantur, scutati omnes, insignibus maxime armis.
 Hoc *viginti* manipulorum agmen Antepilanos adpel-
 labant, quia sub signis jam alii *decem ordine* loca-
 bantur: ex quibus unusquisque tres partes habe-
 bat. Earum unamquamque *primam* Pilum vocabant.
 Tribus ex vexillis constabat, centum octoginta sex
 homines erant.)

U. c. 415.
a. C. 337.

manipuli quindecim , distantes inter se modicum spatium : manipulus leves videnos milites , aliam turbam scutorum habebat ; leves autem , qui hastam tantum gæsaque gererent , vocabantur. Hæc prima frons in acie florem juvenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum , quibus Principibus est nomen , hos sequebantur , scutati omnes , insignibus maxime armis. Hoc triginta manipulorum agmen Antepilanos adpellabant , quia sub signis jam alii quindecim ordines locabantur : ex quibus ordo unusquisque tres partes habebat. Earum unamquamque primum pilum vocabant. Tribus ex vexillis constabat. Vexillum centum octoginta sex homines erant. Primum vexillum Triarios ducebat , veteranum militem spectatæ virtutis : secundum Rorarios , minus roboris ætate factisque : tertium Accensos , minimæ fiduciæ manum : eo & in postremam aciem rejiciebantur. Ubi his ordinibus exercitus instructus esset , hastati omnium primi pugnam inibant. Si hastati profligare hostem non possent , pede presso eos retrocedentes in intervalla ordinum principes recipiebant. Tum principum pugna erat ; hastati

fequebantur. Triarii sub vexillis confidebant, sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas subrecta cuspide in terra fixas, haud fecus quam vallo septa inhorreret acies, tenentes. Si apud principes quoque haud fatis prospere esset pugnatum, a prima acie ad triarios sensim referebantur. Inde « rem ad triarios redisse, » quum laboratur, proverbio increbruit. Triarii consurgentes, ubi in intervalla ordinum suorum principes & hastatos recepissent, extemplo compressis ordinibus velut claudebant vias: unoque continenti (s) agmine, jam nulla spe post relicta, in hostem incidebant: id erat formidolosissimum hosti, quum, velut victos infecuti, novam repente aciem exfurgentem auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor fere legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis. Alterum tantum ex Latino delectu adjiciebatur, qui ea tempestate hostes erant Romanis, eodemque ordine infruxerant aciem: nec vexilla cum vexillis tantum, universi hastati cum hastatis, principes cum principibus; sed centurio quoque cum centurione, si ordines turbati non essent,

*U. c. 415
a. C. 337.*

Qui numerus copiarum in exercitiis.

(s) continente Gron. Crev.

V. c. 415.
a. C. 337.

concurrentium sibi esse sciebant. Duo primipili ex utraque acie inter triarios erant: Romanus corpore haudquaquam satis validus, ceterum strenuus vir peritusque militiae: Latinus viribus ingens bellatorque primus; notissimi inter se, quia pares semper (t) ordines duxerant. Romano, haud satis fidenti viribus, jam Romae permissum erat ab consulibus, ut subcenturionem sibi, quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab uno destituito hoste: isque juvenis, in acie oblatu8, ex centurione Latino victoriam tulit. Pugnatu8 est haud procul radicibus Vesuvii montis, qua via ad Veferim ferebat.

*Pugna
cum
Latinis.*

IX. ROMANI consules prius, quam educerent in aciem, inmolaverunt. Decio caput jacinoris (u) a familiari parte caesum aruspex dicitur ostendisse; alioqui acceptam Diis hostiam esse: Manlium egregie litasse. « At » qui bene habet [inquit Decius] si ab col- » lega litatum est. » Instructis, sicut ante dictu8 est, ordinibus, processere in aciem. Manlius dextro, Decius laevo cornu praerat. Primo utrimque aequis viribus, eodem ardore

(t) *semper pares Gron. Crev.*

(u) *jacinoris Gron. Crev.*

animorum gerebatur res : deinde ab lævo *U. c. 415.*
 cornu hastati Romani, non ferentes inpressio- *a. C. 337.*
 nem Latinorum, se ad principes recepere. In
 hac trepidatione Decius consul M. Valerium *Decius se*
 magna voce inclamat : « Deorum [inquit] *devoct.*
 » ope, Valeri, opus est. Agedum, pontifex
 » publicus populi Romani, præi verba, qui-
 » bus me pro legionibus devoeam. » Ponti-
 fex eum togam prætextam sumere iussit, &
 velato capite, manu subter togam ad mentum
 exserta, super telum subiectum pedibus stan-
 tem sic dicere. « Jane, Jupiter, Mars pater,
 » Quirine, Bellona, Lares, Divi Novensiles,
 » Dii indigetes, Divi, quorum est potestas
 » nostrorum hostiumque, Diique Manes, vos
 » precor, veneror, veniam peto feroque, uti
 » populo Romano Quiritium vim victoriam-
 » que prosperetis ; hostesque populi Romani
 » Quiritium terrore, formidine, morteque
 » adficiatis. Sicut verbis nuncupavi, ita pro
 » republica Quiritium, exercitu, legionibus,
 » auxiliis populi Romani Quiritium, legiones
 » auxiliaque hostium mecum Diis Manibus
 » Tellurique devoeo. » Hæc ita precatus,
 lictores ire ad T. Manlium jubet, matureque
 collegæ se devotum pro exercitu nunciare.

U. c. 415. Ipse, incinctus cinctu Gabino, armatus in
a. C. 337. equum insiluit, ac se in medios hostes in-
 misit. Conspectus ab utraque acie aliquanto
 augustior humano visu, sicut cœlo missus
 piaculum omnis Deorum iræ, qui pestem ab
 suis averfam in hostes ferret: ita omnis
 terror pavorque cum illo latus signa primo
 Latinorum turbavit; deinde in totam penitus
 aciem pervasit. Evidentissimum id fuit, quod,
 quacumque equo investus est, ibi, haud se-
 cus quam pestifero fidere icti, pavebant:
 ubi vero conruit obrutus telis, inde jam
 haud dubie consternatæ cohortes Latinorum
 fugam ac vastitatem late fecerunt. Simul &
 Romani, exsolutis religione animis, velut
 tum primum signo dato coorti, pugnam inte-
 gram ediderunt. Nam & rorarii procurrebant
 inter antepilanos, addiderantque vires hastatis
 ac principibus: & triarii, genu dextro innisi,
 nutum consulis ad consurgendum expecta-
 bant.

X. PROCEDENTE deinde certamine, quum
 aliis partibus multitudo superaret Latinorum,
 Manlius consul, audito eventu collegæ, quum,
 ut jus fasque erat, lacrimis non minus quam
 laudibus debitis profecutus tam memorabilem

mortem esset ; paullisper addubitavit , an con- *U. c. 415.*
 surgendi jam triariis tempus esset : deinde , *a. C. 337.*
 melius ratus integros eos ad ultimum discri-
 men fervari , accensos ab novissima acie ante
 signa procedere jubet. Qui ubi subiere , ex-
 templo Latini , tamquam idem adversarii fe-
 cissent , triarios suos excitaverunt : qui ali-
 quamdiu pugna atroci quum & semet ipsi
 fatigassent , & hastas aut præfregissent , aut
 hebetassent , pellerent vi tamen hostem , de-
 bellatum jam rati , perventumque ad extre-
 mam aciem ; tum consul triariis , « Consur-
 » gite nunc [inquit] integri adversus fessos ,
 » memores patriæ parentumque & conjugum
 » ac liberorum ; memores consulis pro vestra
 » victoria morte occumbentis. » Ubi triarii
 confurrexerunt integri , refulgentibus armis ,
 nova ex inprovviso exorta acies , receptis in
 intervalla ordinum antepilanis , clamore sub-
 lato principia Latinorum perturbant : hastis-
 que ora fodientes , primo robore virorum
 cæso , per alios manipulos , velut inermes ,
 prope intacti evasere ; tantaque cæde perru-
 pere cuneos , ut vix quartam partem relin-
 querent hostium. Samnites quoque , sub radi-
 cibus montis procul instructi , præbuere ter-

*Vincunt
 Romani.*

U. c. 415. rorem Latinis. Ceterum inter omnes cives
a. C. 337. sociosque præcipua laus ejus belli penes
 consules fuit : quorum alter omnes minas
 periculaque ab Diis superis inferisque in se
 unum vertit : alter ea virtute eoque consilio
 in prælio fuit, ut facile convenerit inter
 Romanos Latinosque, qui ejus pugnae me-
 moriam posteris tradiderunt, utrius partis
 T. Manlius dux fuisset, ejus futuram haud
 dubie fuisse victoriam. Latini ex fuga se
 Minturnas contulerunt. Castra secundum
 prælium capta, multique mortales ibi vivi
 obpressi, maxime Campani. Decii corpus ne
 eo die inveniretur, nox quærentes obpressit.
 Postero die inventum inter maximam hostium
 stragem, coopertum telis ; funusque ei par
 morti, celebrante collega, factum est. Illud
 adjiciendum videtur, licere consuli dictato-
 rique & prætori, quum legiones hostium de-
 voveat, non utique se, sed quem velit ex
 legione Romana scripta civem, devovere.
 Si is homo, qui devotus est, moritur, probe
 factum videri : ni moritur, tum signum septem
 pedes altum, aut majus, in terram defodi,
 & piaculum hostia (x) cædi. Ubi illud fig-

*Devotio-
 num leges.*

(x) *hostiam Crev.*

num defoffum erit, eo magistratum Romanum efendere fas non efle. Sin autem fe devovere volet, ficuti Decius devovit; ni moritur, neque fuum, neque publicum divinum pure faciet, qui fe devoverit. Vulcano arma five cui alii Divo vovere (y) volet, five hoftia five quo alio volet, jus eft (z). Telo, fuper quod ftans confil precatus eft, hoftem potiri, fas non eft: fi potiat, Marti fuo vetaurilibus piaculum fieri.

XI. HÆC, (etfi omnis divini humanique moris memoria abolevit, nova peregrinaque omnia prifcis ac patriis præferendo) haud ab re duxi, verbis quoque ipsis, ut tradita nuncupataque funt, referre. Romanis poft prælium demum factum Samnites veniffe fubfidio, expectato eventu pugnae, apud quofdam auctores invenio. Latinis quoque ab Lavinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, victis demum ferri cœptum. Et, cum jam portis prima figna & pars agminis effet egreffa, nuncio adlato de clade Latinorum, quum converfis fignis retro in urbem rediretur, prætorem eorum nomine Millionium (a)

(y) *devovere* Gron. Crev.

(z) *eflo* Crev.

(a) *Millionium* Gron. Crev.

*V. c. 415.
a. C. 337.*

dixisse ferunt, » pro paullula via magnam
 » mercedem Romanis esse solvendam. » Qui
 Latinorum pugnae superfuerant, multis itinere-
 ribus dissipati, quum se in unum congloba-
 sent, Vescia urbs eis receptaculum fuit. Ibi
 in consiliis Numisius imperator eorum, adfir-
 mando « communem vere Martem belli utram-
 » que aciem pari caede prostravisse, victoriae-
 » que nomen tantum penes Romanos esse,
 » ceteram pro victis fortunam & illos gerere:
 » funesta duo consulum praetoria, alterum
 » parricidio filii, alterum consulis devoti
 » caede; trucidatum exercitum omnem; cae-
 » fos hastatos principesque; stragem & ante
 » signa & post signa factam; triarios postre-
 » mo rem restituisse. Latinorum etiam pariter
 » adiciam copiam sint, tamen supplemento vel
 » Latium propius esse, vel Volscos, quam
 » Romam. Itaque, si videatur eis, se, ex
 » Latinis & ex Volscis populis juventute pro-
 » pere excita, rediturum infesto exercitu Ca-
 » puam esse; Romanosque, nihil tum minus
 » quam proelium expectantes, necopinato
 » adventu perculsurum. » Fallacibus literis
 circa Latium nomenque Volscum missis, quia,
 qui non interfuerant pugnae, ad credendum

*Novum
exercitum
conscri-
bunt La-
tini.*

temere faciliores erant, tumultuarius undique exercitus raptim conscriptus convenit. *U. c. 415^a
a. C. 337.*
Huic agmini Torquatus consul ad Trifanum (inter Sinuessam Minturnasque is locus est) obcurrit. Prius, quam castris locus caperetur, sarcinis utrimque in acervum coniectis, pugnatum debellatumque est: adeo enim adiciæ res sunt, ut consuli, victorem exercitum ad depopulandos agros eorum ducenti, *Rursus
victi dedunt se.* dederent se omnes Latini, deditionemque eam Campani sequerentur. Latium Capuaque agro multati. Latinus ager, Privernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, usque ad Vulturnum flumen, plebi Romanæ dividitur. Bina in Latino jugera, ita ut dodrantem ex Privernati complerent, data; terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnam fuere Latinorum Laurentes Campanorumque equites, quia non desciverant. Cum Laurentibus renovari fœdus iussum: renovaturque ex eo quotannis post diem decimum Latinarum. Equitibus Campanis civitas data: monumentoque ut esset æneam tabulam in æde Castoris Romæ fixerunt. Vestigal quoque eis Campanus populus iussus pendere in singulos quotan-

U. c. 415. nis (fuere autem mille & sexcenti) denarios
a. C. 337. nummos quadringenos quinquagenos.

XII. ITA bello gesto , præmiis pœnaque pro cujusque merito persolutis , T. Manlius Romam rediit : cui venienti seniores tantum obviam exisse constat ; juventutem , & tunc , & omni vita deinde , averfatam eum exsecratamque. Antiates in agrum Ostiensem , Ardeatē , Solonium incursiones fecerunt. Manlius consul , quia ipse per valetudinem id bellum exsequi nequierat , dictatorem L.

*L. Papius
 dictator.*

Papirium Craffum , qui tum forte erat prætor , dixit : ab eo magister equitum L. Papius Cursor dictus. Nihil memorabile adversus Antiates ab dictatore gestum est , quum aliquot menses stativa in agro Antiati habuisset. Anno insigni victoria de tot ac tam potentibus populis , ad hoc consulum alterius nobili morte , alterius sicut truci , ita claro ad memoriam , imperio , successere consules

U. c. 416.
a. C. 336.

*Ti. Æmilio , Q.
 Publilio
 Coss.*

*Latinorum
 rebellio.*

Ti. Æmilius Mamercinus & Q. Publilius Philo ; neque in similem materiam rerum , & ipsi aut suarum rerum , aut partium in republica magis , quam patriæ , memores. Latinos , ob iram agri amissi rebellantes , in campis Fenectanis fuderunt , castrisque exuerunt. Ibi

Publilio, cujus ductu auspicio (b) res gestæ U. c. 416.
a. C. 336.
erant, in deditioem accipiente Latinos populos, quorum ibi juvenus cæsa erat, Æmilius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur (c) Tiburs, Prænestinus, Veliternusque populus: venerant & ab Lanuvio (d) Antioque auxilia. Ubi quum præliis quidem superior Romanus esset, ad urbem ipsam Pedum castraque sociorum populorum, quæ urbi adjuncta erant, integer labor restaret; bello infecto repente omisso, consul, quia collegæ decretum triumphum audivit, ipse quoque triumphum ante victoriam flagitator Romam rediit. Qua cupiditate offensis Patribus, negantibusque, nisi Pedito capto aut dedito, triumphum: hinc alienatus ab senatu Æmilius seditiosis tribunatibus similem deinde consulatum gessit. Nam neque, quoad fuit consul, criminari apud populum Patres destitit, collega haudquaquam adversante, quia & ipse de plebe erat: (materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Falernoque agro maligne plebei divisus) &, postquam sena-

(b) *auspicioque Gron. Crev.*(c) *tuebantur Gron. Crev.*(d) *Lavinio Gron. Crev.*

U. c. 416.
a. C. 336.

*Q. Publius
dictator.
Tres leges
fert adver-
sas nobili-
tati.*

tus, finire imperium consulibus cupiens, dictatorem adversus rebellantes Latinos dicitur jussit, Æmilius, cujus tum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum Junius Brutus dictus. Dictatura popularis, & orationibus in Patres criminosis fuit, & quod tres leges secundissimas plebei, adversas nobilitati, tulit: unam, ut plebiscita omnes Quirites tenerent: alteram, ut legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initium suffragium Patres auctores fierent: tertiam, ut alter utique ex plebe, quum eo ventum sit, ut utrumque plebeium consulem fieri liceret, censor crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus ac dictatore, quam ex victoria eorum bellicisque rebus foris auctum imperium, Patres credebant.

U. c. 417.
a. C. 335.

*L. Furio,
C. Manio
Coss.*

XIII. ANNO insequenti, L. Furio Camillo, C. Mænio consulibus, quo insignitius omnia res Æmilio, superioris anni consuli, exprobraretur, Pedum armis virisque & omni vi expugnandum ac delendum senatus fremit; coactique novi consules omnibus eam rem præverti, proficiscuntur. Jam Latio is status erat rerum, ut neque bellum neque pacem
pati

pati possent. Ad bellum opes deerant: pacem ob agri ademti dolorem aspernabantur. Mediis consiliis standum videbatur, ut oppidis se tenerent; ne laceffitus Romanus causam belli haberet: '&, si cujus oppidi obsidio nunciata esset, undique ex omnibus populis auxilium obsessis ferretur. Neque tamen, nisi admodum a paucis populis, Pedani adjuti sunt. Tiburtes Prænestinique, quorum ager propior erat, Pedum pervenere. Aricinos Lanuvinosque (e) & Veliternos, Antiati- bus Volscis se conjungentes, ad Asturæ flu- men Mænius, inprovisò adortus, fudit. Camillus ad Pedum cum Tiburtibus, maxime valido exercitu, majore mole, quamquam æque prospero eventu, pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte exercitus conversa, Camillus non compulit solum eos intra mœnia, sed eodem etiam die, quum ipsos auxiliaque eorum perculisset, oppidum scalis cepit. Placuit inde, jam majore conatu animoque ab unius expugnatione urbis ad perdomandum Latium victorem circumducere exercitum: nec quievare ante, quam, ex-

(e) *Laviniosque Gron. Crev.*

*U. c. 417.
a. C. 335.*

*Latini ne-
que bel-
lum, ne-
que pacem
pati pos-
sunt.*

*U. c. 417.
a. C. 335.*

*Latium
subactum.*

*Camillus
refert ad
senatum de
Latio.*

pugnando aut in deditionem acci-
piendo singulas urbes, Latium omne subegere. Præ-
sidiis inde dispositis per recepta oppida, Ro-
mam ad destinatum omnium consensu trium-
phum decessere. Additus triumpho honos,
ut statuæ equestres eis, rara illa ætate res,
in foro ponerentur. Prius, quam comitiis in
insequentem annum consules rogarent, Ca-
millus de Latinis populis ad senatum retulit,
atque ita differuit : « Patres conscripti, quod
» bello armisque in Latio agendum fuit, id
» jam Deum benignitate ac virtute militum
» ad finem venit. Cæsi ad Pedum Asturam-
» que sunt exercitus hostium; oppida Latina
» omnia, & Antium ex Volscis, aut vi capta,
» aut recepta in deditionem, præsi-
» diis tenentur vestris. Reliqua consultatio est,
» quoniam rebellando sæpius nos sollicitant,
» quonam modo perpetua pace quietos ob-
» neamus. Dii immortales ita vos potentes
» hujus consilii fecerunt, ut, sit Latium de-
» inde, an non sit, in vestra manu posuerint.
» Itaque pacem vobis, quod ad Latinos ad-
» net, parare in perpetuum, vel sæviendo,
» vel ignoscendo, potestis. Vultis crudeliter
» consulere in deditos victosque? Licet delere

» omne Latium , vastas inde solitudines fa- U. c. 417.
 » cere, unde sociali egregio exercitu per a. C. 335.
 » multa bella magnaue sæpe usi estis. Vultis
 » exemplo majorum augere rem Romanam,
 » victos in civitatem accièndo ? Materia
 » crescendi per summam gloriam subpeditat.
 » Certe id firmissimum longe imperium est,
 » quo obedientes gaudent. Sed maturato opus
 » est, quidquid statuiere placet. Tot populos
 » inter spem metumque suspensos animi ha-
 » betis. Et vestram itaque de eis curam quam
 » primum absolvi, & illorum animos, dum
 » expectatione stupent, seu pœna, seu bene-
 » ficio, præoccupari oportet. Nostrum (f)
 » fuit efficere, ut omnium rerum vobis ad
 » consulendum potestas esset. Vestrum est de-
 » cernere, quod optimum vobis reique pu-
 » blicæ sit. »

XIV. PRINCIPES fenatus relationem con-
 sulis de summa rerum laudare; sed, quum
 aliorum causa alia esset, ita expediri posse
 consilium, dicere, ut pro merito cuiusque
 statueretur, si de singulis nominatim refer-
 rent populis. Relatum igitur de singulis de-
 cretumque. Lanuvinis civitas data sacraque

*Senatus-
 consulta
 de Latinis.*

(f) add. enim Gron. Crev.

U. c. 417. sua reddita cum eo, ut ædes lucusque Sospitæ Junonis communis Lanuvinis municipibus cum populo Romano esset. Aricini Nomentanique & Pedani eodem jure, quo Lanuvini, in civitatem accepti. Tusculanis servata civitas, quam habebant; crimenque rebellionis a publica fraude in paucos auctores versum. In Veliternos, veteres cives Romanos, quod toties rebellassent, graviter sævitum: & muri dejecti, & senatus inde abductus, jusque trans Tiberim habitare: ut ejus, qui cis Tiberim deprehensus esset, usque ad mille pondus clarigatio esset; nec prius, quam ære per soluto, is, qui cepisset, extra vincula captum haberet. In agrum senatorum coloni missi: quibus adscriptis, speciem antiquæ frequentia Velitræ receperunt. Et Antium nova colonia missa cum eo, ut Antiatibus permitteretur, si & ipsi adscribi coloni velent. Naves inde longæ abactæ, interdictumque mari Antiati populo est, & civitas data. Tiburtes Prænestinique agro multati, neque ob recens tantum rebellionis, commune cum aliis Latinis, crimen; sed quod, tædio imperii Romani, cum Gallis, gente efferata, arma quondam confociaissent. Ceteris Latinis

populis connubia commerciaque & concilia *U. c. 417.*
inter se ademerunt. Campanis, equitum ho- *a. C. 335.*
noris causa, quia (g) cum Latinis rebellare
noluissent, Fundanisque & Formianis, quod
per fines eorum tuta pacataque semper fuis-
set via, civitas sine suffragio data. Cumanos
Suessulanosque ejusdem juris conditionisque,
cujus Capuam, esse placuit. Naves Antiatium
partim in navalia Romæ subductæ, partim
incensæ, rostrisque earum subgestum, in foro
exstructum, adornari placuit: Rostraque id
templum adpellatum.

Rostram un-
de dicta,

XV. C. SULPICIO Longo, P. Ælio Pæto *U. c. 418.*
consulibus, quum omnia non opes magis Ro- *a. C. 334.*
manæ, quam beneficiis parta gratia bona
pace obtineret, inter Sidicinos Auruncosque
bellum ortum. Aurunci, a T. Manlio con- *C. Sulpi-*
sule in deditionem accepti, nihil deinde move- *cio, P.*
rant: eo petendi auxilii ab Romanis causa *Ælio Coss.*
justior fuit. Sed prius, quam consules ab
urbe (jusserat enim senatus defendi Aurun-
cos) exercitum educerent, fama adfertur,
Auruncos metu oppidum deseruisse, profu-
gosque cum conjugibus ac liberis Sueffanæ
communisse, quæ nunc Aurunca adpellata;

(g) qui Gron. Crev.

*U. c. 418.
a. C. 334.*

*C. Clau-
dius dicta-
tor.*

moenia antiqua eorum urbemque ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus consulibus senatus, quorum cunctatione prodiiti focii essent, dictatorem dici iussit. Dicitur C. Claudius Regillensis, magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde injecta de dictatore: &, quum augures vitio creatum videri dixissent, dictator magisterque equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minucia Vestalis, suspecta primo propter mundiorem justo cultum, insimulata deinde apud pontifices ab indice servo, quum decreto eorum iussa esset sacris abstinere, familiamque in potestate habere; facto iudicio, viva sub terram ad portam Collinam dextra via strata defossa Scelerato campo. Credo, ab incesto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Publilius Philo praetor primum de plebe, adversante Sulpicio consule, qui negabat, rationem ejus se habiturum, est factus; senatu, quum in summis imperiis id non obtinuisset, minus in praetura tendente.

*Prætor
plebeius.*

*U. c. 419.
a. C. 333.*

*L. Papirio,
Cæsone
Duillio
Coss.*

XVI. INSEQUENS annus, L. Papirio Crasso, Cæsone Duillio consulibus, Aufonum magis novo, quam magno bello fuit insignis. Ea gens Cales urbem incolebat. Sidicinis finiti-

mis arma conjunxerat : unoque proelio haud sane memorabili duorum populorum exercitus fufus, propinquitate urbium & ad fugam pronior, & in fuga ipfa tutior fuit. Nec tamen omiffa ejus belli cura Patribus, quia toties jam Sidicini aut ipfi moverant bellum, aut moventibus auxilium tulerant, aut cauffa armorum fuerant. Itaque omni ope adnifi sunt, ut maximum ea tempeftate imperatorem M, (h) Valerium Corvum confulem quartum facerent : collega additus Corvo M. Atilius Regulus. Et, ne forte cafu erraretur, petitum ab confulibus, ut extra fortem Corvi ea provincia effet. Exercitu victore a superioribus confulibus accepto, ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus, quum hoftes, ab superioris etiam certaminis memoria pavidos, clamore atque inpetu primo fuffiffet; mœnia ipfa obpugnare eft adgreffus. Et militum quidem is erat ardor, ut jam inde cum fcalis fuccedere ad muros vellent, evafurosque contenderent. Corvus, quia id arduum factu erat, labore militum potius, quam periculo, peragere inceptum voluit. Itaque aggerem & vineas egit, turresque muro ad-

*U. c. 420.
a. C. 332.*

*M. Valerio IV. M.
Atilio
Coff.*

*Cales
Aufonum
oppidum
capitur.*

(h) M. I. T. Gron.

*U. c. 420.
a. C. 332.*

movit : quarum usum forte oblata obportunitas prævertit. Namque M. Fabius , captivus Romanus , quum , per negligentiam custodum festo die vinculis ruptis , per murum inter opera Romanorum , religata ad pinnam muri recte suspensus , manibus se demisisset ; perpulit imperatorem , ut vino epulisque fopitos hostes adgrederetur : nec majore certamine capti cum urbe Ausones sunt , quam acie fusi erant. Præda capta ingens est : præfidioque inposito Calibus [reductæ Romam] legiones. Consul ex senatusconsulto triumphavit : & , ne Atilius expers gloriæ esset , jussi ambo consules adversus Sidicinos ducere exercitum. Dictatorem ante ex senatusconsulto comitorum habendorum causa dixerunt L. Æmilius Mamercinum : is magistrum equitum Q. Publilium Philonem dixit. Dictatore comitia habente , consules creati sunt T. Veturius , Sp. Postumius. Etsi belli pars cum Sidicinis restabat ; tamen , ut beneficio prævenirent desiderium plebis , de colonia deducenda Cales retulerunt : factoque senatusconsulto , ut duo millia quingenti homines eo scriberentur , triumviros coloniae deducendæ agroque dividendo creaverunt Cæsonem Duilium , T. Quinctium , M. Fabium.

*Triumphat
M. Valerius.*

*Dictator
M. Æmilius.*

*U. c. 421.
a. C. 331.*

*T. Veturius,
Sp. Postumius
Coss.*

LIBER VIII CAP. XVII 137

XVII. Novi deinde consules, a veteribus exercitu accepto, ingressi hostium fines, populando usque ad mœnia atque urbem pervenerunt. Ibi, quia, ingenti exercitu comparato, Sidicini & ipsi pro extrema spe dimicaturi enise videbantur, & Samnium fama erat conciri ad bellum; dictator ab consulis ex auctoritate senatus dictus P. Cornelius Rufinus; magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit, vitio eos creatos: magistratuque se abdicaverunt. Et, quia pestilentia infecuta est, velut omnibus eo vitio contactis auspiciis, res ad interregnum rediit. Ab interregno inito per quintum demum interregem M. Valerium Corvum creati consules A. Cornelius iterum & Cn. Domitius. Tranquillis rebus, fama Gallici belli pro tumultu valuit, ut dictatorem dici placeret. Dictus M. Papius Crassus, & magister equitum P. Valerius Publicola: a quibus quum (i) delectus intentius, quam adversus finitima bella, haberetur, exploratores missi adtulerunt, quieta omnia apud Gallos esse. Samnium quoque jam alterum annum turbari novis consiliis suspectum erat: eo ex agro

*P. Cornelius
dictator.*

*U. c. 422.
a. C. 330.*

*A. Cornelio, Cn.
Domitio
Coss.*

*M. Papius
dictator.*

(i) *dum Gron.*

U. c. 422. Sidicino exercitus Romanus non est deductus.

a. C. 330. Ceterum Samnites bellum Alexandri Epirensis in Lucanos traxit : qui duo populi adversus regem, exscensionem a Pæsto facientem, signis conlatis pugnaverunt. Eo certamine superior Alexander, incertum qua fide culturus, si perinde cetera processissent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno census actus,

Nova tribus Mæcia & Scaptia.

novique cives censi : tribus propter eos additæ Mæcia & Scaptia : censores addiderunt Q. Publilius Philo, Sp. Postumius. Romani facti Acerrani, lege ab L. Papirio prætore lata, qua civitas sine suffragio data. Hæc eo anno domi militiæque gesta.

U. c. 423.

a. C. 329.

M. Claudio Marcello, C. Valerio Coss.

XVIII. Fœdus insequens annus seu intemperie cœli, seu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, C. Valerio consulibus. Flaccum Potitumque varie in annalibus cognomen consulis invenio : ceterum, in eo, parvi refert, quid veri sit. Illud pervelim, (nec omnes auctores sunt) proditum falso esse, venenis absultos, quorum mors infamem annum pestilentia fecerit. Sicut proditur tamen res, ne cui auctorum fidem abrogaverim, exponenda est. Quum primores civitatis similibus morbis, eodemque ferme om-

LIBER VIII CAP. XVIII 139

nes eventu, morentur; ancilla quædam ad *U. c. 423.*
a. C. 329.
 Q. Fabium Maximum ædilem curulem, indicaturam se causam publicæ pestis, professus est, si ab eo fides sibi data esset, haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad consules, consules ad senatum referunt: *Veneficia*
Matronarum,
 consensuque ordinis fides indici data. Tum patefactum, muliebri fraude civitatem premi, matronasque ea venena coquere; &, si se qui extemplo velint, manifesto deprehendi posse. Secuti indicem, & coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia, invenerunt. Quibus in forum delatis, & ad viginti matronis, apud quas deprehensa erant, per viatorem additis, duæ ex eis, Cornelia ac Sergia, patriciæ utraque gentis, quum ea medicamenta salubria esse contenderent, ab contutante indice bibere iussæ, ut se falsum commentam arguerent; spatio ad conloquendum sumto, quum, submoto populo, in conspectu omnium rem ad ceteras retulissent; haud abnudentibus & illis bibere, epoto medicamento, suamet ipsæ fraude omnes interiorunt. Comprehensæ extemplo earum comites magnum numerum matronarum indicaverunt: ex quibus ad centum septuaginta dam-

*U. c. 423.
a. C. 329.*

*Clavi
figendi
caussa
creatus
dictator.*

*U. c. 425.
a. C. 327.*

*L. Papirio
II. L.
Plautio
Coss.*

natae. Neque de veneficiis ante eam diem Romae quaesitum est. Prodigii ea res loco habita; captisque magis mentibus, quam consceleratis, similis visa. Itaque, memoria ex annalibus repetita, in secessionibus quondam plebis clavum ab dictatore fixum, alienatasque discordia mentes hominum eo piaculo compotes sui fecisse, dictatorem clavi figendi causa creari placuit. Creatus Cn. Quinctilius magistram equitum L. Valerium dixit: qui, fixo clavo, magistratu se abdicaverunt.

XIX. CREATI consules (k) L. Papirius Crassus iterum, L. Plautius Venno. Cujus principio anni legati ex Volscis Fabraterni, & Lucani, Romam venerunt, orantes, ut in fidem reciperentur. Si a Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter atque obedienter futuros. Missi tum ab senatu legati, denunciatumque Samnitibus, ut (l) eorum populorum finibus vim absti-

(k) *Annum circa haec tempora interjiciendum esse consentiunt interpretes omnes. Hic eum interponendum esse Dodwellus existimat, Diss. X. de Cyclis Rom. & in eum consules edit L. Papirium, Sp. F. Cursorem, C. Paetelium, C. F. Libonem Visolum.*

(l) *ut del. Gron.*

LIBER VIII CAP. XIX 141

nerent. Valuitque ea legatio, non tam quia pacem volebant Samnites, quam quia nondum parati erant ad bellum. Eodem anno Privernas bellum initum: cujus focii Fundani, dux etiam fuit Fundanus, (m) Vitruvius Vaccus; vir non domi solum, sed etiam Romæ clarus. Ædēs fuere in Palatio ejus, quæ Vacci prata, diruto ædificio publicatoque solo, adpellata. Adversus hunc, vastantem effuse Setinum Norbanumque & Coranum agrum, L. Papius profectus, haud procul castris ejus confedit. Vitruvio nec, ut vallo se teneret adversus validiorem hostem, sana constare mens, nec, ut longius a castris dimicaret, animus subpetere. Vix tota extra portam castrorum explicata acie, fugam magis retro, quam proelium aut hostem, spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat. Et ut levi momento nec ambigue est victus; ita, brevitate ipsa loci facilique receptu in tam propinqua castra, haud ægre militem a multa cæde est tutatus: nec fere quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, quum in castra ruerent, cæsi; primisque tenebris Privernum inde petiturum

*U. c. 425.
a. C. 327.*

*Bellum
Privernas.*

*Villi
Privernas.
tes.*

(m) *Fundanus fuit Gron. Crev.*

U. c. 425. agmine trepido, ut muris potius, quam val-
a. C. 327. lo, sese tutarentur. A Priverno Plautius alter
 consul, pervastatis passim agris prædaque
 abacta, in agrum Fundanum exercitum indu-
 cit. Ingredientibus fines senatus Fundanorum
 obcurrit; «negant, se pro Vitruvio sectam-
 » que ejus secutis precatum venisse, sed pro
 » Fundano populo; quem extra culpam belli
 » esse, ipsum Vitruvium judicasse, quum re-
 » ceptaculum fugæ Privernum habuerit, non
 » patriam Fundos. Priverni igitur hostes po-
 » puli Romani quærendos persequendosque
 » esse, qui simul a Fundanis ac Romanis,
 » utriusque patriæ inmemores, defecerint.
 » Fundanis pacem esse, & animos Romanos,
 » & gratam memoriam acceptæ civitatis. Ora-
 » re se consulem, ut bellum ab innoxio po-
 » pulo abstineat: agros, urbem, corpora
 » ipsorum, conjugumque, ac liberorum suo-
 » rum, in potestate populi Romani esse, fu-
 » turaque. » Conlaudatis Fundanis, consul,
 literisque Romam missis, in officio Fun-
 danos esse, ad Privernum flexit iter. Prius
 animadversum in eos, qui capita conjuratio-
 nis fuerant, a consule scribit Claudius: ad
 trecentos quinquaginta ex conjuratis victos

Romam missos : eamque deditioem ab senatu non acceptam : quod egentium atque humilium pœna defungi velle Fundanum populum censuerint.

*U. c. 425.
a. C. 327.*

XX. PRIVERNUM duobus consularibus exercitibus quum obsideretur, alter consul comitorum causa Romam revocatus. Carceres eo anno in circo primum statuti. Nondum perfunctos cura Privernatis belli tumultus Gallici fama atrox invasit, haud ferme unquam neglecta Patribus. Extemplo igitur consules novi, L. Æmilius Mamercinus & C. Plautius, eo ipso die, Kalendis Quintilibus, quo magistratum (a) inierunt, comparare inter se provincias iussi; & Mamercinus, cui Gallicum bellum evenerat, scribere exercitum sine ulla vacationis venia. Quin opificum quoque vulgus & fellularii, minime militiæ idoneum genus, exciti dicuntur: Veiosque ingens exercitus contractus, ut inde obviam Gallis iretur. Longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad urbem incedens, non placuit. Paucos deinde post dies, fatis explorata temporis ejus quiete, a Gallis Privernum omnis conversa vis. Duplex inde

*Privernum
obsidetur.*

*U. c. 426.
a. C. 326.*

*L. Æmilio
II. C.
Plautio
Coss.*

(n) magistratus Gron.

U. c. 426.
a. C. 326.

Privernum
captum.

fama est : alii vi captam urbem , Vitruvium-
que vivum in potestatem venisse : alii , prius-
quam ultima adhiberetur vis , ipsos se in de-
ditionem consulis caduceum præferentes per-
mississe , auctores sunt , Vitruviumque ab suis
traditum. Senatus , de Vitruvio Privernati-
busque consultus , consulem Plautium , diru-
tis Priverni muris , præsidioque valido in-
posito , ad triumphum arcessit ; Vitruvium in
carcerem adservari iussit , quoad consul redi-
set ; tum verberatum necari. Ædes ejus , quæ
essent in Palatio , diruendas , hona Semoni
Sanco censuerunt consecranda : quodque æris
ex eis redactum est , ex eo ænei orbes facti ,
positi in sacello Sanci versus (o) ædem
Quirini. De senatu Privernate ita decretum ,
ut , qui senator Priverni post defectionem
ab Romanis mansisset , trans Tiberim lege
eadem , qua Veliterni , habitaret. His ita
decretis , usque ad triumphum Plautii silen-
tium de Privernatibus fuit : post triumphum
consul , necato Vitruvio fociisque ejus noxæ ,
apud satiatis jam suppliciiis nocentium tutam
mentionem de Privernatibus ratus ; « Quo-
» niam auctores defectionis [inquit] meritas
» pœnas & ab Diis immortalibus & a vobis
(o) adversus Crev. » habent,

Consul re-
fert ad se-
natum de
Priverna-
tibus.

» habent, Patres conscripti, quid placet de *U. c. 326.*
 » innoxia multitudine fieri? Equidem, etsi *a. C. 326.*
 » meæ partes exquirendæ magis sententiæ,
 » quam dandæ sunt; tamen, quum videam,
 » Privernates vicinos Samnitibus esse, unde
 » nunc nobis incertissima pax est; quam mi-
 » nimum irarum inter nos illosque relinqui
 » velim.»

XXI. QUUM ipsa per se res anceps esset,
 prout cujusque ingenium erat, atrocius mi-
 tiusve suadentibus; tum incertiora omnia
 unus ex Privernatibus legatis fecit, magis *Priverna-*
 conditionis, in qua natus esset, quam præ- *tis legati*
 sentis necessitatis, memor: qui, interroga- *ferox re-*
 tus a quodam tristioris sententiæ auctore, *sponsum.*
 » quam pœnam meritos Privernates censeret?
 » Eam [inquit] quam merentur, qui se liber-
 » tate dignos censent.» Cujus quum feroci
 responso infestiores factos videret consul eos,
 qui ante Privernatium causam inpu gnabant;
 ut ipse benigna interrogatione mitius respon-
 sum eliceret, « Quid, si pœnam [inquit]
 » remittimus vobis, qualem nos pacem vo-
 » biscum habituros speremus? Si bonam de-
 » deritis [inquit] & fidam, & perpetuam: si
 » malam, haud diuturnam.» Tum vero mi-

*U. c. 426.
a. C. 326.*

nari, nec id ambigue, Privernatem quidam, & illis vocibus ad rebellandum incitari pacatos populos : pars melior senatus ad meliora responsum (p) trahere, & dicere, « Viri, & » liberi, vocem auditam. An credi posse, » ullum populum, aut hominem denique, in » ea conditione, cujus eum pœniteat, diu- » tius, quam necesse sit, mansurum ? Ibi » pacem esse fidam, ubi voluntarii pacati sunt : » neque eo loco, ubi servitutem esse velint, » fidem sperandam esse. » In hanc sententiam maxime consul ipse inclinavit animos, idemdem ad principes sententiarum consulares, uti exaudiri posseta pluribus, dicendo, « Eos » demum, qui nihil, præterquam de libertate, » cogitent, (q) dignos esse, qui Romani » fiant. » Itaque & in senatu causam obtinere, & ex auctoritate Patrum latum ad populum est, ut Privernatibus civitas daretur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt : bina jugera agri acceperunt.

Privernatibus civitas datur.

*U. c. 427.
a. C. 325.*

*P. Plautio,
P. Cornelio
Coss.*

XXII. SECUTUS est annus nulla re bellidomive insignis, P. Plautio Procuro, P. Cornelio Scapula consulibus; præterquam quod

(p) *responsa Gron. Crev.*

(q) *cogitant Gron.*

Fregellas (Sidicinatorum is ager, deinde Vols-
 corum fuerat) colonia deducta; & populo
 visceratio data a M. Flavio in funere matris.
 Erant, qui, per speciem honorandæ parentis,
 meritam mercedem populo solutam interpre-
 rarentur; quod eum, die dicta ab ædilibus,
 crimine stupratæ matrisfamilie absolvisset.
 Data visceratio in præteritam iudicii gratiam,
 honoris etiam ei causa fuit: tribunatumque
 plebei, proximis comitiis, absens petentibus
 præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, *Palæpolis.*
 ubi nunc Neapolis sita est: duabus urbibus
 populus idem habitabat. Cumis erant oriundi.
 Cumani ab Chalcide Euboica originem tra-
 huat. Classe, qua adveſti ab domo fuerant,
 multum in ora maris ejus, quod adcolunt,
 potuere. Primo in insulas Ænariam & Pirhe-
 cufas egressi, deinde in continentem ausi se-
 des transferre. Hæc civitas, quum suis viri-
 bus, tum Samnitium infida adversus Roma-
 nos societate freta, sive pestilentie, quæ
 Romanam urbem adorta nunciabatur, fidens,
 multa hostilia adversus Romanos, agrum Cam-
 panum Falernumque incolentes, fecit. Igi-
 tur, L. Cornelio Lentulo, Q. Publilio Phi-
 lone iterum consulibus, fecialibus Palæpo-

U. c. 427.
 a. C. 325.

U. c. 428.
 a. C. 324.

L. Corne-
 lio, Q.
 Publilio
 II. Coss.

U. c. 428.
a. C. 324. lim ad res repetendas missis, quum relatum esset a Græcis, gente lingua magis strenua, quam factis, ferox responsum; ex auctori-

*Palæpoli-
tanis bel-
lum infer-
tur.*

tate Patrum populus Palæpolitianis bellum fieri iussit. Inter consules, provinciis comparatis, bello Græci persequendi Publilio evenerunt; Cornelius altero exercitu Samnitibus, si qua se moverent, obpositus. Fama autem erat, defectioni Campanorum imminentes admoturos castra. Ibi optimum visum Cornelio stativa habere. Ab utroque consule, exiguam spem pacis cum Samnitibus esse, certior fit senatus.

*Samnium
suspectum.*

XXIII. PUBLILIUS, duo millia Nolanorum militum & quatuor Samnitium, magis Nolanis cogentibus, quam voluntate Græcorum, recepta Palæpolim, (r) miserat: Cornelius, delectum indictum a magistratibus, univ-
ersum Samnium erectum, ac vicinos populos, Privernatem, Fundanumque, & Formianum, haud ambigue sollicitari. Ob hæc quum legatos mitti placuisset prius ad Samnites, quam bellum fieret; responsum redditur ab Samnitibus ferox. Ultro incusabant injurias Romanorum: neque eo neglegentius ea, quæ

*Legati ad
Samnites.*

(r) *Palæpoli Cren. Crev.*

ipsis objicerentur, purgabant. « Haud ullo *U. c. 428.*
 » publico consilio auxiliove juvari Græcos : *a. C. 324.*
 » nec Fundanum Formianumve a se sollicita-
 » tos ; quippe minime pœnitere se virium
 » suarum, si bellum placeat. Ceterum non
 » posse dissimulare, ægre pati civitatem Sam-
 » nitium, quod Fregellas, ex Volscis captas
 » dirutasque ab se, restituerit Romanus popu-
 » lus, coloniamque in Samnitium agro inpo-
 » fuerit, quam coloni eorum Fregellas ad-
 » pellent. Eam se contumeliam injuriamque,
 » ni sibi ab iis, qui fecerint, dematur, ipsos
 » omni vi depulsuros esse. » Quum Romanus
 legatus ad disceptandum eos ad communes
 focios atque amicos vocaret : « Quid per-
 » plexe agimus? [inquit]. Nostra certamina,
 » Romani, non verba legatorum, nec homi-
 » num quisquam disceptator, sed campus Cam-
 » panus, in quo concurrentum est, & arma,
 » & communis Mars belli decernet. Proinde
 » inter Capuam Sueffulamque castra castris
 » conferamus : &, Samnis Romanusne im-
 » perio Italiam regat, decernamus. » Legati
 Romanorum quum se, non quo hostis vo-
 casset, sed quo imperatores sui duxissent,
 iruros esse respondissent ; jam Publius, inter

*U. c. 428.
a. C. 324.*

*Palæpolis
obsessa.*

*M. Claudius
dictator.*

Palæpolim Neapolimque loco opportune capto, diremerat hostibus societatem auxilii mutui; qua, ut quisque locus premeretur, inter se usi fuerant. Itaque quum & comitorum dies instaret, & Publium, imminetent hostium muris, avocari ab spe capiendæ in dies urbis, haud e republica esset; actum cum tribunis est, ad populum ferrent, ut, quum Publius Philo consulatu abisset, pro consule rem gereret, quoad debellatum cum Græcis esset. L. Cornelio (quia ne eum quidem in Samnium jam ingressum revocari ab inpetu belli placebat) literæ missæ, ut dictatorem comitorum causa diceret. Dixit M. Claudium Marcellum: ab eo magister equitum dictus Sp. Postumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita, quia, vitio creatus esset, in disquisitionem venit. Consulti augures, vitiosum videri dictatorem, pronuntiaverunt. Eam rem tribuni suspectam infamemque criminando fecerunt. « Nam neque facile fuisse id vitium nosci, quum consul oriens (s) nocte silentio diceret dictatorem: neque ab consule cuiquam publice privatimve de ea re scriptum esse:

(s) oriente Gron,

» nec quemquam mortalium exstare, qui se
 » vidisse aut audisse quid dicat, quod auspi-
 » cium dirimeret : neque augures divinare
 » Romæ sedentes potuisse, quid in castris
 » consuli vitii obvenisset. Cui non adparere,
 » quod plebeius dictator sit, id vitium augu-
 » ribus visum? » Hæc aliaque ab tribunis
 nequidquam jactata : tamen ad interregnum
 res redit : dilatisque alia atque alia de caussa
 comitiis, quartusdecimus demum interrex L.
 Æmilius consules creat C. Postelium, L. Pa-
 pirium Mugillanum. Cursorem in aliis anna-
 libus invenio.

XXIV. EODEM anno Alexandriam in
 Ægypto proditum conditam ; Alexandrum-
 que, Epiri regem, ab exfule Lucano inter-
 sectum, sortes Dodonæi Jovis eventu adfir-
 maffe. Adcito ab Tarentinis in Italiam data
 dictio erat, « caveret Acherusiam aquam Pan-
 » dosiamque urbem : ibi fati ejus terminum
 » dari. » Eoque ocius transmisit in Italiam,
 ut quam maxime procul abesset urbe Pando-
 sia in Epiro & Acheronte amni, quem ex
 Molosside fluentem in stagna Inferna accipit
 Thesprotius (t) sinus. Ceterum (ut ferme

U. c. 248.
 a. C. 324.

U. c. 429.
 a. C. 323.

C. Postelio
 II. L. Pa-
 pirio Coss.

Alexandri
 Epiroensis
 fata.

(t) Thesprotinus Gron.

U. c. 429.
a. C. 323.

fugiendo in media fata ruitur) quum sæpe
Bruttias Lucanasque legiones fudisset; Hera-
cleam Tarentinorum coloniam, Consentiam
ex Lucanis, Sipontumque, Bruttiorum Teri-
nam, alias inde Messapiorum ac Lucanorum
cepisset urbes, & trecentas familias inlustres
in Epirum, quas obsidum numero haberet,
misisset; haud procul Pandosia urbe imminente
(u) Lucanis ac Bruttiis finibus, tris tumu-
los, aliquantum inter se distantes, infedit;
ex quibus incursiones in omnem partem agri
hostilis faceret. Et ducentos ferme Lucanorum
exfules circa se pro fide habebat, ut plera-
que ejus generis ingenia sunt, cum fortuna
mutabilem gerentes fidem. Imbres continui,
campis omnibus inundantes, quum interclu-
sissent trifariam exercitum a mutuo inter se
auxilio, duo præsidia, quæ sine rege erant,
inprovise hostium adventu obprimuntur: de-
letisque eis, ad ipsius obsidionem omnes
conversi. Inde ab Lucanis exfulibus ad suos
nuncii missi sunt: pactoque reditu promissum
est, regem, aut vivum, aut mortuum, in pote-
statem daturos. Ceterum cum delectis ipse,
egregium facinus ausus, per medios erumpit

(u) *imminentes Gron, Crev.*

LIBER VIII CAP. XXIV 153

hostes, & ducem Lucanorum cominus congressum obruncat : contrahensque suos ex fuga palatos, pervenit ad amnem, ruinis recentibus pontis, quem vis aquæ abstulerat, indicantem iter. Quem quum incerto vado transfret agmen, fessus metu ac labore miles, increpans nomen abominandum fluminis, « Jure » Acheros vocaris, » inquit. Quod ubi ad aures accidit regis; adjecit extemplo animum fati suis; substititque dubius, an transfret. Tum Sotimus minister ex regis pueris, « quid in » tanto discrimine periculi cunctaretur » interrogans, indicat, Lucanos insidiis querere locum. Quos ubi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium, & per medium amnem transmittit equum. Jamque in vadum egressum eminus veruto Lucanus exul transfigit. Lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit annis in hostium præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. Namque, præciso medio, partem Consentiam misere : pars ipsis retenta ad ludibrium. Quæ quum jaculis faxisque procul incessetur, mulier una, ultra humanarum irarum fidem favienti turbæ immixta, ut parumper sustinerent precata, flens ait, « virum sibi liberos-

U. c. 429.
a. C. 323.

U. e. 429.
a. C. 323.

» que captos apud hostes esse ; sperare , cor-
» pore regio utcumque mulcato se suos redem-
» turam . » Is finis lacerationi fuit . Sepultum-
que Consentiaë , quod membrorum reliquum
fuit , cura mulieris unius : ossaque Metapon-
tum ad hostes remissa ; inde Epirum devec-
ta ad Cleopatram uxorem sororemque Olympi-
dem : quarum mater Magni Alexandri altera ,
soror altera fuit . Hæc de Alexandri Epi-
rensis tristi eventu quamquam Romano bello fortuna
eum abstinuit , tamen , quia in Italia bella gef-
sit , paucis dixisse fatis fit .

*Quintum
lectistern-
nium.*

XXV. EODEM anno lectisternium Romæ ,
quinto post conditam urbem , iisdem , quibus
ante , placandis habitum est Diis . Novi dein-
de consules jussu populi quum misissent , qui
indicerent Samnitibus bellum ; & ipsi majore
conatu , quam adversus Græcos , cuncta pa-
rabant ; & alia nova nihil tum animo tale
agitantibus acceperunt auxilia . Lucani atque
Apuli , quibus gentibus nihil ad eam diem cum
Romano populo fuerat , in fidem venerunt ,
arma virosque ad bellum pollicentes . Fœdere
ergo in amicitiam accepti . Eodem tempore
etiam in Samnio res prospere gesta . Tria op-
pida in potestatem venerunt , Allifæ , Callifæ ,

Ruffrium: aliusque ager primo adventu confulum longe lateque est pervastatus. Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoque bello, quo Græci obsidebantur, jam finis aderat. Nam, præterquam quod, interseptis munimentis hostium, pars parti abscissa erat, fœdiora aliquanto intra muros iis, quibus hostis territabat, patiebantur: & velut capti a suis metipsis præfidiis, indigna jam liberis quoque ac conjugibus, & quæ captarum urbium extrema sunt, patiebantur. Itaque quum, & a Tarento & a Samnitibus, fama esset, nova auxilia ventura, Samnitium plus, quam vellent, intra mœnia esse rebantur: Tarentinorum juventutem, Græci Græcos, haud minus per quos Samniti Nolanoque, quam ut Romanis hostibus resisterent, expectabant. Postremo levissimum malorum deditio ad Romanos visa. Charilaus & Nymphius, principes civitatis, communicato inter se consilio, partes ad rem agendam divisere, ut alter ad imperatorem Romanorum transfugeret, alter subsisteret ad præbendam opportunam consilio urbem. Charilaus fuit, qui ad Publilium Philonem venit: & a quod bonum, faustum, felix (x)

(x) felixque Gron, Crev.

U. c. 429.
a. C. 323.

U. c. 429. » Palæpolitani populoque Romano esset,
 a. C. 323. » tradere se [ait] mœnia statuisse. Eo facto
 Palæpolis » utrum ab se prodita, an servata, patria
 tradita. » videatur, in fide Romana positum esse. Sibi
 » privatim nec pacisci quidquam, nec petere :
 » publice petere, quam pacisci, magis, ut,
 » si successisset inceptum, cogitaret populus
 » Romanus, potius cum quanto studio peri-
 » culoque reditum in amicitiam suam esset,
 » quam qua stultitia & temeritate de officio
 » decessum. » Conlaudatus ab imperatore, tria
 millia militum ad occupandam eam partem
 urbis, quam Samnites infidebant, accepit :
 præsidio ei L. Quinctius tribunus militum
 præpositus.

XXVI. EODEM tempore & Nymphius præ-
 torem Samnitium arte adgressus perpulerat,
 ut, quoniam omnis Romanus exercitus aut
 circa Palæpolim aut in Samnio esset, sineret
 se classe circumvehi ad Romanum agrum,
 non oram modo maris, sed ipsi urbi propin-
 qua loca depopulaturum. Sed, ut falleret,
 nocte proficiscendum esse, extemploque na-
 ves deducendas. Quod quo maturius fieret,
 omnis juvenus Samnitium, præter necessa-
 rium urbis præsidium, ad litus missa : ubi

LIBER VIII CAP. XXXVI 157

dum Nymphius in tenebris & multitudine *U. c. 429.*
 semet ipsa impediēte, sedulo aliis alia impe- *a. C. 323.*
 ria turbans, terit tempus; Charilaus, ex
 composito ab sociis in urbem receptus, quum
 summa urbis Romano milite inpleffet, tolli
 clamorem iussit: ad quem Græci, signo
 accepto a principibus, quievere. Nolani per
 aversam partem urbis via Nolam ferente effu-
 giunt. Samnitibus exclusis ab urbe, ut expe-
 ditior in præsentia fuga, ita fœdior, post-
 quam periculo evaserunt, visa: quippe qui
 inermes, nulla rerum suarum non relicta in-
 ter hostes, ludibrium non externis modo,
 sed etiam popularibus, spoliati atque egentes
 domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius,
 qua hæc proditio ab Samnitibus facta tradi-
 tur, quum auctoribus hoc dedi, quibus
 dignius credi est, tum fœdus Neapolitanum
 (eo enim deinde summa rei Græcorum venit)
 similius vero facit, ipsos in amicitiam redisse.
 Publilio triumphus decretus; quod satis
 credebatur, obsidione domitos hostes in fi-
 dem venisse. Duo singularia hæc ei viro
 primum contingere; prorogatio imperii non
 ante in ullo facta, & acto honore trium-
 phus.

U. c. 429.

a. C. 323.

*Tarentino-
rum indignatio in
Romanos.*

*Concitant
Lucanos.*

XXVII. ALIUD subinde bellum cum alterius oræ Græcis exortum. Namque Tarentini, quum rem Palæpolititanam vana spe auxilii aliquamdiu sustinuisent, postquam Romanos urbe potitos accepere, velut destituti, ac non qui ipsi destituisent, increpare Palæpolititanos: ira atque invidia in Romanos furere; eo etiam, quod Lucanos & Apulos (nam utraque eo anno societas cœpta est) in fidem populi Romani venisse adlatum est. « Quippe » propemodum perventum ad se esse: jamque in eo rem fore, ut Romani aut hostes, » aut domini habendi sint. Discrimen profecto » rerum suarum in bello Samnitium eventu- » que ejus verti. Eam solam gentem restare, » nec eam ipsam satis validam, quando Luca- » nus defecerit. Quem revocari adhuc, in- » pelli que ad abolendam societatem Roma- » nam posse, si qua ars ferendis discordiis » adhibeatur. » Hæc consilia quum apud cupidos rerum novandarum valuissent; ex juventute quidam Lucanorum pretio adsciti, clari magis inter populares, quam honesti, inter se mulcati ipsi virgis, quum corpora nuda intulissent in civium cœtum, vociferati sunt, se, quod castra Romana ingredi

ausi essent, a consule virgis cæsos, ac prope securi percussos esse. Deformis suapte natura res quum speciem injuriæ magis; quam doli, præ se ferret, concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatum vocare: & alii, circumstantes concilium, bellum in Romanos poscunt: alii ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultuque etiam sanos consternante animos, decernitur, ut societas cum Samnitibus renovaretur; legati que ad eam rem mittuntur (y). Repentina res quia quam causam nullam, tam ne fidem quidem habebat, coacti a Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde brevi fraus cœpit, postquam criminum falsorum auctores Tarentum commigravere: sed, amissa omni de se potestate, nihil ultra, quam ut pœniteret frustra, restabat.

XXVIII. Eo anno plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum est, quod nexi (z) desierunt: mutatum autem jus ob

(y) renovetur, legati que ad eam rem mittantur, Gron. Crev.

(z) ligari nexi Grøn.

*U. c. 429.
a. C. 323.*

*Papirii
fœnerato-
ris facta
libido.*

unius fœneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. L. Papirius is fuit : cui quum se C. Publilius ob æs alienum paternum nexum dedisset ; quæ ætas formaque misericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt : & , florem ætatis ejus fructum adventicium crediti ratus, primo perlicere adolescentem sermone incesto est conatus : dein, postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare, atque identidem admonere fortunæ : postremo, quum ingenuitatis magis, quam præsentis conditionis, memorem videret, nudari jubet, verberaque adferri. Quibus laceratus juvenis, quum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris ; ingens vis hominum, quum ætatis miseratione atque indignitate injuriæ accensa, tum suæ conditionis liberumque suorum respectu, in forum, atque inde, agmine facto, ad curiam concurrit. Et quum consules, tumultu repentino coacti, senatum vocarent, introëuntibus in curiam Patribus laceratum juvenis tergum, procumbentes ad singulorum pedes, ostentabant. Victum eo die ob impotentem injuriam unius ingens vinculum fidei :
justi-

justique confules ferre ad populum, ne quis, *U. c. 429.*
 nisi qui noxam meruisset, donec pœnam *a. C. 323.*
 lueret, in compedibus aut in nervo teneretur : pecuniæ creditæ bona debitoris, non
 corpus, obnoxium esset. Ita nexi soluti; *Nexi soluti,*
 cautumque in posterum, ne necerentur. *cautumque ne*
necerentur.

XXIX. EODEM anno, quum fatis per se
 ipsum Samnitium bellum & defectio repens
 Lucanorum, auctoresque defectionis Tarentini
 sollicitos haberent Patres, accessit, ut &
 Vestinus populus Samnitibus sese conjungeret.
 Quæ res sicut eò anno sermonibus magis
 passim hominum jactata, quam in publico
 ullo concilio est; ita insequentis anni consulibus,
 L. Furio Camillo iterum, Junio *U. c. 430.*
 Bruto Scævæ, nulla prior potiorque visa est, *a. C. 322.*
 de qua ad senatum referrent. Et, quamquam *L. Furio*
II. D. Junio
Coss.
 nova res erat, tamen tanta cura Patres inces-
 sisset, ut pariter eam susceptam neglectamque
 timerent : ne aut impunitas eorum lascivia
 superbiaque, aut bello pœnæ expetitæ metu
 propinquo atque ira concirent finitimos
 populos. Et erat genus omne abunde bello
 Samnitibus par, Marfi Pelignique & Marrucini :
 quos, si Vestinus adtingeretur, omnes habendos
 hostes. Vicit tamen pars, quæ in

*U. c. 430.
a. C. 322.*

*Vestinis
bellum in-
dictum*

*L. Papi-
rius
dictator.*

præsentia videri potuit majoris animi, quam consilii: sed eventus docuit, fortes fortunam juvare. Bellum ex auctoritate Patrum populus adversus Vestinos jussit. Provincia ea Bruto, Samnium Camillo forte evenit. Exercitus utroque ducti, & cura tuendorum finium hostes prohibiti conjungere arma. Ceterum alterum consulem L. Furium, cui major moles rerum inposita erat, morbo gravi implicatum fortuna bello subtraxit: jussusque dictatorem dicere rei gerendæ causa, longe clarissimum bello ea tempestate dixit L. Papirium Cursorem; a quo Q. Fabius Maximus Rullianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo magistratu gestis; discordia tamen, qua prope ad ultimum dimicationis ventum est, nobilior. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec usquam vario eventu, gestum est. Nam & pervastavit agros, & populando atque urendo tecta hostium fataque, in aciem invitos extraxit: & ita prælio uno adcidit Vestinorum res, haudquaquam tamen incruento milite suo, ut non in castra solum refugerent hostes, sed, jam ne vallo quidem ac fossis freti, dilaberentur in oppida, situ urbium mœnibusque se defensuri.

Postremo oppida quoque vi expugnare (a) U. c. 430.
a. C. 322.
adortus, primo Cutinam ingenti ardore militum aut vulnerum ira, quod haud fere quisquam integer prælio excefferat, scalis cepit: deinde Cingiliam. Utriusque urbis prædam militibus, quod eos neque portæ, neque muri hostium arcuerant, concessit.

XXX. IN Samnium incertis itum auspiciis est: cujus rei vitium non in belli eventum, quod prospere gestum est, sed in rabiem atque iras imperatorum vertit. Namque Papius dictator, a pullario monitus, quum ad auspicium repetendum Romam proficisceretur, magistro equitum denunciavit, ut sese loco teneret, neu, absente se, cum hoste manum confereret. Fabius quum post profectionem dictatoris per exploratores comperisset, perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset; seu ferox adolescens indignitate accensus, quod omnia in dictatore viderentur reposita esse; seu occasione bene gerendæ rei inductus; exercitu instructo paratoque profectus ad Imbrinium, (ita vocant locum) acie cum Samnitibus confligit. Ea fortuna pugnae fuit, ut nihil

*Fabius M.
E. absente
dictatore,
rem bene
gerit.*

(a) oppugnare Грoя.

U. c. 430.
a. C. 322.

relictum sit, quo, si adfuisset dictator, res melius geri potuerit: non dux militi, non miles duci defuit. Eques etiam, auctore L. Cominio tribuno militum, qui aliquoties inpetu capto perrumpere non poterat hostium agmen, detraxit frenos equis; atque ita concitatos calcaribus permisit, ut sustinere eos nulla vis posset. Per arma, per viros late stragem dedere. Secutus pedes inpetum equitum, turbatis hostibus intulit signa. Viginti millia hostium caesa eo die traduntur. Auctores habeo, bis cum hoste signa conlata, dictatore absente, bis rem egregie gestam. Apud antiquissimos scriptores una haec pugna invenitur: in quibusdam annalibus tota res praetermissa est. Magister equitum, ut ex tanta caede, multis potitus spoliis, congesta in ingentem acervum hostilia arma subdito igne concremavit: seu votum id Deorum cuiquam fuit; seu credere libet Fabio auctori, eo factum, ne suae gloriae fructum dictator caperet, nomenque ibi scriberet, aut spolia in triumpho ferret. Literae quoque de re prospere gesta ad senatum, non ad dictatorem, missae, argumentum fuere minime cum eo communicantis laudes (b). Ita certe dictator id fac-

(b) *laudem Gron. Crev.*

tum accepit, ut, lætis aliis victoria parta, præ se ferret iram tristitiamque. Misso itaque repente senatu, se ex curia proripuit: tum vero, non Samnitium magis legiones, quam majestatem dictatoriam & disciplinam militarem, a magistro equitum victam & eversam dictitans, si illi inpune spretum imperium fuisset. Itaque plenus minarum iræque, profectus in castra, quum maximis itineribus isset, non tamen prævenire famam adventus sui potuit. Præcucurrerant enim ab urbe, qui nunciarent, dictatorem avidum poenæ venire, alternis pene verbis T. Manlii factum laudantem.

XXXI. FABIVS, concione extemplo advocata, obtestatus milites est, « ut, qua virtute » rempublicam ab infestissimis hostibus defen- » dissent, eadem se, cujus ductu auspicioque » vicissent, ab inpotenti crudelitate dictatoris » tutarentur. Venire amentem invidia, ira- » tum virtuti alienæ felicitatique: furere, » quod, se absente, res publica egregie gesta » esset: malle, si mutare fortunam posset, » apud Samnites, quam Romanos, victoriam » esse. Imperium dictitare spretum, tamquam » non eadem mente pugnari vetuerit, qua

U. c. 430.
a. C. 322.

Dictator
indignatur

Fabii ora-
tio ad mi-
lites.

U. c. 430. » pugnatum doleat : & tunc invidia inpedire
a. C. 322. » virtutem alienam voluisse , cupidissimisque
 » arma ablaturum fuisse militibus , ne , se
 » absente , moveri possent : & nunc id furere , id
 » ægre pati quod sine L. Papirio , non inermes ,
 » non manci milites fuerint ; quod se Q. Fa-
 » bius magistrum equitum duxerit , ac non
 » accensum dictatoris. Quid illum facturum
 » fuisse , si , quod belli casus ferunt , Mars-
 » que communis , adversa pugna evenisset ;
 » qui sibi , devictis hostibus , re publica bene
 » gesta , ita ut non ab illo unico duce me-
 » lius geri potuerit , supplicium magistro equi-
 » tum minetur ? Neque illum magistro equi-
 » tum infestiorum , quam tribunis militum ,
 » quam centurionibus , quam militibus esse.
 » Si possit , in omnes sæviturum fuisse : quia
 » id nequeat , in unum sævire. Etiam invi-
 » diam , tamquam ignem , summa petere ; in
 » caput consilii , in ducem incurrere. Si se
 » simul cum gloria rei gestæ exstinxisset ,
 » tunc victorem , velut in capto exercitu do-
 » minantem , quidquid licuerit in magistro
 » equitum , in militibus ausurum. Proinde
 » adessent in sua causa omnium libertati. Si
 » consensum exercitus eundem , qui in præ-

» lio fuerit , in tuenda victoria videat , & *U. c. 430.*
 » salutem unius omnibus curæ esse ; inclina- *a. C. 322.*
 » turum ad clementiorem sententiam animum.
 » Postremo se vitam fortunasque suas illo-
 » rum fidei virtutique permittere.

XXXII. CLAMOR e tota concione ortus ,
 uti bonum animum haberet : neminem illi
 vim adlaturum , salvis legionibus Romanis.
 Haud multo post dictator advenit : classicoque
 extemplo ad concionem advocavit. Tum , silentio facto , præco Q. Fabium magis-
 trum equitum citavit. Qui simul ex infe-
 riore loco ad tribunal accessit , tum dictator ,
 « Quæro [inquit] de te , Q. Fabi , quum
 » summum imperium dictatoris sit , pareant-
 » que ei consules , regia potestas , prætores
 » iisdem auspiciis , quibus consules , creati ;
 » æquum censeas , necne , magistrum equitum
 » dicto audientem esse ? Itemque illud inter-
 » rogo , quum me incertis auspiciis profec-
 » tum ab domo scirem , utrum mihi turbatis
 » religionibus res publica in discrimen com-
 » mittenda fuerit , an auspicia repetenda , ne
 » quid dubiis Diis agerem ? Simul illud ,
 » quæ dictatori religio impedimento ad rem
 » gerendam fuerit , num ea magister equitum

*Dictatoris
 oratio ad
 M. E.*

U. c. 430.
a. C. 322.

» solutus ac liber potuerit esse? Sed quid
 » ego hæc interrogo? quum, si ego tacitus
 » abissem, tamen tibi ad voluntatis interpre-
 » tationem meæ dirigenda tua sententia fue-
 » rit. Quin tu respondes, vetuerimne, te quid-
 » quam rei, me absente, agere? vetuerimne fig-
 » na cum hostibus conferre? Quo tu imperio
 » meo spreto, incertis auspiciis, turbatis re-
 » gionibus, adversus morem militarem disci-
 » plinamque majorum & numen Deorum,
 » ausus es cum hoste confligere. Ad hæc,
 » quæ interrogatus es, responde. Extra ea,
 » cave, vocem mittas. Accede, licitor.» Ad-
 » versus quæ singula (c) quum respondere
 » haud facile esset, & nunc quereretur, eum-
 » dem accusatorem capitis sui ac iudicem esse;
 » modo, vitam sibi eripi citius, quam gloriam
 » rerum gestarum, posse, vociferaretur; pur-
 » garetque se invicem, atque ultro accusaret:
 » tunc Papirius, redintegrata ira, spoliari ma-
 » gistrum equitum, ac virgas & secures expe-
 » diri iussit. Fabius, fidem militum inplorans,
 » lacerantibus vestem licitoribus, ad triarios,
 » tumultum jam in concione miscentes, sese
 » recepit. Inde clamor in totam concionem est
 » perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebant.

*Milites
 Fabii de-
 fensionem
 adripiunt.*

(c) add. Q. Fabio Gron. Crev.

tur. Qui proximi forte tribunal steterant, *U. c. 430.*
quia subiecti oculis imperatoris noscitari *a. C. 322.*
poterant, orabant, ut parceret magistro equi-
tum, neu cum eo exercitum damnaret. Ex-
trema concio & circa Fabium globus incre-
pabant inclementem dictatorem: nec procul
feditioe aberant. Ne tribunal quidem satis
quietum erat. Legati circumstantes sellam
orabant, ut rem in posterum diem differret,
& iræ suæ spatium, & consilio tempus da-
ret: « Satis castigatam adolescentiam Fabii
» esse: satis deformatam victoriam: ne ad
» extremum finem supplicii tenderet: neu
» unico juveni, neu patri ejus, clarissimo
» viro, neu Fabiæ genti eam injungeret igno-
» miniam. » Quum parum precibus, parum
caussa proficerent, « intueri sævientem con-
» cionem » jubebant. « Ita iritatis militum
» animis subdere ignem ac materiam feditioe,
» non esse ætatis, non prudentiæ ejus. Ne-
» minem id Q. Fabio, pœnam deprecanti
» suam, vitio versurum, sed dictatori, si ob-
» cœcatus ira infestam multitudinem in se
» pravo certamine movisset. Postremo, ne id
» se gratiæ dare Q. Fabii crederet, se jus-
» jurandum dare paratos esse; non videri e

U. c. 430. » republica, in Q. Fabium eo tempore anim-
a. C. 1322. » adverti.»

XXXIII. His vocibus quum in se magis incitarent dictatorem, quam in magistrum equitum placarent, jussi de tribunali descendere legati: &, silentio nequidquam per præconem tentato, quum, præ strepitu ac tumultu, nec ipsius dictatoris, nec adparitorum ejus vox audiretur; nox, velut in prælio, certamini finem fecit. Magister equitum, jussus postero die adesse, quum omnes adfirmarent, infestius Papirium exarsurum, agitatam contentione ipsa exacerbatumque, clam ex castris Romam profugit: &, patre auctore M. Fabio, qui ter jam consul dictatorque fuerat, vocato extemplo senatu, quum maxime conquereretur apud Patres vim atque injuriam dictatoris, repente strepitus ante curiam licitorum submoventium auditur: & ipse infensus aderat, postquam comperit profectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. Iterata deinde contentio (d): & prendi Fabium Papirius (e) jussit. Ubi quum, deprecantibus primoribus Patrum atque universo

*Fabius
 Romam
 fugit.*

*Sequitur
 dictator.*

(d) *add. est Gron. Crev.*

(e) *Papirius Fabium Gron. Crev.*

senatu, perstaret in incepto inmitis animus; *U. c. 430.*
 tum pater M. Fabius, « Quandoquidem [in- *a. C. 322.*
 » quit] apud te nec auctoritas senatus, nec *Fabii pa-*
 » ætas mea, cui orbitatem paras, nec virtus *ter Tr. Pl.*
 » nobilitasque magistri equitum, a te ipso *adpellat.*
 » nominati, valet, nec preces, quæ sæpe
 » hostem mitigavere, quæ Deorum iras pla-
 » cant; tribunos plebis adpello, & provoco
 » ad populum. Eumque tibi, fugienti exerci-
 » tus tui, fugienti senatus iudicium, iudicem
 » fero, qui certe unus plus, quam tua dicta-
 » tura, potest polletque. Videro, cessurusne
 » provocationi sis, cui Rex Romanus Tullus
 » Hostilius cessit. » Ex curia in concionem
 itur. Quo cum paucis dictator, cum omni
 agmine principum magister equitum quum
 descendisset; deduci eum de rostris Papirius
 in partem inferiorem iussit. Securus pater,
 « Bene agis [inquit] quum eo nos deduci
 » iussisti, unde & privati vocem mittere
 » possemus. » Ibi (f) primo non tam perpe-
 tuæ orationes, quam altercatio, exaudiebantur.
 Vicit deinde strepitum vox & indignatio
 Fabii senis, increpantis superbiam crudeli-
 tatemque Papirii: « Se quoque dictatorem

(f) *In Gron. Crev.*

U. c. 430. » Romæ fuisse, nec a se quemquam, ne ple-
a. C. 322. » bis quidem hominem, non centurionem,
Fabii senis » non militem, violatum; Papirium, tam-
oratio. » quam ex hostium ducibus, sic ex Romano
 » imperatore victoriam & triumphum petere.
 » Quantum interesset inter moderationem
 » antiquorum, & novam superbiam crudeli-
 » tatemque. Dictatorem Quinctium Cincin-
 » natum in L. Minucium consulem, ex obfi-
 » dione a se ereptum, non ultra sævisse,
 » quam ut legatum eum ad exercitum pro
 » consule relinqueret. M. Furium Camillum
 » in L. Furio, qui, contempta sua senectute
 » & auctoritate, sædissimo cum eventu pug-
 » nasset, non solum in præsentia moderatum
 » iræ esse, ne quid de collega fecus populo
 » aut senatui scriberet, sed, quum revertif-
 » set, potissimum ex tribunis consularibus
 » habuisse, quem ex collegis, optione ab se-
 » natu data, socium sibi imperii delegerit.
 » Nam populi quidem, penes quem potestas
 » omnium rerum esset, ne iram quidem um-
 » quam atrociorē fuisse in eos, qui temer-
 » ritate atque incitia exercitus amisissent,
 » quam ut pecunia eos multaret. Capite an-
 » quisitum ob rem bello male gestam de im-

» peratore nullo ad eam diem esse. Nunc du-
 » cibus populi Romani, quæ ne victis quidem
 » bello fas fuerit, virgas & secures victori-
 » bus, & iustissimos meritis triumphos, in-
 » tentari. Quid enim tandem passurum fuisse
 » filium suum, si exercitum amisisset? si fu-
 » sus, fugatus, castris exutus fuisset? Quo
 » ultra iram violentiamque ejus excessuram
 » fuisse, quam ut verberaret necaretque?
 » Quam conveniens esse, propter Q. Fabium
 » civitatem in lætitia, victoria, supplicationi-
 » bus, ac gratulationibus esse: eum, propter
 » quem Deum delubra pateant, aræ sacrificiis
 » fument, honore, donis cumulentur, nudatum
 » virgis lacerari in conspectu populi Romani,
 » intuentem Capitolium atque arcem, Deosque
 » ab se duobus præliis haud frustra advoca-
 » tos? Quo id animo exercitum, qui ejus
 » ductu auspiciisque vicisset, laturum? quem
 » luctum in castris Romanis, quam lætiti-
 » am inter hostes fore? » Hæc, simul jurgans,
 » querens, Deum hominumque fidem obtestans,
 » & complexus filium, plurimis cum lacrimis
 » agebat.

XXXIV. STABAT cum eo senatus majestas,
 favor populi, tribunici-um auxilium, memo-

U. c. 430;
 a. C. 322.

U. c. 430. ria absentis exercitus. Ex parte altera « im-
 a. C. 322. » perium invictum populi Romani, & disci-
 » plina rei militaris, & dictatoris edictum
 » pro numine semper observatum, & Manlia-
 » na imperia, & posthabita filii caritas pu-
 » blicæ utilitati, » jactabantur. « Hoc etiam
 » L. Brutum, conditorem Romanæ libertatis,
 » antea in duobus liberis fecisse. Nunc patres
 » comes, & senes faciles de alieno imperio
 » spreto, tamquam rei parvæ, disciplinæ mi-
 » litaris everfæ juventuti gratiam facere. Se
 » tamen perfaturum in incepto: nec ei, qui
 » adversus dictum suum, turbatis religionibus
 » ac dubiis auspiciis, pugnasset, quidquam ex
 » justa pœna remissurum. Majestas imperii
 » perpetua ne esset, non esse in sua potestate.
 » L. Papirium nihil de ejus jure deminuturum.
 » Optare, ne potestas tribunicia, inviolata
 » ipsa, violet intercessione sua Romanum
 » imperium, neu populus (g) in se potiffi-
 » mum dictatorem & jus dictaturæ extin-
 » guat. Quod si fecisset, non L. Papirium,
 » sed tribunos, sed pravum populi judicium,
 » nequidquam posteros accusaturos: quum,
 » polluta semel militari disciplina, non miles

(g) add. *Romanus* Gron. Crev.

LIBER VIII CAP. XXXIV 175

» centurionis, non centurio tribuni, non tri-
 » bunus legati, non legatus consulis, non
 » magister equitum dictatoris pareat imperio;
 » nemo hominum, nemo Deorum verecun-
 » diam habeat; non edicta imperatorum, non
 » auspicia observentur; sine comteatu vagi
 » milites in pacato, in hostico errent; inme-
 » mores sacramenti, licentia sola se, ubi
 » velint, exauctorent; infrequentia deseran-
 » tur signa; neque conveniatur ad edictum,
 » nec discernatur, interdium nocte, æquo ini-
 » quo loco, jussu injussu imperatoris pugnent;
 » & non signa, non ordines fervent; latro-
 » cinii modo cæca & fortuita, pro sollempni
 » & sacrata militia sit. Horum criminum vos
 » reos in omnia secula obferte, tribuni plebi:
 » vestra obnoxia capita pro licentia Q. Fabii
 (h) objicite.

*U. c. 430.
 a. C. 322.*

XXXV. STUPENTES tribunos & suam jam
 vicem magis anxios, quam ejus, cui auxi-
 lium ab se petebatur, liberavit onere con-
 sensus populi Romani, ad preces & obtesta-
 tionem versus, ut sibi pœnam magistri equi-
 tum dictator remitteret. Tribuni quoque,
 inclinatham rem in preces subsecuti, orare

*P. R. exo-
 rat dicta-
 torem.*

(h) Q. Fabio Gron. Crev.

U. c. 430.
a. C. 322.

dictatorem insistant, ut veniam errori humano, veniam adolescentiæ Q. Fabii daret: fatis eum pœnarum dedisse. Jam ipse adolescens, jam pater M. Fabius contentionis obliti, procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator, silentio facto, « Bene habet [inquit] Quirites. Vicit disciplina militaris, vicit imperii majestas, quæ » in discrimine fuerunt, an ulla post hanc » diem essent. Non noxæ eximitur Q. Fabius, » qui contra edictum imperatoris pugnavit; » sed, noxæ damnatus, donatur populo Romano, donatur tribunicia potestati, precarium non justum auxilium ferenti. Vive, » Q. Fabi, felicior hoc consensu civitatis ad » tuendum te, quam, qua paulo ante exultabas, victoria. Vive, id facinus ausus, » cujus tibi ne parens quidem, si eodem loco » fuisset, quo fuit L. Papius, veniam dedisset. Mecum, ut voles, reverteris in gratiam: populo Romano, cui vitam debes, » nihil majus præstiteris, quam si hic tibi » dies fatis documenti dederit, ut bello ac » pace pati legitima imperia possis.» Quum se nihil morari magistrum equitum pronunciasset, degressum eum templo lætus senatus, lætior

lætior populus, circumfusi, ac gratulantes hinc magistro equitum, hinc dictatori, prosecuti sunt: firmatumque imperium militare haud minus periculo Q. Fabii, quam supplicio miserabili adolescentis Manlii, videbatur. Forte ita eo anno evenit, ut, quotiescumque dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio moverentur. Ceterum in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat, ne quam vim hostium magis, quam truce[m] dictatoris iram, timeret. Itaque, frumentatores quum, circumventi ex insidiis, cæsi loco iniquo essent, creditum vulgo est, subveniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. Ea quoque ira alienavit a dictatore militum animos, jam ante infensos, quod inplacabilis Q. Fabio fuisset; &, quod suis precibus negasset, ejus populo Romano veniam dedisset.

XXXVI. POSTQUAM dictator, præposito in urbe L. Papirio Craſſo magistro equitum, Q. Fabio verito quidquam pro magistratu agere, in castra rediit; neque civibus satis lætus adventus ejus fuit, nec hostibus quidquam adtulit terroris. Namque postero die, seu ignari venisse dictatorem, seu, adefset an

*V. c. 430.
a. C. 322.*

abesset, parvi facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Ceterum tantum momenti in uno viro L. Papirio fuit, ut, si ducis consilia favor subsecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse, pro haud dubio habitum sit: ita instruxit aciem loco ac subsidiis, ita omni arte bellica firmavit. Cessatum a milite, ac de industria, ut obtrectaretur laudibus ducis, inpedita victoria est. Plures Samnitium cecidere: plures Romani vulnerati sunt. Sensit peritus dux, quæ res victoriæ obstaret: temperandum ingenium suum esse, & severitatem miscendam comitati.

*Legiones
Romanæ
de industria
male
pugnant.*

*Dictator
comior
factus.*

*Samnites
vincit.*

Itaque, adhibitis legatis, ipse circum faucios milites inferens in tentoria caput, singulos, ut sese haberent, rogitans, curam eorum nominatim legatis, tribunisque, & præfectis demandabat: rem per se popularem ita dexter egit, ut, medendis corporibus, animi multo prius militum imperatori reconciliarentur; nec quidquam ad salubritatem efficacius fuerit, quam quod grato animo ea cura accepta est. Resecto exercitu, cum hoste congressus haud dubia spe sua militumque, ita fudit fugavitque Samnites, ut ille ultimus eis dies conferendi

LIBER VIII CAP. XXXVII 179

signa cum dictatore fuerit. Incessit deinde, qua duxit prædæ spes, victor exercitus; perlustravitque hostium agros, nulla arma, nullam vim, nec apertam, nec insidiis, expertus. Addebat alacritatem, quod dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quam privatum compendium, in hostem acuebat. His cladibus subacti Samnites pacem a (i) dictatore petiere: cum quo pacti, ut singula vestimenta militibus, & annuum stipendium darent; quum ire ad senatum iussi essent, secuturos se dictatorem responderunt, unius ejus fidei virtutisque causam suam commendantes. Ita deductus ex Samnitibus exercitus.

XXXVII. DICTATOR triumphans urbem est ingressus: & quum se dictatura abdicare vellet, jussu Patrum, priusquam abdicaret, consules creavit C. Sulpicium Longum iterum, Q. Æmilium Cerretanum. Samnites, infecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab urbe retulerunt. Nec earum ipsarum sancta fides fuit: adeo, postquam Papirium abisse magistrum nunciatum est, adrecti ad bellandum animi sunt. C. Sul-

U. c. 430.
a. C. 322.

U. c. 431.
a. C. 321.

C. Sulpicium II. Q.
Æmilio
Coss.

(i) ab Gron Crev.

U. c. 431.
a. C. 321.

picio, Q. Æmilio (Aulium quidam annales habent) consulibus (k), ad defectionem Samnitium Apulum novum bellum accessit. Utroque exercitus missi. Sulpicio Samnites, Apuli Æmilio sorte evenerunt. Sunt, qui non ipsis Apulis bellum inlatum, sed socios ejus gentis populos ab Samnitium vi atque injuriis defensos scribant. Ceterum fortuna Samnitium, vix a se ipsis eo tempore propulstantium bellum, propius ut sit vero, facit, non Apulis ab Samnitibus arma inlata, sed cum utraque simul gente bellum Romanis fuisse. Nec tamen res ulla memorabilis acta: ager Apulus Samniumque evastatum: hostes nec hic, nec illic inventi. Romæ nocturnus terror ita ex somno trepidam repente civitatem excivit, ut Capitolium atque arx, mœniaque & portæ, plena armatorum fuerint: & quum concursatum conclamatumque ad arma omnibus locis effet, prima luce nec auctor, nec causa terroris comparuit. Eodem anno de Tusculanis Flavia rogatione populi fuit iudicium. M. Flavius tribunus plebis tulit ad populum, ut in Tusculanos animad-

*Judicium
de Tuscu-
lanis.*

(k) consulibus, Aulium quidam annales habent, ad &c. Crev.

LIBER VIII CAP. XXXVIII 181

verteretur; quorum eorum ope ac consilio Veliterni Privernatesque populo Romano bellum fecissent. Populus Tusculanus cum conjugibus ac liberis Romam venit. Ea multitudo, veste mutata, & specie reorum, tribus circuit, genibus se omnium advolvens. Plus itaque misericordia ad poenae veniam impetrandam, quam caussa ad crimen purgandum valuit. Tribus omnes, praeter Polliam, antiquarunt legem. Polliae sententia fuit, puberes verberatos necari, conjuges liberosque sub corona lege belli venire: memoriamque ejus irae Tusculanis in poenae tam atrocis auctores mansisse ad (1) patrum aetatem constat, nec quemquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre solitum.

XXXVIII. INSEQUENTI anno, Q. Fabio, L. Fulvio consulibus, A. Cornelius Arvina dictator & M. Fabius Ambustus magister equitum, metu gravioris in Samnio belli (conducta enim pretio a finitimis juvenus dicebatur) intentiore delectu habito, egregium exercitum adversus Samnites duxerunt. Castra in hostico incuriose ita posita, tamquam procul abesset hostis: quum subite

U. c. 431.
a. C. 321.

U. c. 432.
a. C. 320.

Q. Fabio,
L. Furio
Coss.

A. Cornelius
dictator.

(1) in Crev.

*U. c. 432.
a. C. 320.*

*Nocte
castra
relinquit.*

advenere Samnitium legiones tanta ferocia, ut vallum usque ad stationem Romanam inferrent. Nox jam adpetebat : id prohibuit munimenta adoriri : nec dissimulabant, orta luce postero die facturos. Dictator, ubi propiorem spe dimicationem vidit, ne militum virtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui conspectum hostium frustrarentur, silentio legiones educit : nec tamen fallere propter propinquitatem castrorum potuit. Eques extemplo infecutus ita institit agmini, ut, donec lucefceret, proelio abstineret. Ne pedestres quidem copiarum ante lucem castris egressæ. Eques, luce demum ausus incurfare in hostem, carpendo novissimos, premendoque iniquis ad transitum locis, agmen detinuit. Interim pedes equitem adsecutus ; & totis jam copiis Samnis urgebat. Tum dictator, postquam sine magno incommodo progredi non poterat, eum ipsum, in quo confiterat, locum castris dimetari iussit. Id vero, circumfuso undique equitatu, ut vallum peteretur, opusque inciperet, fieri non poterat. Itaque, ubi neque eundi, neque manendi copiam esse videt, instruit aciem, impedimentis ex agmine remotis. Instruunt contra & hostes, & ani-

*Prælium
atrox com-
mittitur.*

mis & viribus parēs. Auxerat id maxime animos, quod, ignari loco iniquo, non hosti, cessum, velut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquamdiu æquavit pugnam, jam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. At, hercule, illo die ab hora diei tertia ad octavam ita anceps dicitur certamen stetisse, ut neque clamor, ut primo semel concursu est sublatus, iteratus sit; neque signa promota loco, retrove recepta; neque recursum ab ulla sit parte. In suo quisque gradu obnixi, urgentes scutis, sine respiratione ac respectu pugnant. Fremitus æqualis, tenorque idem pugnae in defatigationem ultimam aut noctem spectabat. Jam viris vires, jam ferro sua vis, jam consilia ducibus deerant: quum subito Samnitium equites, quum, turma una longius provecta, accepissent, impedimenta Romanorum procul ab armatis sine praesidio, sine munimento stare, aviditate praedae impetum faciunt. Quod ubi dictatori trepidus nuncius adtulit; « Sine modo [inquit] sese » praeda praepediant. » Alii deinde super alios, diripi passim ferrique fortunas militum, voceiferabantur. Tum magistro equitum adcito,

U. c. 432.

a. C. 320.

U. c. 432. « Vides tu [inquit] M. Fabi, ab hostium
a. C. 320. » equite omiffam pugnam ? hærent inpediti
 » inpedimentis nostris. Adgredere, quod in-
 » ter prædandum omni multitudini evenit,
 » diffipatos : raros equis infidentes, raros,
 » quibus ferrum in manu fit, invenies :
 » equosque dum præda onerant, cæde iner-
 » mes, cruentamque illis prædam redde. Mihi
 » legiones peditumque pugna curæ erunt :
 » penes te equeſtre fit decus. »

*Vincuntur
 Samnites.*

XXXIX. *EQUITUM* acies, qualis quæ esse
 instructiffima potest, investa in diffipatos
 inpeditosque hostes, cæde omnia replet. In-
 ter sarcinas omiffas repente, objacentes pe-
 dibus fugientium consternatorumque equo-
 rum, neque pugnæ, neque fugæ satis poten-
 tes, cæduntur. Tum, deleto prope equitatu
 hostium, M. Fabius, circumductis paullulum
 alis, ab tergo pedestrem aciem adoritur. Cla-
 mor inde novus accidens & Samnitium terruit
 animos; & dictator, ubi respectantes hostium
 antesignanos, turbataque signa, & fluctuantem
 aciem vidit, tum adpellare, tum adhortari
 milites, tribunos principesque ordinum no-
 minatim ad iterandam secum pugnam vocare.
 Novato clamore, signa inferuntur; &, quid-

LIBER VIII CAP. XXXIX 185

quid progrediebantur, magis magisque turbatos hostes cernebant. Eques ipse jam primis erat in conspectu : & Cornelius, respiciens ad manipulos militum, quod manu, quod voce poterat, monstrabat, vexilla se suorum parmasque cernere equitum. Quod ubi auditum simulque visum est, adeo repente laboris, per diem pene totum tolerati, vulnerumque obliti sunt, ut haud secus, quam si tum integri e castris signum pugnae accepissent, concitaverint se in hostem. Nec ultra Samnis tolerare terrorem equitum, peditumque vim potuit : partim in medio caesi, partim in fugam dissipati sunt. Pedes restantes ac circumventos cecidit : ab equite fugientium strages est facta ; inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum proelium Samnitium res ita infregit, ut omnibus conciliis fremerent, « minime id quidem mirum esse, si in pro » bello, & contra foedus suscepto, infestioribus merito Diis quam hominibus, nihil » prospere agerent. Expiandum id bellum » magna mercede, luendumque esse. Id re » ferre tantum, utrum supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio praebent sanguine. » Audebantque jam quidam nominare

U. c. 432^a
a. C. 320.

*Pacem
orant
frustra.*

V. c. 432.
a. C. 320.

auctores armorum. Unum maxime nomen per consensum clamantium Brutuli Papii exaudiebatur. Vir nobilis potensque erat, haud dubie proximarum induciarum ruptor. De eo coacti referre prætore decretum fecerunt. « Ut » Brutulus Papius Romanis dederetur, & cum » eo præda omnis Romana, captivique ut » Romam mitterentur; quæque res per feciales ex fœdere repetitæ essent, secundum » jus fasque restituerentur. » Feciales Romam, ut censuerunt, missi, & corpus Brutuli examine: ipse morte voluntaria ignominia se ac supplicio subtraxit. Placuit cum corpore bona quoque ejus dedi. Nihil tamen earum rerum, præter captivos, ac si qua cognita ex præda sunt, acceptum est: ceterarum rerum inrita fuit deditio. Dictator ex senatusconsulto triumphavit. Hoc bellum a consulibus bellatum, quidam auctores sunt, eosque de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse, atque inde magnas prædas egisse.

XL. NEC discrepat, quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. Id ambigitur, belline gerendi causa creatus sit; an ut esset, qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor gravi

morbo forte implicatus erat, signum mittendis quadrigis daret; functusque eo haud sane memorandi imperii ministerio, se dictatura abdicaret : nec facile est, aut rem rei, aut auctorem auctori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsisque imaginum titulis, dum familia ad se quæque famam rerum gestarum honorumque fallente mendacio trahunt. Inde certe & singulorum gesta, & publica monumenta rerum confusa. Nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor exstat, quo satis certo auctore stetur.

V. c. 432.

a. C. 320.

E P I T O M E
LIBRI NONI LIVIANI

TITUS *Veturius* & *Sp. Postumius*
apud Caudinas Furcas, deducto in locum
artum exercitu, quum nulla spes evadendi
esset, fœdere cum Samnitibus facto, &
sexcentis equitibus Romanis obsidibus
datis, ita exercitum abduxerunt, ut om-
nes sub jugum mitterentur. Idemque,
auctore Sp. Postumio consule, (qui in
senatu suaserat, ut eorum deditioe, quo-
rum culpa tam deforme fœdus ictum erat,
publica fides liberaretur) cum duobus
tribunis plebis & omnibus, qui fœdus
sponponderant, dediti Samnitibus, non
sunt recepti: nec multo post, fufis a
Papirio Cursore Samnitibus & sub jugum
missis, receptisque sexcentis equitibus Ro-
manis, qui obsides dati erant, pudor
prioris flagitii abolitus est. Tribus duæ
adjectæ sunt, Ufentina & Falerina. Sueffa
& Pontia colonie deductæ sunt. Ap-
Claudius censor aquam perduxit: viam
stravit, quæ Appia vocata est: liberti-

norum filios in senatum legit. Ideoque, quoniam is ordo videbatur inquinatus indignis, sequentis anni consules in senatu legendo observaverunt, quemadmodum ante per proximos censores observatum fuerat. Res præterea contra Apulos, Etruscos, Umbros, Marsos, Pelignos, Æquos & Samnites, quibus fœdus erat restitutum, prospere gestas continet. Flavius scriba, libertino patre natus, ædilis curulis fuit per forenses factionem creatus: quæ quum comitia & campum turbaret, & in iis propter nimias vires dominaretur, a Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est, quas urbanas adpellavit. Eaque res Fabio Maximo nomen dedit. In hoc libro mentio Alexandri Magni, qui temporibus his fuit; &, æstimatis populi Romani viribus, quæ tunc erant, colligitur, si Alexander in Italiam trajecisset, non tam facilem ei victoriam de populo Romano fore, quam de iis gentibus, quas ad Orientem imperio suo subjecerat.

LIBER IX

I.

*U. c. 433.
a. C. 319.
T. Veturio
II. Sp.
Postumio
II. Coss.*

*Pontii
Sannitis
oratio.*

SEQUITUR hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax, T. Veturio Calvino, Sp. Postumio consulibus. Sannites eo anno imperatorem C. Pontium, Herennii filium, habuerunt, patre longe prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem ducemque. Is, ubi legati, qui ad dedendas res missi erant, pace infecta redierunt, « Ne nihil actum [in- » quit] hac legatione censeatis, expiatum » est, quidquid ex fœdere rupto irarum in » nos cœlestium fuit. Satis scio, quibuscum- » que Diis cordi fuit, subigi nos ad necessi- » tatem dedendi res, quæ a nobis ex fœdere » repetitæ fuerant, iis non fuisse cordi tam » superbe ab Romanis fœderis expiationem » spretam. Quid enim ultra fieri ad placan- » dos Deos mitigandosque homines potuit, » quam quod nos fecimus? Res hostium in » præda captas, quæ belli jure nostræ vide- » bantur, remisimus: auctores belli, quia » vivos non potuimus, perfunctos jam fato » dedidimus: bona eorum, ne quid ex con-

» tagione noxæ remaneret penes nos, Romam *U. c. 433.*
 » portavimus. Quid ultra tibi, Romane, *a. c. 319.*
 » quid fœderi, quid Diis arbitris fœderis
 » debeo? Quem tibi tuarum irarum, quem
 » meorum suppliciorum judicem feram, ne-
 » minem, neque populum, neque privatum,
 » fugio. Quod si nihil cum potentiore juris
 » humani relinquatur inopi, at ego ad Deos
 » vindices intolerandæ superbix confugiam;
 » & precabor, ut iras suas vertant in eos,
 » quibus non suæ redditæ res, non alienæ
 » adcumulatæ fatis sint; quorum sævitiam
 » non mors noxiorum, non deditio exanima-
 » torum corporum, non bona sequentia do-
 » mini deditioem exfatient. Placari nequeunt,
 » (a) nisi hauriendum sanguinem laniandaque
 » viscera nostra præbuerimus. Justum est
 » bellum, Samnites, quibus necessarium; &
 » pia arma, quibus nulla nisi in armis relin-
 » quitur spes. Proinde, quum rerum humana-
 » rum maximum momentum sit, quam pro-
 » pitius rem, quam adversis agant Diis, pro-
 » certo habete, priora bella adversus Deos
 » magis, quam homines, gessisse; hoc, quod
 » instat, ducibus ipsis Diis gesturos.»

(a) nequeant Gron. Crev.

*U. c. 433.
a. C. 319.*

*Samnites
ad Cau-
dium cas-
tra locant.*

II. HÆC, non læta magis, quam vera, vaticinatus, exercitu educto, circa Caudium castra, quam potest occultissime, locat: inde ad Calatiam, ubi jam consules Romanos castraque esse audiebat, milites decem pastorum habitu mittit: pecoraque diversos, alium alibi, haud procul Romanis pascere jubet præfidiis: ubi inciderint in prædatores, ut idem omnibus sermo constet, « legiones » Samnitium in Apulia esse, Luceriam omnibus copiis circumferre: nec procul abesse, quin vi capiant. » Jam is etiam rumor ante, de industria vulgatus, venerat ad Romanos: sed fidem auxere captivi, eo maxime, quod sermo inter omnes congruebat. Haud erat dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus fociis; simul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret. Ea modo, qua irent, consultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant viæ; altera præter oram superi maris patens aperta que, sed, quanto tutior, tanto fere longior; altera per Furculas Caudinas brevior. Sed ita natus locus est. Saltus duo alti angusti silvosi que sunt, montibus circa perperuis inter se juncti: jacet inter eos satis patens clausus in medio

cam-

campus, herbidus aquosusque, per quem medium iter est. Sed ante, quam venias ad eum, intrandæ primæ angustiaë sunt, & aut eadem, qua te insinuaveris, retro via repetenda; aut, si ire porro pergas, per alium saltum artiolem inpeditioremque evadendum. In eum campum via alia per cavam rupem, Romani, demisso agmine, quum ad alias angustias protinus pergerent, septas dejectu arborum, saxorumque ingentium objacentem molem (b) invenerunt. Quum fraus hostilis adparuisset, præsidium etiam in summo saltu conspicitur. Citati inde retro, qua venerant, pergunt repetere viam. Eam quoque clausam sua obice armisque inveniunt. Sistunt inde gradum sine ullius imperio: stuporque omnium animos, ac velut torpor quidam insolitus membra tenet: intuentesque alii alios (quum alterum quisque compotem magis mentis ac consilii ducerent) diu immobiles silent. Deinde ubi prætoriam consulum erigi videre, & expedire quosdam utilia operi, quamquam ludibrio fore munientes, perditis rebus ac spe omni adempta, cernebant; tamen, ne culpam malis adderent, pro se quisque,

*U. c. 433.
a. C. 319.*

*Capti
fraude loci
Romani.*

(b) *objacente mole Gron. Crev. ¶*

Tom. III.

N

*U. c. 433.
a. C. 319.*

nec hortante ullo nec imperante, ad munien-
dum versi, castra propter aquam vallo cir-
cumdant; sua ipsi opera laboremque inritum
(præterquam quod hostes superbe increpa-
bant) cum miserabili confessione eludentes.
Ad consules mœstos, ne advocantes quidem
in consiliunt, (quando nec consilio nec auxi-
lio locus esset) sua sponte legati ac tribuni
conveniunt: militesque ad prætorium (c)
versi, opem, quam vix Dii immortales ferre
poterant, ab ducibus exposcunt.

*Consilium
expedire
non pos-
sunt.*

III. QUERENTES magis, quam consultantes,
nox obpressit, quum pro ingenio quisque
fremerent: alius, « per obices viarum; »
alius, « per adversa montium, per silvas,
» qua ferri arma poterunt, eamus. Modo ad
» hostem pervenire liceat, quem per annos
» jam prope triginta vincimus; omnia æqua
» & plana erunt Romano, in perfidum Sam-
» nitem pugnanti: » alius, « Quo, aut qua
» eamus? Num montes moliri sede sua para-
» mus? Dum hæc imminebunt juga, qua tu
» hostem venies? Armati, inermes, fortes,
» ignavi, pariter omnes capti atque victi fu-
» mus. Ne ferrum quidem ad bene morien-

(c) in prætorium Gron. Crev.

» dum oblaturus est hostis : sedens bellum
 » conficiet. » His in vicem sermonibus, qua
 cibi, qua quietis inmemor, nox traducta est.
 Ne Samnitibus quidem consilium in tam lætis
 subpetebat rebus. Itaque universi Herennium
 Pontium, patrem imperatoris, per literas
 consulendum censent. Jam is gravis annis, non
 militaribus solum, sed civilibus quoque ab-
 cefferat muneribus : in corpore tamen ad-
 fecto vigebat vis animi consiliique. Is, ubi
 accepit, ad Furculas Caudinas inter duos
 saltus clausos esse exercitus Romanos, con-
 sultus ab nuncio filii, censuit, omnes inde
 quam primum inviolatos dimittendos. Quæ
 ubi spreta sententia est, iterumque, eodem
 remeante nuncio, consulebatur; censuit, ad
 unum omnes interficiendos. Quæ ubi tam
 discordia inter se, velut ex ancipiti oraculo,
 responsa data sunt; quamquam filius ipse in
 primis jam animum quoque patris consenuisse
 in adfecto corpore rebatur; tamen consensu
 omnium victus est, ut ipsum in consilium
 adiret. Nec gravatus senex, plaustro in
 castra dicitur advectus, vocatusque in consi-
 lium ita ferme locutus esse, ut nihil senten-
 tiæ suæ mutaret; causas tantum adjiceret;

*U. c. 433.
 a. C. 319.*

*Herennii
 discordia
 responsa.*

U. c. 433. « Priore se consilio , quod optimum duceret ,
a. C. 319. » cum potentissimo populo per ingens bene-
 » ficiam perpetuam firmare pacem amicitiam-
 » que : altero consilio in multas ætates , qui-
 » bus , amissis duobus exercitibus , haud fa-
 » cile receptura vires Romana res esset , bel-
 » lum differre : tertium nullum consilium esse. »
 Quum filius aliique principes percunctando
 exsequerentur , « Quid si media via consilii
 » caperetur ; ut & dimitterentur incolumes ,
 » & leges iis jure belli victis inponerentur ?
 » Ista quidem sententia [inquit] ea est , quæ
 » neque amicos parat , neque inimicos tollit.
 » Servate modo , quos ignominia irritaveri-
 » tis. Ea est Romana gens , quæ victa quies-
 » cere nesciat. Vivet semper in pectoribus
 » illorum , quidquid istuc præsens necessitas
 » inufferit ; neque eos ante multiplices pœnas
 » expetitas a vobis quiescere finet. »

IV. NEUTRA sententia accepta. Herennius domum e castris est avectus. Et in castris Romanis quum frustra multi conatus ad erumpendum capti essent , & jam omnium rerum inopia esset ; victi necessitate legatos mittunt , qui primum pacem æquam peterent : si pacem non inpetraent , uti provoca-

rent ad pugnam. Tum Pontius, « debellatum
 « esse, » respondit: « &, quoniam ne victi
 » quidem ac capti fortunam fateri scirent,
 » inermes cum singulis vestimentis sub jugum
 » missurum: alias conditiones pacis æquas vic-
 » tis ac victoribus fore; si (d) agro Samnitium
 » decederetur, coloniæ abducerentur, suis
 » deinde legibus Romanum ac Samnitum æquo
 » foedere victurum. His conditionibus para-
 » tum se esse foedus cum consulibus ferire:
 » si quid eorum displiceat, legatos redire ad
 » se » vetuit. Hæc quum legatio renunciaretur,
 » tantus gemitus omnium subito exortus
 » est, tantaque mœstitia incessit, ut non gra-
 » vius accepturi viderentur, si nunciaretur,
 » omnibus eo loco mortem obpetendam esse.
 » Quum diu silentium fuisset, nec consules
 » aut pro foedere tam turpi, aut contra foedus
 » tam necessarium hiscere possent; tum L. Len-
 » tulus, qui tum princeps legatorum virtute
 » atque honoribus erat, « Patrem meum
 » [inquit] consules, sæpe audiui memoran-
 » tem, se in Capitolio unum non fuisse aucto-
 » rem senatui redimendæ auro a Gallis civi-
 » tatis, quando nec fossâ valloque ab igna-

U. c. 435
 a. C. 319.

Leges
 a Pontio
 dictæ
 Romanis,

Lentulo
 suadente,

(d) si del. Gron. Crev.

U. e. 433. » vissum ad opera ac muniendum hoste clausi
 a. C. 319. » essent ; & erumpere si non sine periculo
 » magno, tamen sine certa pernicie possent.
 » Quod si, ut illis decurrere ex Capitolio
 » armatis in hostem licuit, (quo sæpe modo
 » obsessi in obsidentes eruperunt) ita nobis
 » æquo aut iniquo loco dimicandi tantum-
 » modo cum hoste copia esset ; non mihi pa-
 » terni animi indoles in consilio dando de-
 » esset. Equidem mortem pro patria præcla-
 » ram esse fateor : & me vel devovere pro
 » populo Romano legionibusque, vel in me-
 » dios me inmittere hostes paratus sum. Sed
 » hic patriam video, hic quidquid Romana-
 » rum legionum est : quæ, nisi pro se ipsis
 » ad mortem ruere volunt, quid habent, quod
 » morte sua servant ? Tecta urbis, dicat ali-
 » quis, & mœnia, & eam turbam, a qua
 » urbs incolitur. Immo hercule, produntur
 » ea omnia, deleto hoc exercitu, non ser-
 » vantur. Quis enim ea tuebitur ? Inbellis
 » videlicet atque inermis multitudo ? tam,
 » hercule, quam a Gallorum inpetu defendit.
 » An a Veiis exercitum Camillumque ducem
 » inplorabunt ? Hic omnes spes opesque sunt,
 » quas servando patriam servamus : dedendo

» ad necem , patriam deferimus ac prodimus. *U. c. 433.*
 » At fœda atque ignominiosa deditio est. Sed *a. C. 319.*
 » ea caritas patriæ est, ut tam ignominia eam,
 » quam morte nostra , si opus sit , fervemus.
 » Subeatur ergo ista , quantacumque est, in-
 » dignitas ; & pareatur necessitati , quam ne
 » Dii quidem superant. Ite , consules, redi-
 » mite armis civitatem , quam auro majores
 » vestri redemerunt. »

V. CONSULES profecti ad Pontium in con- *Accipiuntur.*
 loquium , quum de fœdere victor agitarer ,
 negarunt , injussu populi fœdus fieri posse :
 nec sine fecialibus ceremoniaque sollempni.
 Itaque non , ut vulgo credunt , Claudiusque
 etiam scribit , fœdere pax Caudina , sed per
 sponsonem , facta est. Quid enim aut spon-
 soribus in fœdere opus esset aut obsidibus ,
 ubi precatione res transigitur ? « per quem
 » populum fiat , quo minus legibus dictis ste-
 » tur , ut eum ita Jupiter feriat , quemadmo-
 » dum a fecialibus porcus feriat. » Sponpon-
 derunt consules , legati , quæstores , tribuni
 militum ; nominaque omnium , qui sponpon-
 derunt , exstant : ubi , si ex fœdere acta res
 esset , præterquam duorum fecialium , non
 exstarent. Et propter necessariam fœderis dila-

U. c. 433.
a. C. 319.

tionem obsides etiam sexcenti equites imperati, qui capite luerent, si pacto non staretur. Tempus inde statutum tradendis obsidibus exercituque inermi mittendo. Redintegravit luctum in castris consulum adventus, ut vix ab iis abstinerent manus, quorum temeritate in eum locum deducti essent; quorum ignavia foedius inde, quam venissent, abituri. Illis non ducem locorum, non exploratorem fuisse: belluarum modo caecos in foveam missos. Alii alios intueri, contemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaque corpora hosti. Proponere sibimet ipsi ante oculos jugum hostile, & ludibria victoris, & vultus superbos, & per armatos inermium iter: inde foedi agminis miserabilem viam, per socio- rum urbes reditum in patriam ac (e) parentes, quo saepe ipsi majoresque eorum triumphantes venissent. Se solos sine vulnere, sine ferro, sine acie victos: sibi non stringere licuisse gladios, non manum cum hoste conferre: sibi nequidquam arma, nequidquam vires, nequidquam animos datos. Haec frementibus hora fatalis ignominiae advenit,

*Sub jugum
mittuntur
Romani.*

(e) *ad Crev.*

omnia tristiora experiundo factura, quam *U. c. 433.*
 quæ præceperant animis. Jam primum cum *a. C. 319.*
 singulis vestimentis inermes extra vallum
 exire jussi, & primi traditi obsides, atque in
 custodiam abducti. Tum a consulibus abire
 lictores jussi, paludamentaque detracta: tan-
 tam id inter ipsos, qui, paullo ante eos exse-
 crantes, dedendos lacerandosque censuerant,
 miserationem fecit, ut, suæ quisque condi-
 tionis oblitus, ab illa deformatione tantæ
 majestatis, velut ab nefando spectaculo, aver-
 teret oculos.

VI. PRIMI consules prope seminudi sub
 jugum missi: tum, ut quisque gradu proxi-
 mus erat, ita ignominiaë objectus: tum dein-
 ceptus singulæ legiones. Circumstabant armati
 hostes, exprobrantes eludentesque: gladii
 etiam plerisque intentati: & vulnerati quidam
 necatique, si vultus eorum indignitate rerum
 acrior victorem offendisset. Ita traducti sub
 jugum, &, quod pene gravius erat, per
 hostium oculos. Quum e saltu evassissent,
 etsi, velut ab inferis extracti, tum primum
 lucem adspicere visi sunt; tamen ipsa lux
 ita deforme intuentibus agmen omni morte
 tristior fuit. Itaque, quum ante noctem Ca-

V. c. 433.
a. C. 319.

Capuam
veniunt.

puam pervenire possent, incerti de fide sociorum, & quod pudor præpediebat, circa viam haud procul Capua omnium egeni (f) corpora humi prostraverunt. Quod ubi est Capuam nunciatum, evicit miseratio iusta sociorum superbiam ingenitam Campanis. Confestim insignia sua consulibus, fasces, listores, arma, equos, vestimenta, comæatus militibus benigne mittunt : & venientibus Capuam cunctus senatus populusque, obviam egressi, iustis omnibus hospitalibus, privatisque & publicis funguntur officiis. Neque illis sociorum comitas, vultusque benigni, & adloquia non modo sermonem elicere, sed ne, ut oculos quidem adtolle- rent, aut consolantes amicos contra intue- rentur, efficere poterant. Adeo super mœ- rorem pudor quidam fugere conloquia & cœtus hominum coge- bat. Postero die quum juvenes nobiles, missi a Capua, ut proficis- centes ad finem Campanum prosequerentur, revertissent; vocatique in curiam percunctan- tibus majoribus natu, « multo sibi mœstio- » res & abjectioris animi visos, » referrent; « adeo filens, ac prope mutum agmen ince- »

(f) *egena* Crev.

» fisse : tacere indolem illam Romanam, ab *U. c. 433*
 » latosque cum armis animos. Non reddere *a. C. 319.*
 » salutem, non salutantibus dare responsum,
 » non hiscere quemquam præ metu potuisse,
 » tamquam ferentibus adhuc cervicibus jugum,
 » sub quo emissi essent. Habere Samnites
 » victoriam, non præclaram solum, sed etiam
 » perpetuam. Cepisse enim eos non Romam,
 » sicut ante Gallos, sed, quod multo bellicosius
 » fuerit, Romanam virtutem ferociamque.»

VII. QUUM hæc dicerentur audirenturque,
 & deploratum pene Romanum nomen in concilio
 sociorum fidelium esset; dicitur Ofilius Calavius,
 Ovii filius, clarus genere factisque, tum etiam ætate
 verendus, longe aliter se habere rem dixisse : « Silentium illud
 » obstinatum, fixosque in terram oculos, &
 » furdas ad omnia solatia aures, & pudorem
 » intuendæ lucis, ingentem molem irarum
 » ex alto animo (g) cientis indicia esse : aut
 » Romana se (h) ignorare ingenia, aut silentium
 » illud Samnitibus flebiles brevi clamore
 » res gemitusque excitaturum; Caudinæque
 » pacis aliquanto Samnitibus, quam Romanis,

*Ofilii de Romano-
rum silen-
tio judi-
cium.*

(g) *animi Gron. Crev.*

(h) *se Romana Gron. Crev.*

U. c. 433. » triftiorem memoriam fore. Quippe fuos
a. C. 319. » quemque eorum (*i*) animos habiturum ,
 » ubicumque congreguri fint : faltus Caudi-
 » nos non ubique Samnitibus fore. » Jam
 Romæ etiam (*k*) fua infamis clades erat.
 Obfeffos primum audierunt : triftior deinde
 ignominiofæ pacis magis, quam periculi,
 nuncius fuit. Ad famam obfidionis delectus
 haberi cœptus erat : dimiffus deinde auxilio-
 rum adparatus, poftquam deditionem tam
 fœde factam acceperunt : extemploque fine
 ulla publica auctoritate confenfum in omnem
 formam luctus eft. Tabernæ circa forum clau-
 fæ, juftitiumque in foro fua fponfe cœptum
 prius, quam indictum : lati clavi, annuli
 aurei pofiti : pene mœftior exercitu ipfo
 civitas effe : nec ducibus folum atque aucto-
 ribus fponforibusque pacis irafci, fed inno-
 xios etiam milites odiffe, & negare urbe
 teftisve accipiendos. Quam concitationem
 animorum fregit adventus exercitus, etiam
 iratis miferabilis. Non enim tamquam in pa-
 triam revertentes ex inſperato incolumes, fed
 captorum habitu vultuque ingreffi fero in

(*i*) eorum l. coram Gron. Crev.

(*k*) Jam & Romæ fua &c. Gron. Crev.

urbem, ita se in suis quisque testis abdiderunt, ut postero atque insequentibus diebus nemo eorum forum aut publicum adspicere vellet. Consules, in privato abditi, nihil pro magistratu agere, nisi quod expressum senatusconsulto est, ut dictatorem dicerent comitorum causa. Q. Fabium Ambustum dixerunt, & P. Ælium Pætum magistrum equitum: quibus vitio creatis, subfecti M. Æmilius Papus dictator, L. Valerius Flaccus magister equitum. Nec per eos comitia habita: &, quia tædebat populum omnium magistratum ejus anni, res ad interregnum rediit. Interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius Corvus. Is consules creavit Q. Publilium Philonem & L. Papirium Cursorem iterum, haud dubio consensu civitatis, quod nulli ea tempestate duces clariores essent.

VIII. QUO creati sunt die, eo (sic enim placuerat Patribus) magistratum inierunt, solemnibusque senatusconsultis perfectis, de pace Caudina retulerunt. Et Publilius, penes quem fasces erant, « Dic Sp. Postumi » inquit. Qui ubi surrexit, eodem illo vultu, quo sub jugum missus erat, « Haud sum ignarus [inquit] consules, ignominia, non honoris

U. c. 433.
a. C. 319.

Q. Fabius
dictator.

M. Æmi-
lius
dictator.

U. c. 434.
a. C. 318.

Q. Publi-
lio III.
L. Papirio
II. Coss.

Postumii
magnani-
ma senten-
tia.

U. c. 434.
a. C. 318.

» causa me primum excitatum iustumque
 » dicere, non tamquam senatorem, sed tam-
 » quam reum qua infelicis belli, qua igno-
 » miniosæ pacis. Ego tamen, quando neque
 » de noxa nostra neque de pœna retulistis,
 » omissa defensione, quæ non difficillima
 » esset apud haud ignaros fortunarum huma-
 » narum necessitatumque, sententiam de eo,
 » de quo retulistis, paucis peragam: quæ
 » sententia testis erit, mihine, an legioni-
 » bus vestris pepercerim, quum me seu turpi
 » seu necessaria sponcione obstrinxi. Qua ta-
 » men, quando injussu populi facta est, non
 » tenetur populus Romanus; nec quidquam
 » ex ea, præterquam corpora nostra debentur
 » Samnitibus. Dedamur per feciales nudi
 » vincique: exsolvamus religione populum,
 » si qua obligavimus; ne quid divini huma-
 » nive obstet, quo minus iustum piumque de
 » integro ineatur bellum. Interea consules
 » exercitum scribere, armare, educere pla-
 » cet; nec prius ingredi hostium fines, quam
 » omnia iusta in deditionem nostram perfecta
 » erunt. Vos, Dii immortales, precor quæ-
 » soque, si vobis non fuit cordi, Sp. Postu-
 » mium, T. Veturium consules cum Samni-

» tibus prospere bellum gerere ; at vos fatis *U. c. 434i*
 » habeatis , vidisse nos sub jugum missos , *a. C. 318o*
 » vidisse sponfione infami obligatos , videre
 » nudos vinctosque hostibus deditos , omnem
 » iram hostium nostris captibus excipientes .
 » Novos consules legionesque Romanas ita
 » cum Samnitè gerere bellum velitis , ut
 » omnia ante nos consules bella gesta sunt . »
 Quæ ubi dixit , tanta simul admiratio mise-
 ratioque viri incesfit omnes , (1) ut modo vix
 crederent , illum eundem esse Sp. Postumium ,
 qui auctor tam fœdæ pacis fuisset : modo
 miserarentur , quod vir talis etiam præci-
 puum apud hostes supplicium passurus esset
 ob iram diremtæ pacis . Quum omnes , lau-
 dibus modo prosequentes virum , in senten-
 tiam ejus pedibus irent ; tentata paullisper
 intercessio est ab L. Livio & Q. Mælio , *Interce-*
 tribunis plebis : qui , « neque exsolvi reli- *dunt duo*
 » gione populum [aiebant] deditione sua , *tribuni.*
 » nisi omnia Samnitibus , qualia apud Cau-
 » dium fuissent , restituerentur : neque se
 » pro eo , quod , spondendo pacem , servaf-
 » sent exercitum populi Romani , pœnam
 » ullam meritos esse ; neque ad extremum ,

(1) *homines Gron, Crev.*

*U. c. 434.
a. C. 318.*

*Postumii
adversus
tribunos
oratio.*

» quum sacrosancti essent, dedi hostibus vio-
» larive posse. »

IX. TUM Postumius, « Interea dedite [in-
» quit] profanos nos, quos salva religione
» potestis : dedetis deinde & istos sacrosanc-
» tos, quum primum magistratu abierint ; sed,
» si me audiatis, prius, quam dedantur, hic
» in comitio virgis cæsos, hanc jam ut in-
» tercalatæ poenæ usuram habeant. Nam
» quod deditioe nostra negant exsolvi reli-
» gione populum, id istos magis, ne dedan-
» tur, quam quia ita se res habeat, dicere,
» quis adeo juris fecialium expers est, qui
» ignoret ? Neque ego inficias eo, Patres
» conscripti, tam sponfiones quam foedera
» sancta esse apud eos homines, apud quos
» juxta divinas religiones fides humana coli-
» tur : sed injussu populi nego quidquam
» sanciri posse, quod populum teneat. An,
» si eadem superbia, qua sponfionem istam
» expresserunt nobis Samnites, coëgissent nos
» verba legitima dedentium urbes nuncupare,
» deditum populum Romanum vos tribuni
» diceretis, & hanc urbem, templa, delubra,
» fines, aquas, Samnitium esse ? Omitto de-
» ditionem, quoniam de sponfione agitur.

Quid

» Quid tandem, si spondiffemus, urbem *U. c. 434.*
 » hanc relicturum populum Romanum? si *a. c. 318.*
 » incensurum? si magistratus, si senatum, si
 » leges non habiturum? si sub regibus futu-
 » rum? Dii meliora, inquis! Atqui non in-
 » dignitas rerum sponfionis vinculum levat.
 » Si quid est, in quo (m) obligari populus
 » possit, in omnia potest. Et ne illud quidem,
 » quod quosdam forsitan moveat, refert, con-
 » sul, an dictator, an prætor sponderit. Et
 » hoc ipsi etiam Samnites judicaverunt, qui-
 » bus non fuit satis consules spondere, sed
 » legatos, quæstores, tribunos militum
 » spondere coegerunt. Nec a me nunc quis
 » quam quæfiverit, quid ita sponderim?
 » quum id nec consulis jus esset; nec illis
 » spondere pacem, quæ mei non erat arbi-
 » trii, nec pro vobis, qui nihil mandaveratis,
 » possem. Nihil ad Caudium, Patres conscripti,
 » humanis consiliis gestum est. Dii immorta-
 » les & vestris & hostium imperatoribus
 » mentem ademerunt. Nec nos in bello satis
 » cavimus; & illi male partam victoriam
 » male perdidērunt, dum vix locis, quibus
 » vicerant, credunt, dum quacumque condi-
 » (m) quod Gron. Crev.

U. c. 434. » tione arma viris in arma natis auferre festi-
 a. C. 318. » nant. An, si sana mens fuisset, difficile
 » illis fuit, dum fenae ab domo ad consul-
 » tandum arcessunt, mittere Romam legatos?
 » cum senatu, cum populo, de pace ac
 » foedere agere? Tridui iter expeditis erat.
 » Interea in induciis res fuisset; donec ab
 » Roma legati aut victoriam illis certam,
 » aut pacem adferrent. Ea demum sponsio
 » esset, quam populi jussu spondidimus.
 » Sed neque vos tulissetis, nec nos spon-
 » didimus: nec fas fuit alium rerum exitum
 » esse, quam ut (n) illi, velut somnio læ-
 » tiore, quam quod mentes eorum capere
 » possent, nequidquam eluderentur: &
 » nostrum exercitum eadem, quæ impedierat,
 » fortuna expeditet: vanam victoriam vanior
 » inritam faceret pax: sponsio interponeretur,
 » quæ neminem, præter sponsorem, obliga-
 » ret. Quid enim vobiscum, Patres conscripti,
 » quid cum populo Romano actum est? quis
 » vos adpellare potest? quis se a vobis dicere
 » deceptum? Hostis? an civis? Hosti nihil
 » spondidistis: civem neminem spondere pro
 » vobis iussistis. Nihil ergo vobis nec nobis-

(n) ut & Crev.

» cum est, quibus nihil mandastis; nec cum *U. c. 434.*
 » Samnitibus, cum quibus nihil egistis. Sam- *a. C. 318.*
 » nitibus sponsores nos sumus, rei fatis lo-
 » cupletes: in id, quod nostrum est; in id,
 » quod præstare possumus, corpora nostra
 » & animos; in hæc sæviant, in hæc ferrum,
 » in hæc iras acuunt. Quod ad tribunos ad-
 » tinet, consulite, utrum præsens deditio
 » eorum fieri possit, an in diem differatur. Nos
 » interim, T. Veturi, vosque ceteri, vilia
 » hæc capita luendæ sponsonis feramus, &
 » nostro supplicio liberemus Romana arma.»

X. MOVIT Patres conscriptos tum causa,
 tum auctor; nec ceteros solum, sed tribu-
 nos etiam plebei, ut se in senatus dicerent
 fore potestate. Magistratu inde se extemplo
 abdicaverunt, traditique fecialibus cum cete-
 ris Caudum ducendi. Hoc facto senatuscon-
 sulto, lux quædam adfulsisse civitati visa est.
 Postumius in ore erat; cum laudibus ad cœ-
 lum ferebant: devotioni P. Decii consulis,
 aliis claris facinoribus æquabant. «Emersisse
 » civitatem ex obnoxia pace, illius consilio
 » & opera: ipsum se cruciatibus & hostium
 » iræ obferre, piaculæque pro populo Roma-
 » no dare.» Arma cuncti spectant & bellum.

*Sponsores
 pacis de-
 duntur.*

U. c. 434.
a. C. 318.

« En umquam futurum, ut congregi armatis
» cum Samnite liceat ? » In civitate, ira
» odioque ardente, delectus prope omnium
» voluntariorum fuit. Rescriptæ ex eodem mi-
» lite novæ legiones, ductusque ad Caudium
» exercitus. Prægressi feciales, ubi ad portam
» venere, vestem detrahi pacis sponforibus
» jubent, manus post tergum vinciri. Quum
» adparitor verecundia majestatis Postumium
» laxè vinciret, « Quin tu [inquit] adducis
» lorum, ut justa fiat deditio ? » Tum, ubi
» in cœtum Samnitium & ad tribunal ventum
» Pontii est, A. Cornelius Arvina fecialis ita
» verba fecit : « Quandoque hinc homines in-
» jussu populi Romani Quiritium fœdus istum
» iri sponponderunt, atque ob eam rem noxam
» nocuerunt; ob eam rem, quo populus Roma-
» nus scelere in pio sit solutus, hosce homines
» vobis dedo. » Hæc dicenti feciali, Postu-
» mius genu femur, quanta maxime poterat
» vi, perculit, & clara voce ait, « se Samni-
» tem civem esse, illum legatum; fecialem
» a se contra jus gentiam violatum; eo justius
» bellum gesturos.

*Pontii non
accipientis
deditioem
oratio.*

XI. TUM PONTIUS, « Nec ego istam dedi-
» tionem accipiam [inquit] nec Samnites

» ratam habebunt. Quin tu, Sp. Postumi, *U. c. 434.*
 » si Deos esse censes, aut omnia inrita facis, *a. C. 318.*
 » aut pacto stas? Samniti populo omnes,
 » quos in potestate habuit, aut pro eis pax
 » debetur. Sed quid ego te adpello, qui te
 » captum victori, cum qua potes fide, resti-
 » tuis? Populum Romanum adpello; quem si
 » sponfionis ad Furculas Caudinas factæ pœ-
 » nitet, restituat legiones intra saltum, quo
 » septæ fuerunt. Nemo quemquam deceperit:
 » omnia pro infecto sint: recipiant arma,
 » quæ per pactionem tradiderunt: redeant
 » in castra sua. Quidquid pridie habuerunt,
 » quam in conloquium est ventum, habeant:
 » tum bellum & fortia consilia placeant, tunc
 » sponfio & pax repudietur. Ea fortuna, iis
 » locis, quæ ante pacis mentionem habuimus,
 » geramus bellum: nec populus Romanus
 » consulum sponfionem, nec nos fidem po-
 » puli Romani accusemus. Numquamne caussa
 » defiet, cur victi pacto non stetis? Obsides
 » Porfenæ dedistis; furto eos subduxistis:
 » auro civitatem a Gallis redemistis; inter
 » accipiendum aurum cæsi sunt: pacem nõ-
 » biscum pepigistis, ut legiones vobis cap-
 » tas restitueremus; eam pacem inritam faci-

U. c. 434.
a. C. 318.

» tis, & semper aliquam fraudi speciem juris
 » inponitis. Non probat populus Romanus
 » ignominiosa pace legiones servatas? Pacem
 » sibi habeat, legiones captas victori restituat:
 » hoc fide, hoc fœderibus, hoc fecialibus
 » ceremoniis dignum erat. Ut tu quidem,
 » quod petisti, per pactiōnem habeas, tot
 » cives incolumes; ego pacem, quam hosti
 » tibi remittendo pactus sum, non habeam:
 » hoc tu, A. Corneli, hoc vos, feciales, ju-
 » ris gentibus dicitis? Ego vero istos, quos
 » dedi simulatis, nec accipio, nec dedi arbi-
 » tror; nec moror, quo minus in civitatem
 » obligatam sponsione commissa, iratis omni-
 » bus Diis, quorum eluditur numen, redeant.
 » Gerite bellum, quando Sp. Postumius modo
 » legatum fecialem genu perculit. Ita Dii
 » credent, Samnitē civem Postumium, non
 » civem Romanum esse, & a Samnite lega-
 » tum Romanum violatum: eo vobis justum
 » in nos factum esse bellum. Hæc ludibria
 » religionum non pudere in lucem proferre?
 » & vix pueris dignas ambages fenes ac con-
 » sulares fallendæ fidei exquirere? I, lic̄tor,
 » deme vincla Romanis: moratus sit nemo,
 » quo minus, ubi visum fuerit, abeant.» Et

illi quidem, forsitan & publica, sua certe *U. c. 434.*
 liberata fide, ab Caudio in castra Romana *a. C. 318.*
 inviolati redierunt.

XII. SAMNITIBUS, pro superba pace in- *Bellum*
 festissimum cernentibus renatum bellum, *renascitur.*
 omnia, quæ deinde venerunt, non in animis
 solum, sed prope in oculis esse: & fero ac
 nequidquam laudare senis Pontii utraque con-
 filia; inter quæ se media lapsos, victoriæ
 possessionem pace incerta mutasse, &, benefi-
 cii & maleficii occasione amissa, pugnatu-
 ros cum eis, quos potuerint in perpetuum
 vel inimicos tollere, vel amicos facere. Adeo-
 que, nuliodum certamine inclinatis viribus,
 post Caudinam pacem animi mutaverant, ut
 clariorem inter Romanos deditio Postumium,
 quam Pontium inæcruenta victoria inter Samni-
 tes faceret: & geri posse bellum Romani pro
 victoria certa haberent, Samnites simul rebel-
 lassè & vicissè crederent Romanum. Inter
 hæc Satricani ad Samnites defecerunt, &
 Fregellæ colonia necopinato adventu Samni-
 tium (fuisse & Satricanos cum iis satis
 constat) nocte occupata est. Timor inde
 mutuus utrosque usque ad lucem quietos
 tenuit: lux pugnæ initium fuit; quam ali-

U. C. 434.
a. C. 318.

quamdiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex testis adjuvabat inbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinavit, quod vocem audiri præconis passî sunt, « Incoluem » abiturum, qui arma posuisset. » Ea spes remisit a certamine animos, & passim arma jactari cœpta. Pertinacior pars armata per aversam portam erupit; tutiorque eis audacia fuit, quam incautus ad credendum ceteris pavor: quos circumdatos igni, nequidquam Deos fidemque invocantes, Samnites concremaverunt. Consules, inter se partiti provincias, Papirius in Apuliam ad Luceriam pergit, ubi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur: Publilius in Samnio substitit adversus Caudinas legiones. Distendit ea res Samnitium animos; quod nec ad Luceriam ire, ne ab tergo instaret hostis, nec manere, ne Luceria interim amitteretur, fatis audebant. Optimum visum est committere rem fortunæ, & transigere cum Publilio certamen. Itaque in aciem copias educunt.

*Prælio
vincuntur
Samnites
a Publilio.*

XIII. ADVERSUS quos Publilius consul quum dimicaturus esset, prius adloquendos

milites ratus, concionem advocari iussit. Ceterum sicut ingenti alacritate ad prætorium concursus est, ita præ clamore poscentium pugnam nulla adhortatio imperatoris audita est. Suus cuique animus memor ignominia adhortator aderat. Vadunt igitur in prælium urgentes signiferos : & , ne mora in concursu pilis emittendis stringendisque inde gladiis esset, pila, velut dato ad id signo, abjiciunt, strictisque gladiis cursu in hostem feruntur. Nihil illic imperatoris artis ordinibus aut subsidiis locandis fuit : omnia ira militaris prope vesano inpetu egit. Itaque non fusi modo hostes sunt ; sed, ne castris quidem suis fugam impedire ausi, Apuliam dissipati petiere : Luceriam tamen, coactioribus in unum agmine, est perventum. Romanos ira eadem, quæ per mediam aciem hostium tulerat, & in castra pertulit. Ibi plus, quam in acie, sanguinis ac cædis factum, prædæque pars major ira corrupta. Exercitus alter cum Papirio consule locis maritimis pervenerat Arpos per omnia pacata, Samnitium magis injuriis & odio, quam beneficio ullo populi Romani. Nam Samnites, ea tempestate in montibus vicatim habitantes, cam-

U. c. 434.
a. C. 318.

U. c. 434
a. c. 318.

Papirius
obsidet
Luceriam.

pestria & maritima loca, contempto cultorum molliore atque, ut evenit fere, locis (o) simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur. Quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut pervenire Arpos exercitus Romanus nequisset, aut interjecta inter Romam & Arpos, penuria rerum omnium, exclusos a com meatibus absumsisset. Tum quoque profectos inde ad Luceriam, juxta obsidentes obsessosque, inopia vexavit. Omnia ab Arpis Romanis subpeditabantur; ceterum adeo exigue, ut militi, occupato stationibus vigiliisque & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum veheret; interdum ob cursu hostium cogeretur, abjecto ex equo frumento, pugnare. Obsessis (p) prius, quam alter consul victore exercitu advenit, & com meatus ex montibus Samnitium in vesti erant, & auxilia intromissa. Artiora omnia adventus Publilii fecit; qui, obsidione delegata in curam collegæ, vacuus per agros cuncta infesta com meatibus hostium fecerat. Itaque quum spes nulla esset, diutius obsessos inopiam laturos, coacti Samnites, qui ad

(o) loci Gron. Crev.

(p) & obsessis Gron. Crev.

Luceriam castra habebant, undique contractis viribus, signa cum Papiro conferre.

*U. c. 434.
a. C. 318.*

XIV. PER id tempus, parantibus utrisque se ad prælium, legati Tarentini interveniunt, denunciantes Samnitibus Romanisque, ut bellum omitterent. Per utros stetit, quominus discederetur ab armis, adversus eos se pro alteris pugnatuuros. Ea legatione Papius audita, perinde ac motus dictis eorum, cum collega se communicaturum respondit: adcitoque eo, quum tempus omne in adparatu consumsisset, conlocutus de re haud dubia, signum pugnae proposuit. Agentibus divina humanaque, quæ adsolent, quum acie dimicandum est, consulibus, Tarentini legati obcurfare, responsum expectantes, quibus Papius ait; « Auspicia secunda esse, Tarentini, pullarius nunciat. Litatum præterea » est egregie. Auctoribus Diis, ut videtis, » ad rem gerendam proficiscimur. » Signa inde ferri iussit, & copias eduxit, vanissimam increpans gentem, quæ, suarum inpotens rerum præ domesticis seditionibus discordiisque, aliis modum pacis ac belli facere æquum censeret. Samnites ex parte altera, quum omnem curam belli remisissent, quia

U. c. 434.
a. C. 318.

aut pacem vere cupiebant, aut expediebat
simulare, ut Tarentinos sibi conciliarent,
quum instructos repente ad pugnam Romanos
conspexissent, vociferari, « se in auctoritate
» Tarentinorum manere, nec descendere in
» aciem, nec extra vallum arma ferre. De-
» ceptos potius, quodcumque casus ferat,
» passuros, quam ut sprevisse pacis auctores
» Tarentinos videantur. Accipere se omen,
» [consules aiunt] & eam precari mentem
» hostibus, ut ne vallum quidem defendant.»
Ipsi, inter se partitis copiis, succedunt hos-
tium munimentis, & simul undique adorti,
quum pars fossas explerent, pars vellerent
vallum, atque in fossas prouerent, nec vir-
tus modo infita, sed ira etiam, exulceratos
ignominia stimulare animos, castra invasere:
& pro se quisque, « non hæc furculas, nec
» Caudium, nec saltus invios esse, ubi erro-
» rem fraus superbe vicisset; sed Romanam
» virtutem, quam nec vallum, nec fossæ
» arcerent, » memorantes, cædunt pariter
resistentes fusosque, inermes atque armatos,
fervos, liberos, puberes, inpuberes, homi-
nes, jumentaque. Nec ullum superfuisset
animal, ni consules receptui signum dedis-

*Iterum
vincuntur
Samnites
a Coss.*

sent, avidosque cædis milites e castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaque apud infensos ob interpellatam dulcedinem iræ, confestim oratio habita est, ut doceretur miles, « minime cuiquam militum con- » sules odio in hostes cessisse, aut cessuros : » quin duces, sicut belli, ita insatiabilis sup- » plicii, futuros fuisse, ni respectus equitum » sexcentorum, qui Luceriæ obsides teneren- » tur, præpedisset animos : ne desperata ve- » nia hostes cæcos in supplicia eorum ageret, » perdere prius, quam perire, optantes. » Laudare ea milites, lætarique, obviam itum iræ suæ esse, ac fateri, omnia patienda potius, quam proderetur salus tot principum Romanæ juventutis.

XV. DIMISSA concione, consilium habitum, omnibusne copiis Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Apuli circa gens dubiæ ad id voluntatis, tentarentur. Publius consul, ad peragrandam profectus Apuliam, aliquot expeditione una populos aut vi subegit, aut conditionibus in societatem accepit. Papirio quoque, qui obsessor Luceriæ restiterat, brevi ad spem eventus respondit. Nam, inessis omnibus viis, per

*U. c. 434.
a. C. 318.*

*Luceria
capta.*

U. c. 434.
a. C. 318.

quas commeatus ex Samnio subvehebantur; famæ domi Samnites, qui Luceriæ in præfidio erant, legatos misere ad consulem Romanum, ut, receptis equitibus, qui causa belli essent, absisteret obsidione. His Papirius ita respondit: « Debuisse eos Pontium, Herennii » filium, quo auctore Romanos sub jugum » misissent, consulere, quid victis patiendum » censeret. Ceterum, quoniam ab hostibus in » se æqua statui, quam in se ipsi ferre, ma- » luerint, nunciare Luceriam » jussit, « arma, » farcinas, jumenta, multitudinem omnem » inbellem intra mœnia relinquerent; militem » se cum singulis vestimentis sub jugum mis- » surum, ulciscens inlatam, non novam » inferentem ignominiam. » Nihil recusatum. Septem millia militum sub jugum missa; prædaque ingens Luceriæ capta, receptis omnibus signis armisque, quæ ad Caudium amiserant; & quod omnia superabat gaudia, equitibus recuperatis, quos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud ferme alia mutatione subita rerum clarior victoria populi Romani est: siquidem etiam (quod quibusdam in annalibus invenio) Pontius, Herennii filius, Samni-

*Sub jugum
missi Sam-
nites.*

tium imperator, ut expiaret consulum ignominiam, sub jugum cum ceteris est missus. *U. c. 434.
a. C. 318.*

Ceterum id minus miror, obscurum esse de hostium duce dedito missoque sub jugum: id magis mirabile est, ambigi, Luciusne Cornelius dictator cum L. Papirio Cursore, magistro equitum, eas res ad Caudium, atque inde Luceriam gesserit, ultorque unicus Romanæ ignominiaë, haud sciam an iustissimo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillum, triumphaverit; an consulum Papiriique præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error, Cursorne Papirius proximis comitiis cum Q. Aulio Cerretano iterum, ob rem bene gestam Luceriaë continuato magistratu, consul tertium creatus sit; an L. Papirius Mugillanus; & in cognomine erratum sit.

*U. c. 435.
a. C. 317.*

*L. Papirio
III. Q.
Aulio II:
Coss.*

XVI. CONVENIT, jam inde per consules reliqua belli perfecta. Aulius cum Ferentanis uno secundo prælio debellavit; urbemque ipsam, quo se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis, in deditionem accepit. Pari fortuna consulum alter cum Satricanis, qui cives Romani post Caudinam cladem ad Samnites defecerant, præsidiumque eorum in

U. c. 435.
a. C. 317.

urbem acceperant, rem gessit. Nam quum ad mœnia Satrici admotus esset exercitus, legatisque, missis ad pacem cum precibus petendam, triste responsum ab consule redditum esset, « nisi præsidio Samnitium interfecto » aut tradito, ne ad se remearent; plus ea voce, quam armis inlatis, terroris colonis injectum. Itaque subinde exsequentes quærendo a consule legati, quonam se pacto paucos & infirmos crederet præsidio tam valido & armato vim adlaturos, ab iisdem consilium petere iussi, quibus auctoribus præsidium in urbem accepissent, discedunt: ægreque inpetrato, ut de ea re consuli senatum, responsaque ad se referri fineret, ad suos redeunt. Duæ factiones senatum distinebant; una, cujus principes erant defectionis a populo Romano auctores; altera, fidelium civium. Certatum ab utrisque tamen est, ut ad reconciliandam pacem consuli opera navaretur. Pars altera (quum præsidium Samnitium, quia nihil satis præparati erat ad obfidionem tolerandam, excessurum proxima nocte esset) enunciare consuli satis habuit, qua noctis hora, quaque porta, & quam in viam egressurus hostis foret. Altera, quibus
 invi-

invitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portam etiam consuli aperuerunt, armatosque clam hostes in urbem acceperunt. Ita duplici proditione & præsidium Samnitium, infessis circa viam silvestribus locis, necopinato obpressum est, & ab urbe plena hostium clamor sublatum; momentoque unius horæ cæsus Samnis (q), Satricanus captus, & omnia in potestate consulis erant. Qui, quæstione habita, quorum opera defectio esset facta, quos fontes comperit, virgis cæsos securi percussit: præsidioque valido inposito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papirium Curforem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnitesque sub jugum missos auctores sunt. Et fuit vir haud dubie dignus omni bellica laude, non animi solum vigore, sed etiam corporis viribus excellens. Præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit: victoremque cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu virium vi, seu exercitatione multa, cibi vinique eundem capacissimum: nec cum ullo asperiores (quia ipse invicti ad laborem corporis esset) fuisse mi-

U. c. 435.
a. C. 317.

Laus
Papirii
Curforis.

(q) Samnis Cæsus Gron. Crev.

U. c. 435.
a. C. 317.

liriam pediti pariter equitique. Equites etiam aliquando ausos ab eo petere, ut sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris : quibus ille : « Ne nihil remissum dicatis , remitto » [inquit] ne utique dorsum demulceatis, » quum ex equis descenderetis.» Et vis erat in eo viro imperii ingens pariter in socios civesque. Prænestinus prætor per timorem segnius ex subsidiis suos duxerat in primam aciem. Quem quum inambulans ante tabernaculum vocari jussisset, lictorem expedire securim jussit. Ad quam vocem exanimi stante Prænestino, « Agedum, lictor, excide radicem hanc [inquit] incommodam ambulanti tibus : » perfusumque ultimi supplicii metu, multa dicta, dimisit. Haud dubie illa ætate, qua nulla virtutum feracior fuit, nemo unus erat vir, quo magis innisa res Romana staret. Quin eum parem destinant animis Magno Alexandro ducem, si arma, Asia perdomita, in Europam vertisset.

Disputatio de Alexandro M. & Romanis.

XVII. NIHIL minus quæsitum a principio hujus operis videri potest, quam ut plus justo ab rerum ordine declinarem; variatibusque distinguendo opere, & legentibus velut deverticula amœna, & requiem animo

meo quærerem. Tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus sæpe tacitis cogitationibus volutavit animum, eas evocat in medium: ut quæreere libeat, quinam eventus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fuerit. Plurimum in bello pollere videntur militum copia & virtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia humana, maxime in res bellicas, potens. Ea, & singula intuenti & universa, sicut ab aliis regibus gentibusque, ita ab hoc quoque, facile præstant invictum Romanum imperium. Jam primum, ut ordiar ab ducibus comparandis, haud equidem abnuo, egregium ducem fuisse Alexandrum; sed clariorem tamen eum facit, quod unus fuit, quod adolescens in incremento rerum, nondum alteram fortunam expertus, decessit. Ut alios reges claros ducesque omittam, magna exempla casuum humanorum; Cyrum, quem maxime Græci laudibus celebrant, quid, nisi longa vita, sicut Magnum modo Pompeium, vertenti præbuit fortunæ? Recenseam duces Romanos, nec omnes omnium ætatum, sed ipsos eos, cum quibus consulibus aut dictatoribus Alexandro fuit bellandum; M. Valerium Corvum, C.

*U. c. 4393
a. C. 317.*

*Alexandri
& ducum
Rom. col-
latio.*

U. c. 435.
a. C. 317.

Marcium Rutilum, C. Sulpicium, T. Manlium Torquatum, Q. Publilium Philonem, L. Papirium Cursorem, Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumnium, M. Curium. Deinceps ingentes sequuntur viri, si Punicum Romano prævertisset bellum, seniorque in Italiam trajecisset. Horum in quolibet tum in dolis eadem, quæ in Alexandro erat, animi ingeniique; tum disciplina militaris, jam inde ab initiis urbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatæ modum venerat. Ita reges gesserant bella; ita deinde exactores regum Junii Valeriique, ita deinceps Fabii, Quinctii, Cornelii; ita Furius Camillus, quem juvenes ii (r), quibus cum Alexandro dimicandum erat, senem viderant. Militaria opera pugnando obeunti Alexandro (nam ea quoque haud minus clarum eum faciunt) cessisset videlicet in acie oblatus par Manlius Torquatus, aut Valerius Corvus, insignes ante milites, quam duces? Cessissent Decii, devotis corporibus in hostem ruentes? Cessisset Papirius Cursor, illo corporis robore, illo animi? Victus esset consiliis juvenis unius, ne singulos nominem, senatus ille, quem qui

(r) duo Gron,

ex regibus constare dixit, unus veram speciem Romani senatus cepit? Id vero erat periculum, ne solertius, quam quilibet unus ex iis, quos nominavi, castris locum caperet, commeatus expediret, ab insidiis præcaveret, tempus pugnae deligeret, aciem instrueret, subsidiis firmaret. Non cum Dario rem esse dixisset: quem, mulierum ac spadonum agmen trahentem, inter purpuram atque aurum, oncratum fortunæ adparatibus suæ, (s) prædam verius, quam hostem, nihil aliud quam bene ausus vana contemnere, incruentus devicit. Longe alius Italiæ, quam Indiæ, per quam temulento agmine comissabundus incescit, visus illi habitus esset; saltus Apuliæ ac montes Lucanos cernenti & vestigia recentia domesticæ cladis, ubi avunculus ejus nuper Epiri rex Alexander absumentus erat.

XVIII. Et loquimur de Alexandro nondum mersio secundis rebus, quarum nemo intolerantior fuit. Qui, si ex habitu novæ fortunæ novique, ut ita dicam, ingenii, quod sibi victor induerat, spectetur, Dario magis similis, quam Alexandro, in Italiam venisset,

(s) suæ apparatus Gron. Crev.

U. c. 435.
a. C. 317.

& exercitum Macedoniae oblitum degenerantemque jam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget superbam mutationem vestis, & desideratas humi jacentium adulationes, etiam victis Macedonibus graves, nedum victoribus, & foeda supplicia, & inter vinum & epulas caedes amicorum, & vanitatem ementiendae stirpis. Quid, si vini amor in dies fieret acrior? Quid, si trux ac praeservida ira? (nec quidquam dubium inter scriptores refero). Nullane haec damna imperatoriis virtutibus ducimus? Id vero periculum erat, quod levissimi ex Graecis, qui Parthorum quoque contra nomen Romanum gloriae favent, distitare solent, ne majestatem nominis Alexandri (quem ne fama quidem illis notum arbitror fuisse) sustinere non potuerit populus Romanus; &, adversus quem Athenis, in civitate fracta Macedonum armis, cernente tum maxime prope fumantes Thebarum ruinas, concionari libere ausi sint homines, (id quod ex monumentis orationum patet) adversus eum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberam missurus fuerit. Quantalibet magnitudo hominis concipiatur animo, unius tamen ea magnitudo

hominis erit, conlecta paullo plus decem annorum felicitate: quam qui eo extollunt, quod populus Romanus, etsi nullo bello, multis tamen præliis victus sit, Alexandro nullius pugnae non secunda fortuna fuerit; non intelligunt, se hominis res gestas, & ejus juvenis, cum populi jam octingentesimum bellantis annum rebus conferre. Miremur, si, quum ex hac parte secula plura numerentur, quam ex illa anni, plus in tam longo spatio, quam in ætate tredecim annorum, fortuna variaverit? Quin tu hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunam cum fortuna confers? Quot Romanos duces nominem, quibus numquam adversa fortuna pugnae fuit? Paginas in annalibus magistratum fastisque percurrere licet, consulum, dictatorumque, quorum nec virtutis, nec fortunæ ullo die populum Romanum pœnituit. Et, quo sint mirabiliores, quam Alexander aut quisquam rex, denos vicenosque dies quidam dictaturam, nemo plus quam annum consulatum gessit: ab tribunis plebis delectus inpediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus comitorum causa revocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit

U. c. 435.
a. C. 317.

Fortunæ
Alexandri
conlatio
cum fortuna
P. Rom.

U. c. 435.
a. C. 317.

se annus : collegæ nunc temeritas, nunc pravitas, inpedimento aut damno fuit : male gestis rebus alterius successum est : tironum aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At, Hercule, reges non liberi solum inpedimentis omnibus, sed domini rerum temporumque, trahunt consiliis cuncta, non sequuntur. Inviçtus ergo Alexander cum inviçtis ducibus bella gessisset, & eadem fortunæ pignora in discrimen detulisset. Immo etiam eo plus periculi subisset, quod Macedones unum Alexandrum habuissent, multis casibus non solum obnoxium, sed etiam obferentem se : Romanis multi fuissent, Alexandro, vel gloria, vel rerum magnitudine, pares; quorum suo quisque fato, sine publico discrimine, viveret morereturque.

*Conlatio
copiarum.*

XIX. RESTAT, ut copiæ copiis comparentur vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Censebantur ejus ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaque, in omni defectione sociorum Latini nominis, urbano prope delectu decem scribebantur legiones. Quaterni quinque exercitus sæpe per eos annos in Etruria, in Um-

bria, Gallis hostibus adjunctis, in Samnio, *U. c. 435.*
 in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde *a. C. 317.*
 omne cum Sabinis, & Volscis, & Æquis,
 & omni Campania, & parte Umbriæ Etruriæ-
 que, & Picentibus, & Marfis, Pelignisque,
 ac Vestinis atque Apulis, adjunctaque omni
 ora Græcorum inferi maris a Thuriis Nea-
 polim & Cumas, & inde Antio atque Ostiis
 tenus Samnites, aut socios validos Romanis,
 aut fractos bello invenisset hostes. Ipse tra-
 jecisset mare cum veteranis Macedonibus,
 non plus triginta millibus hominum & qua-
 tuor millibus equitum, maxime Theffalorum:
 hoc enim roboris erat. Persas, Indos, alias-
 que si adjunxisset gentes, impedimentum ma-
 jus, quam auxilium, traheret. Adde, quod
 Romanis ad manum domi supplementum
 esset: Alexandro, (quod postea Hannibali
 accidit) alieno in agro bellanti, exercitus
 consenuisset. Arma, clipeus sarissæque illis;
 Romano scutum, majus corpori tegumentum,
 & pilum, haud paullo, quam hasta, vehe-
 mentius ictu missuque telum. Statarius uter-
 que miles, ordines servans: sed illa phalanx
 immobilis, & unius generis: Romana acies
 distinctior, ex pluribus partibus constans:

U. c. 435.
a. C. 317.

facilis partienti, quacumque opus esset, facilis jungenti. Jam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandum laborem melior? Uno prælio victus Alexander, bello victus esset. Romanum, quem Caudium, quem Cannæ non fregerunt, quæ fregisset acies? Næ ille sæpe, etiam si prima prospere evenissent, Persas & Indos & inbellem Asiam quæfisset, & cum feminis sibi bellum fuisse dixisset: quod Epiri regem Alexandrum, mortifero vulnere ictum, dixisse ferunt, fortem bellorum in Asia gestorum ab hoc ipso juvene cum sua conferentem. Equidem, quum per annos quatuor & viginti primo Punico bello classibus certatum cum Pœnis recorder, vix ætatem Alexandri subsecutoram fuisse reor ad unum bellum. Et forsitan, quum & fœderibus vetustis juncta Punica res Romanæ esset, & timor par adversus communem hostem duas potentissimas armis virisque urbes armaret, simul Punico Romanoque obrutus bello esset. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem adversus Antiochum, Philippum, Persen, non modo cum clade ulla,

sed ne cum periculo quidem suo. Absit invidia verbo (t), & civilia bella fileant, numquam ab equite hoste, numquam a pedite, numquam aperta acie, numquam æquis, utique numquam nostris locis laboravimus. Equitem, sagittas, saltus inpeditos, avia com meatibus loca gravis armis miles timere potest. Mille acies, graviores quam Macedonum atque Alexandri, avertit, avertetque; modo sit perpetuus hujus, qua vivimus, pacis amor & civilis cura concordiae.

XX. M. FOSLIUS Flaccinator inde & L. Plautius Venno consules facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de foedere renovando legati, quum senatum humi frati movissent, rejecti ad populum haudquaquam tam efficaces habebant preces. Itaque, foedere negato (u), induciae biennii, quum per aliquot dies fatigassent singulos precibus, inpetratae. Et ex Apulia Teanenſes Canuſiniſque populationibus feſſi, obſidibus L. Plautio conſuli datis, in deditioem venerunt. Eodem anno primum praefecti Capuae creati coepti, legibus ab L. Furio praetore datis:

(t) vero Gron. Crev.

(u) de foedere negatum Gron. Crev.

U. c. 435.
a. C. 317.

U. c. 436.
a. C. 316.

M. Foslio,
L. Plautio
Coss.

*Tribus
nova.*

*U. c. 437.
a. C. 315.*

*C. Junio,
Q. Æmilio
Coss.*

quum utrumque ipsi pro remedio ægris rebus discordia intestina petissent. Et duæ Romæ additæ tribus, Ufentina ac Falerina.

Inclinatis semel in Apulia rebus, Teates quoque Apuli ad novos consules, C. Junium Bubulcum, Q. Æmiliū Barbulam, fœdus petitum venerunt (x), pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Romano auctores. Id audacter spondendo inpetravere, ut fœdus daretur: neque ut æquo tamen fœdere, sed ut in ditione populi Romani essent. Apulia perdomita, (nam Forento quoque valido oppido Junius potitus erat) in Lucanos perrectum. Inde repentino adventu Æmilii consulis Nerulum vi captum. Et postquam res Capuæ stabilitas Romana disciplina fama per socios vulgavit; Antiatribus quoque, qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere querebantur, dati ab senatu ad jura statuenda ipsius coloniae patroni: nec arma modo, sed jura etiam Romana late pollebant.

*U. c. 438.
a. C. 314.*

*Sp. Nautio,
M. Popillio
Coss.*

XXI. C. JUNIUS Bubulcus & Q. Æmilius Barbula consules exitu anni non consulibus ab se creatis, Sp. Nautio & M. Popillio,

(x) *venerunt Gron. Crey.*

ceterum dictatori L. Æmilio legiones tradiderunt. Is, cum L. Fulvio magistro equitum Saticulam obpugnare adortus, rebellandi causam Samnitibus dedit. Duplex inde terror inlatus Romanis. Hinc Samnis, magno exercitu coacto ad eximendos obsidione socios, haud procul castris Romanorum castra posuit: hinc Saticulani magno cum tumultu, patefactis repente portis, in stationes hostium incurrerunt. Inde pars utraque, spe alieni magis auxilii, quam viribus freta suis, iusto mox prælio inito Romanos urgent. Et, quamquam anceps dimicatio erat, tamen utrimque tutam aciem dictator habuit; quia & locum haud facilem ad circumveniendum cepit, & diversa statuit signa. Infestior tamen in erumpentes incessit: nec magno certamine intra mœnia compulit. Tum totam aciem in Samnites obvertit. Ibi plus certaminis fuit, Victoria sicut fera, ita nec dubia, nec varia fuit. Fusi in castra Samnites, extinctis nocte ignibus, tacito agmine abeunt: &, spe abjecta Saticulæ tuendæ, Plisiam ipsi, socios Romanorum, ut parem dolorem hosti redderent, circumfidunt.

U. c. 438.
a. C. 314.
L. Æmilius
dictator.

Fusi
Samnites.

U. c. 439.

a. C. 313.

L. Papirio

IV. Q.

Publilio

IV. Coss.

Q. Fabius

dictator.

XXII. ANNO circumacto, bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio gestum est. Consules novi, sicut superiores, Romæ manserunt: Fabius, ad accipiendum ab Æmilio exercitum, ad Saticulam cum supplemento venit: neque enim Samnites ad Plisiam manserant; sed, aditis ab domo novis militibus, multitudine freti, castra eodem, quo antea, loco posuerunt, lacescentesque prælio Romanos avertere ab obsidione conabantur. Eo intentius dictator in moenia hostium versus, id bellum tantum ducere, quod urbem obpugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modo obpositis, ne qua in castra vis fieret. Eo ferocius adequitare (y) Samnites vallo, neque otium pati. Et quum jam prope in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore, magister equitum Q. Aulius Cerretanus, magno tumultu cum omnibus turmis equitum evehctus, submovit hostem. Tum in minime pertinaci genere pugnae sic fortuna exercuit opes, ut insignes (z) utrimque clades & clara ipsorum ducum ederet funera. Prior Samnitium imperator, ægre patiens,

(y) obequitare Gron.

(z) insignis Gron. Crev.

quo tam ferociter adequiffet, inde fe fundi fugarique, orando hortandoque equites prælium integravit : in quem, infignem inter fuos cientem pugnam, magifter equitum Romanus infesta cuspide ita permiffit equum, ut uno ictu exanimem equo præcipitaret; nec, ut fit, ad ducis cafum perculfa magis, quam inritata, eft multitudo. Omnes, qui circa erant, in Aulium, temere inveltum per hoftium turmas, tela conjecerunt. Fratri præcipuum decus ultri Samnitium imperatoris dederunt. Is victorem detractum ex equo magiftrum equitum, plenus mœroris atque iræ, trucidavit : nec multum afuit, quin corpore etiam, quia inter hoftiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. Sed extemplo ad pedes defcenfum ab Romanis eft, coactique idem Samnites facere. Et repentina acies circa corpora ducum pedeftre prælium iniit, quo haud dubie fuperat Romanus : recuperatumque Aulii corpus, mixta cum dolore lætitia, victores in castra referunt. Samnites, duce amiffio, & per equeftre certamen tentatis viribus, omiffa Saticula, quam nequidquam defendi rebantur, ad Pliftiæ obfidionem redeunt; intraque paucos dies Sati-

U. c. 439.
a. C. 313.

Saticula
capta.

U. c. 439. cula Romanus per deditiōem, Plifia per
a. c. 313. vim Samnis potitur.

*Sora de-
 fectio ad
 Samnites.*

XXIII. MUTATA inde belli sedes est. Ad Soram ex Samnio Apuliaque traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quo quum prior Romanus exercitus, ad ulciscendam civium necem recuperandamque coloniam, magnis itineribus prævenisset (a), & sparsi per vias speculatores, sequi legiones Samnitium, nec jam procul abesse, alii super alios, nunciarent; obviam itum hosti, atque ad Lautulas ancipiti proelio dimicatum est. Non cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos, victi victoresne essent, diremit. Invenio apud quosdam, adversam eam pugnam Romanis fuisse, atque in ea cecidisse Q. Aulium, magistrum equitum. Subfectus in locum Aulii C. Fabius magister equitum cum exercitu novo ab Roma advenit; &, per præmissos nuncios consulto dictatore, ubi subsisteret, quove tempore, & qua ex parte hostem adgrederetur, substitit occultus, ad omnia satis exploratis consiliis. Dictator, quum per aliquot dies post pugnam continuisset suos intra vallum, obsessi magis quam obsidentis modo,

(a) *pervenisset* Crev.

signum

signum repente pugnae proposuit; &, efficacius ratur ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi, quam in semet ipso, cuiquam relictam spem, de magistro equitum novoque exercitu militem celavit: &, tanquam nulla, nisi in eruptione, spes esset, « Locis [inquit] angustis, milites, depre- » hensi, nisi quam victoria patefecerimus, » viam nullam habemus. Stativa nostra munimento satis tuta sunt; sed inopia eadem » infesta. Nam & circa omnia defecerunt, » unde subvehi commeatus poterant; &, si » homines juvare velint, iniqua loca sunt. » Itaque non frustrabor ego vos, castra hic » relinquendo, in qua, infesta victoria, sicut » pristino die, vos recipiatis. Armis munimenta » non munimentis arma tuta esse debent. Castra » habeant repetantque, quibus operæ est trahere » bellum: nos omnium rerum respectum, præ- » terquam victoriæ, nobis abscindamus. Ferte » signa in hostem: ubi extra vallum agmen » excefferit, castra, quibus imperatum est, » incendant: damna vestra, milites, omnium » circa, qui defecerunt, populorum præda » farcientur. » Et (b) oratione dictatoris,

(b) Ea Gron.

U. c. 439.
a. C. 313.

Victoria
de
Samniti-
bus.

quæ necessitatis ultimæ index erat, milites accensi vadunt in hostem, & respectus ipse ardentium castrorum, quamquam proximis tantum (ita enim iusserat dictator) ignis est subditus, haud parvum fuit iritamentum. Itaque, velut vecordes inlati, signa primo inpetu hostium turbant; & in tempore, postquam ardentia procul vidit castra magister equitum, (id convenerat signum) hostium terga invadit. Ita circumventi Samnites, qua potest quisque, fugam per diversa petunt. Ingens multitudo, in unum metu conglobata, ac semet ipsam turba inpediens, in medio cæsa. Capta hostium castra direptaque; quorum præda onustum militem in Romana castra dictator reducit, haudquaquam tam victoria lætum, quam quod, præter exiguam deformatam incendio partem, cetera contra spem salva invenit.

U. c. 440.
a. C. 312.

M. Fabe-
lio, C.
Sulpicio
III. Coss.

XXIV. AD Soram inde reditum; novique consules M. Pœtelius, C. Sulpicius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte veterum militum dimissa, novisque cohortibus in supplementum adductis. Ceterum, quum propter difficilem urbis situm nec obpugnandi fatis certa ratio iniretur, & aut

tempore longinqua , aut præceps periculo *U. c. 440.*
 victoria esset ; Soranus transfuga, clam ex *a. C. 312.*
 oppido profectus , quum ad vigiles Romanos
 penetraffet, duci se extemplo ad consules ju-
 bet , deductusque traditurum urbem promittit.
 Visus inde (quum , quonam modo id præsta-
 turus esset , percunctantes doceret) haud
 yana adferre , perpulit , prope adjuncta mœ-
 nibus Romana castra ut sex millia ab oppido
 removerentur : fore , ut minus intentæ in
 custodiam urbis diurnæ stationes ac nocturnæ
 vigiliæ essent. Ipse insequenti nocte , sub op-
 pido silvestribus locis cohortibus insidere
 iussis , decem milites delectos secum per ar-
 dua ac prope invia in arcem ducit ; pluribus,
 quam pro numero virorum , missilibus telis
 eo conlatis. Ad hæc saxa erant , & temere
 jacentia (ut fit) in aspretis , & de industria
 etiam , quo locus tutior esset , ab oppidanis
 congesta. Ubi quum constituisset Romanos ,
 semitamque angustam & arduam , erectam
 ex oppido in arcem , ostendisset ; » Hoc qui-
 » dem adscensu [inquit] vel tres armati
 » quamlibet multitudinem arcuerint : vos &
 » decem numero , & quod plus est , Romani ,
 » Romanorumque fortissimi viri estis , & locus

U. c. 440.
a. C. 312.

» pro vobis ; & nox erit , quæ omnia ex
 » incerto majora territis ostentat. Ego jam
 » terrore omnia implebo : vos arcem intenti
 » tenete.» Decurrit inde , quanto maxime
 poterat , cum tumultu , « Ad arma , & pro
 » vestram fidem , cives ? » clamitans , « arx
 » ab hostibus capta est ; ite , defendite. »
 Hæc incidens principum foribus , hæc obviis ,
 hæc excurrentibus in publicum pavidis increpat.
 Acceptum ab uno pavorem plures per urbem ferunt.
 Trepidi magistratus , missis ad arcem exploratoribus ,
 quum tela & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent ,
 avertunt animos a spe recuperandæ arcis.
 Fuga cuncta complentur , portæque ab semisomnis ac maxima parte inermibus refringuntur :
 quarum per unam præsidium Romanum clamore excitatum intrumpit , & concursantes per viam pavidos cædit.
 Jam Sora capta erat , quum consules prima luce advenere ; & , quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat , in deditionem accipiunt.
 Ex his ducentos viginti quinque , qui omnium consensu destinabantur & infandæ colonorum cædis & defectionis auctores , victos Romam deducunt. Ceteram multitu-

*Sora
 capitur.*

dinem incolumen , præsidio inposito , Soræ U. c. 440.
a. C. 312. relinquunt. Omnes, qui Romam deducti erant, virgis in foro cæsi, ac securi percussi summo gaudio plebis; cujus maxime intererat, tutam ubique, quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse.

XXV. Consules, ab Sora profecti, in agros Aufonum
gens bello
adpetita. atque urbes Aufonum bellum intulerunt. Mota namque omnia adventu Samnitium, quum apud Lautulas dimicatum est, fuerant, conjurationesque circa Campaniam passim factæ; nec Capua ipsa crimine caruit: quin Romam quoque & ad principum quosdam inquirendos ventum est. Ceterum Aufonum gens proditione urbium, sicut Sora, in potestatem venit. Aufona, & Minturnæ, & Vescia, urbes erant: ex quibus principes juventutis duodecim numero, in proditionem urbium suarum conjurati, ad consules veniunt: docent, « suos, jampridem exoptantes Samnitium adventum, simul ad Lautulas pugnantum audierunt, pro victis Romanos habuisse: » juventute, armis (c) Samnites juvisse. Fugatis inde Samnitibus, incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne arcessant bel-

(c) & armis Gron. Crev.

U. c. 440.
a. C. 312. lum; & obstinatos claudere, si exercitus ad-
» moveatur. In ea fluctuatione animorum
» obrimi incautos posse. » His auctoribus
mota propius castra: missique eodem tempore
circa tria oppida milites, partim armati, qui
occulti propinqua mœnibus insiderent loca;
partim togati, tectis veste gladiis, qui sub
lucem apertis portis urbes ingrederentur. Ab
his (d) simul custodes trucidari cœpti, si-
mul datum signum armatis, ut ex insidiis
concurrerent. Ita portæ occupatæ, triaque
oppida eadem hora eodemque consilio capta.
Sed, quia absentibus ducibus inpetus est
factus, nullus modus cædibus fuit; dele-
taque Aufonum gens, vix certo defectionis
erimine, perinde ac si internecivo (e) bello
certasset.

& deleta.

XXVI. EODEM anno, prodito hostibus Ro-
mano præsidio, Luceria Samnitium facta. Nec
diu proditoribus impunita res fuit. Haud pro-
cul inde exercitus Romanus erat: cujus pri-
mo inpetu urbs, sita in plano, capitur. Luce-
rini ac Samnites ad internecionem cæsi: eo-
que ira processit, ut Romæ quoque, quum

(d) iis Gron. Crev.

(e) internecino Gron. Crev.

de colonis mittendis Luceriam confuleretur
 fenatus, multi delendam urbem censerent.
 Præter odium, quod execrabile in bis cap-
 tos erat, longinquitas quoque abhorre-
 re a relegandis tam procul ab domo civibus inter
 tam infestas gentes cogebat. Vicit tamen
 sententia, ut mitterentur coloni. Duo millia
 & quingenti missi. Eodem anno, quum omnia
 infida Romanis essent, Capuæ quoque occultæ
 principum conjurationes factæ. De quibus
 quum ad senatum relatum esset, haudquaquam
 neglecta res est. Quæstiones decretæ, dicta-
 toremque quæstionibus exercendis dici pla-
 cuit. C. Mænius dictus. Is M. Foslium ma-
 gistrum equitum dixit. Ingens erat magistra-
 tus ejus terror. Itaque sive timore ejus,
 seu conscientia, Calavios, Ovium Noviumque,
 (ea capita conjurationis fuerant) priusquam
 nominarentur apud dictatorem, mors haud
 dubie ab ipsis conscita judicio subtraxit. Dein-
 de, ut quæstioni Campanæ materia decessit,
 versa Romam interpretando res: non nomi-
 natim, qui Capuæ, sed in universum, qui
 usquam coissent conjurassentve adversus rem-
 publicam, quæri senatum jussisse: & coitio-
 nes, honorum adipiscendorum causa factas,

U. c. 440.
a. C. 312.

*C. Mænius
 dictator
 quæstioni-
 bus exer-
 cendis.*

U. c. 440. aduersus rempublicam esse : latiorque & re
a. C. 312. & personis quæstio fieri , haud abnuente
 dictatore , sine fine ulla quæstionis suæ jus
 esse. Postulabantur ergo nobiles homines :
 adpellantibusque tribunos nemo erat auxilio,
 quin nomina reciperentur. Inde nobilitas ,
 nec hi (f) modo , in quos crimen intende-
 batur , sed universi simul , negare , nobilium
 id crimen esse , quibus , si nulla obsteret
 fraude , pateat via ad honorem , sed hominum
 novorum : ipsos adeo dictatorem magistrum-
 que equitum reos magis , quam quæsitores
 idoneos ejus criminis esse : intellecturosque
 ita id esse , simul magistratu abissent. Tum
 enimvero Mænius , jam famæ magis , quam
 imperii , memor , progressus in concionem
 ita verba fecit : « Et omnes anteaactæ vitæ
 » vos conscios habeo , Quirites , & hic ipse
 » honos , delatus ad me , testis est innocen-
 » tiæ meæ. Neque enim , quod sæpe alias ,
 » quia ita tempora postulabant reipublicæ ,
 » qui bello clarissimus esset , sed qui maxime
 » procul ab his concitionibus vitam egisset ,
 » dictator deligendus exercendis quæstionibus
 » fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines

(f) ii Gron. Crev.

» (qua de causa, vos existimare, quam me
 » pro magistratu quidquam incompertum di-
 » cere, melius est) primum ipsas expugnare
 » quæstiones omni ope adnisi sunt; dein,
 » postquam ad id parum potentes erant, ne
 » causam dicerent, in præsidia adversariorum,
 » adpellationem & tribunicium auxilium, pa-
 » tricii confugerunt; postremo repulsi inde
 » (adeo omnia tutiora, quam ut innocentiam
 » suam purgarent, visa) in nos inruerunt,
 » & privatis dictatorem postulare reum vere-
 » cundiam non fuit: ut omnes Dii homines-
 » que sciant, ab illis, etiam quæ non pos-
 » sint, tentari, ne rationem vitæ reddant; me
 » obviam ire crimini, & obferre me inimi-
 » cis reum, dictatura me abdo. Vos quæso,
 » consules, si vobis datum ab senatu nego-
 » tium fuerit, in me primum & hunc M. Fos-
 » lium quæstiones exerceatis; ut adpareat,
 » innocentia nostra nos, non majestate hono-
 » ris, tutos a criminationibus istis esse.» Ab-
 » dicat inde se dictatura, & post eum con-
 » festim Foslius magisterio equitum: primique
 » apud consules (iis enim ab senatu mandata
 » res est) rei facti, adversus nobilium testimo-
 » nia egregie absolvuntur. Publilius etiam Philo-

U. c. 440.

a. C. 312.

*Abdicat se
dictatura.**Reus fac-
tus absol-
vitur.*

U. c. 440.
a. C. 312.

multiplicatis summis honoribus, post res tot domi belloque gestas, ceterum invisus nobilitati, causam dixit, absolutusque est. Nec diutius, ut fit, quam dum recens erat, quæstio per clara nomina reorum viguit. Inde labi cœpit ad viliora capita, donec coitionibus factionibusque, adversus quas comparata erat, obpressa est.

XXVII. EARUM fama rerum, magis tamen spes Campanæ defectionis, in quam conjuratum erat, Samnites, in Apuliam verfos, rursus ad Caudium revocavit: ut inde ex propinquo, si qui motus occasione aperiret, (g) Capuam Romanis eriperent. Eo consules cum valido exercitu venerunt. Et primo circa saltus, quum utrimque ad hostem iniqua via esset, cunctati sunt: deinde Samnites per aperta loca brevi circuitu in loca plana, Campanos campos, agmen demittunt, ibique primum castra in conspectu hostibus data: deinde levibus præliis, equitum sæpius, quam peditum, utrimque periculum factum: nec aut eventus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi parvis quotidie dam-

*Prælium
cum Sam-
nitibus.*

(g) *aperirent Gron. Crev.*

nis, & fenescere dilatione belli vires suæ videbantur. Itaque in aciem procedunt, equitibus in cornua divisus : quibus præceptum erat, intentiores ad respectum castrorum, ne qua eo vis fieret, quam ad prælium, starent : aciem pediti tutam fore. Consulum (h) Sulpicius in dextro, Pœtelius in lævo cornu consistunt. Dextra pars, qua & Samnites rarior ordinibus, aut ad circumeundos hostes, aut ne ipsi circumirentur, constiterant, latius patefacta stetit. Sinistris, præterquam quod confertiores steterant, repentino consilio Pœtelii consulis additæ vires : qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnae casus reservabantur, in primam aciem exemplo emisit ; universisque hostem primo inpetu viribus inpulit. Commota pedestri acie Samnitium, eques in pugnam subcedit. In hunc, transverso agmine inter duas acies se inferentem, Romanus equitatus concitat equos ; signaque & ordines peditum atque equitum confundit, donec universam ab ea parte avertit aciem. In eo cornu non Pœtelius solus, sed Sulpicius etiam, hortator adfuerat, avectus ab suis nondum conferentibus manus ad cla-

U. c. 440.

a. C. 312.

(h) *Consules Gron, Crev.*

U. c. 440. a. C. 312. morem, ab sinistra parte prius exortum. Unde, haud dubiam victoriam cernens, quum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis viris, dissimilem ibi fortunam invenit: Romanos loco pulsos, victorem hostem signa in perculosos inferentem. Ceterum omnia mutavit repente consulis adventus. Nam & conspectu ducis refectus militum est animus: & majus quam pro numero auxilium, advenerant (i) fortes viri: & partis alterius victoria audita, mox visa etiam, praelium restituit. Tota deinde jam vincere acie Romanus, & omisso certamine, caedi capique Samnites; nisi qui Maleventum, cui nunc urbi Beneventum nomen est, perfugerunt. Ad triginta millia caesa aut capta Samnitium, proditum memoriae est.

*Vincunt
Romani.*

XXVIII. CONSULES, egregia victoria parta, protinus inde ad Bovianum obpugnandum legiones ducunt: ibique hiberna egerunt, donec ab novis consulibus L. Papirio Cursore quintum, C. Junio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Poetelius cum M. Foslio magistro equitum exercitum accepit. Is, quum audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus

U. c. 441.
a. C. 311.

*L. Papirio
V. C. Junio
II. Coss.
Poetelius
dictator.*

(i) advenerat Gron. Crev.

LIBER IX CAP. XXVIII 253

captam, omisso Boviano ad Fregellas pergit: unde, nocturna Samnitium fuga sine certamine receptis Fregellis, præsidioque valido inposito, in Campaniam reditum maxime ad Nolam armis repetendam. Eo se intra mœnia, sub adventum dictatoris, & Samnitium omnis multitudo & Nolani agrestes contulerant. Dictator, urbis situ circumspæcto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequenter ibi habitabatur) circumjecta muris incendit: nec ita multo post, sive a Pæteliò dictatore, sive ab C. Junio consule, (nam utrumque traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad consulem trahunt, adjiciunt, Atinam & Calatiam ab eodem captas; Poetelium autem, pestilentia orta, clavi figendi causâ dictatorem dictum. Sueffa & Pontia eodem anno coloniæ deductæ sunt. Sueffa Auruncorum fuerat: Volsci Pontias, insulam sitam in conspectu litoris sui, incoluerant. Et, Interamna & Casinum ut deducerentur coloniæ, senatusconsultum factum est: sed triumviros creavere, ac misere colonorum quatuor millia insequentes consules M. Valerius, P. Decius.

*U. c. 441.
a. C. 311.*

*Nola
capta.*

*U. c. 442.
a. C. 310.*

*M. Valerius,
P. Decius
Coss.*

U. c. 442.
a. C. 310.

XXIX. PROFLIGATO fere Samnitium bello; priusquam ea cura decederet Patribus Romanis, Etrusci belli fama exorta est. Nec erat ea tempestate gens alia, cujus secundum Gallicos tumultus arma terribiliora essent, quum propinquitate agri, tum multitudine hominum. Itaque, altero consulum in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui graviter æger Romæ restiterat, auctore senatu dictatorem C. Junium Bubulcum dixit. Is, prout rei magnitudo postulabat, omnes juniores sacramento adigit: arma, quæque alia res poscit, summa industria parat: nec tantis adparatibus elatus de inferendo bello agitatur, quieturus haud dubio, nisi ultro arma Etrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendoque bello consilia & apud Etruscos fuere. Neutri finibus egressi. Et censura clara eo anno Ap. Claudii, & C. Plautii fuit; memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen Appii, quod viam munivit, & aquam in urbem duxit, eaque unus perfecit; quia, ob infamem atque invidiosam senatus lectionem verecundia victus, collega magistratu se abdicaverat. Appius, jam inde antiquitus insitam pertinaciam familiæ gerendo, solus censuram

Appia via.

obtinuit. Eodem Appio auctore, Potitii, gens (k), cujus ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, servos publicos, ministerii delegandi causa, sollemnia ejus sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimovendis statu suo sacris religionem facere posset, quum duodecim familiae ea tempestate Potitiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantum Potitiorum interisse, sed censorem etiam Appium, memori Deum ira, post aliquot annos luminibus captum.

XXX. ITAQUE consules, qui eum annum secuti sunt, C. Junius Bubulcus tertium & Q. Æmilius Barbula iterum, initio anni questi apud populum, deformatum ordinem prava lectione senatus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent; negaverunt, eam lectionem se, quæ sine recti pravique discrimine ad gratiam ac (l) libidinem facta esset, observaturos: & senatum extemplo citaverunt eo ordine, qui ante censes Ap. Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo an-

U. c. 442.
a. C. 310.

U. c. 443.
a. C. 309.

C. Junio
III. Q.
Æmilio
II. Coss.

(k) Potitia gens Gron. Crev.

(l) & Gron. Crev.

U. c. 443.
a. C. 309.

*Duumviri
navales
creati.*

*Tibicines
abunt.*

no dari cœpta per populum, utraque perti-
nencia ad rem militarem : unum, ut tribuni
militum feni deni in quatuor legiones a po-
pulo crearentur ; quæ antea, perquam paucis
suffragio populi relictis locis, dictatorum &
consulum ferme fuerant beneficia. Tulere
eam rogationem tribuni plebei L. Atilius,
C. Marcius. Alterum, ut duumviros navales
classis ornandæ reficiendæque caussa idem
populus juberet. Lator hujus plebisciti fuit
M. Decius tribunus plebis. Ejusdem anni rem
dictu parvam præterirem, ni ad religionem
visa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti
a proximis censoribus erant in æde Jovis
vesci, quod traditum antiquitus erat, ægre
passi, Tibur uno agmine abierunt : adeo ut
nemo in urbe esset, qui sacrificiis præcineret.
Ejus rei religio tenuit senatum ; legatosque
Tibur miserunt, ut darent operam, ut hi
homines Romanis restituerentur. Tiburtini,
benigne polliciti, primum aditos eos in cu-
riam hortati sunt, uti reverterentur Romam :
postquam perpelli nequibant, consilio, haud
abhorrente ab ingeniis hominum, eos adgre-
diuntur. Die festo alii alios per speciem cele-
brandarum cantu epularum caussa invitant,
&

& vino, cujus avidum ferme genus est, oneratos sopiunt : atque ita in plaustra somno vinctos (m) conjiciunt, ac Romam deportant : nec prius sensere, quam, plaustris in foro relictis, plenos crapulæ eos lix obprescit. Tunc concursus populi factus, inpetratoque, ut manerent, datum, ut triduum quotannis ornati, cum cantu atque hac, quæ nunc sollemnis est, licentia per urbem vagarentur : restitutumque in æde vescendi jus iis, qui sacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur.

XXXI. CONSULES inter se provincias partiti; Junio Samnites, Æmilio novum bellum Etruria forte obvenit. In Samnio Cluviam, præsidium Romanum, quia nequiverat vi capi, obsessum fame in deditonem acceperant Samnites, verberibusque foedum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Junius, nihil antiquius obpugnatione Cluviana ratus, quo die adgressus est mœnia, vi cepit, atque omnes puberes interfecit. Inde victor exercitus Bovianum ductus. Caput hoc erat Pentrorum Samnitium, longe ditissimum atque opulentissimum armis

(m) victos Gron. Crev.

Tom. III.

R

U. c. 443.

a. C. 309.

Revehuntur Romam

Res gestæ
in
Samnio.

U. c. 443.
a. C. 309.

virisque. Ibi quia haud tantum irarum erat, spe prædæ milites accensi, oppido potiuntur. Minus itaque sævitum in hostes est: prædæ plus pene, quam ex omni Samnio umquam, egestum, benigneque omni militi concessa. Et postquam præpotentem armis Romanum nec acies subsistere ullæ, nec castra, nec urbes poterant; omnium principum in Samnio eo curæ sunt intentæ, ut infidiis quæreretur locus, si qua licentia populando effusus exercitus excipi ac circumveniri posset. Transfugæ agrestes & captivi quidam, pars forte, pars consilio oblati, congruentia ad consulem adherentes, quæ & vera erant, pecoris vim ingentem in saltum avium compulsam esse, perpulerunt, ut prædatum eo expeditæ ducerentur legiones. Ibi ingens hostium exercitus itinera occultus infederat, & postquam intrasse Romanos vidit saltum, repente exortus cum clamore ac tumultu incautos invadit. Et primo nova res trepidationem fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in medium: dein, postquam, ut quisque liberaverat se onere, aptaveratque armis, ad signa undique coibant, & notis ordinibus in veteri disciplina militiæ, jam sine præcepto ullius

sua sponte struebatur acies; consul, ad an- U. c. 443.
 cipitem maxime pugnam advectus, defiluit ex a. C. 309.
 equo, & Jovem, Martemque atque alios
 testatur Deos, «se nullam suam glóriam inde,
 » sed prædam militi quærentem, in eum lo-
 » cum devenisse: neque in se aliud, quam
 » nimiam ditandi ex hoste militis curam, re-
 » prehendi posse: ab eo se dedecore nullam
 » rem aliam, quam virtutem militum, vin-
 » dicaturam. Conniterentur modo uno animo
 » omnes invadere hostem, victum acie, castris
 » exutum, nudatum urbibus, ultimam spem
 » furto insidiarum tentantem, & loco, non
 » armis, fretum. Sed quem esse jam virtuti
 » Romanæ inexpugnabilem locum? » Fregel-
 lana arx, Soranaque, & ubicumque iniquo
 successum erat loco, memorabantur. His
 accensus miles, omnium inmemor difficulta-
 tium, vadit adversus imminentem hostium
 aciem. Ibi paullum (n) laboris fuit, dum in
 adversum clivum erigitur agmen: ceterum,
 postquam prima signa planiciem summam
 ceperunt, sensitque acies æquo se jam insti-
 tisse loco, versus extemplo est terror in
 insidiatores, easdemque latebras, quibus se

(n) *paullulum* Gron. Grev.

V. c. 443. paulo ante texerant, palati atque inermes
a. C. 309. fuga repetebant : sed loca difficilia, hosti
 quæfita, ipsos tum sua fraude inpediebant.
 Itaque ergo perpaucis effugium patuit : cæsa
 ad viginti millia hominum, victorque Ro-
 manus ad oblatam ultro ab hoste prædam
 pecorum discurrit.

*Etrusci
 Sutrium
 obpugnant*

XXXII. DUM hæc geruntur in Samnio,
 jam omnes Etruriæ populi præter Arretinos
 (o) ad arma ierant, ab obpugnando Sutrio,
 quæ urbs, sociâ Romanis, velut claustra
 Etruriæ erat, ingens orsi bellum. Eo alter
 consulum Æmilius cum exercitu ad liberan-
 dos obsidione socios venit. Advenientibus
 Romanis, Sutrini comiteus benigne in
 castra ante urbem posita advexere. Etrusci
 diem primum consultando, maturarent, trahe-
 rentne bellum, traduxerunt. Postero die,
 ubi celeriora, quam tutiora, consilia magis
 placuere ducibus, sole orto signum pugnae
 propositum est, armatique in aciem procedunt.
 Quod postquam consuli nunciatum est,
 extemplo tesseram dari jubet, ut prandeat
 miles, firmatisque cibo viribus arma capiat.
 Dicto paretur. Consul, ubi armatos paratosque

(o) *Arosinas* Gron.

vidit, signa extra vallum proferri iussit, & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquamdiu intenti utrimque steterunt, expectantes ut ab adversariis clamor & pugna inciperet: & prius sol meridie se inclinavit, quam telum hinc aut illinc emissum est. Inde, ne infecta re abiretur, clamor ab Etruscis oritur, concinuntque tubæ, & signa inferuntur. Nec segnus ab Romanis pugna initur: concurrunt infensis animis: numero hostis, virtute Romanus superat. Anceps prælium multos utrimque, & fortissimum quemque, absumit: nec prius inclinata res est, quam secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Etrusci, quia nullis recentibus subsidiis fulta prima acies fuit, ante signa circaque omnes ceciderunt. Nullo umquam prælio fugæ minus, nec plus cædis fuisset, ni obstinatos mori Tuscos nox texisset; ita ut victores prius, quam victi, pugnandi finem facerent. Post occasum solis signum recepti datum est: nocte ab utroque in castra reditum. Nec deinde quidquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestum est; quia & ex hostium exercitu prima tota acies deleta uno prælio fuerat, subsidiariis mode

U. c. 443.
a. C. 300.

relictis, vix quod satis esset ad castrorum præsidium : & apud Romanos tantum vuln-
rum fuit, ut plures post prælium faucii de-
cesserint, quam ceciderant in acie.

*U. c. 444.
a. C. 308.*

*Q. Fabio
N. C.
Marcio
Coss.*

XXXIII. Q. FABIVS insequentis anni con-
sul, bellum ad Sutrium excepit. Collega Fa-
bio C. Marcius Rutilus datus est. Ceterum
& Fabius supplementum ab Roma adduxit,
& novus exercitus domo aditus Etruscis
venit. Permulti anni jam (p) erant, quum
inter patricos magistratus tribunosque (q)
nulla certamina fuerant : quum ex ea familia,
quæ velut fatalis tum tribunis ac plebi erat,
certamen oritur. Ap. Claudius censor, circum-
actis decem & octo mensibus, quod Æmi-
lia lege finitum censuræ spatium temporis
erat, quum C. Plautius collega ejus magistratu
se abdicasset, nulla vi compelli, ut abdicaret,
potuit. P. Sempronius erat tribunus plebis,
qui finiendæ censuræ intra legitimum tempus
actionem susceperat, non popularem magis,
quam justam, nec in vulgus, quam optimo
cuique, gratiorem. Is, quum idemdem le-
gem Æmilianam recitaret, auctoremque ejus

*Ap. Clau-
dius
censuram
ultra
legitimum
tempus re-
tinet.*

(p) *jam anni Gron. Crev.*

(q) *add. plebis Gron. Crev.*

Mam. Æmilium dictatorem laudibus ferret; *U. c. 444*
 qui quinquennalem ante censuram, & long- *a. C. 308*
 ginitate potestatem dominantem, intra sex
 mensium & anni coegisset spatium: » Dic,
 » agedum [inquit] Ap. Claudii, quidnam
 » facturus fueris, si eo tempore, quo C. Fu-
 » rius & M. Geganius censores fuerunt, cen-
 » sor fuisses. » Negare Appius, « interroga-
 » tionem tribuni magno opere ad causam
 » pertinere suam. Nam, etsi tenuerit lex Æmi-
 » lia eos censores, quorum in magistratu lata
 » esset, quia post illos censores creatos eam
 » legem populus iussisset, quodque postre-
 » mum iussisset, id jus ratumque esset; non
 » tamen aut se, aut eorum quemquam, qui
 » post eam legem latam creati censores essent,
 » teneri ea lege potuisse.

XXXIV. HÆC sine ullius adfensu cavil-
 lante Appio, « En [inquit] Quirites, illius
 » Appii progenies, qui, decemvir in annum
 » creatus, altero anno se ipse creavit: tertio,
 » nec ab se, nec ab ullo creatus, privatus
 » fasces & imperium obtinuit: nec ante con-
 » tinuando abstulit magistratu, quam obrue-
 » rent (r) eum male parta, male gesta, male

P. Sempronii Tr. Pl. oratio in Claudium.

(r) obruerunt Crœn. Crœv.

U. c. 444.
a. C. 308.

» retenta imperia. Hæc est eadem familia,
 » Quirites, cujus vi atque injuriis compulsi,
 » extorres patria, Sacrum montem cœpistis:
 » hæc, adversus quam tribunicium auxilium
 » vobis comparastis: hæc, propter quam duo
 » exercitus Aventinum infedistis: hæc, quæ
 » scœnebres leges: hæc, quæ agrarias semper
 » inpugnavit: hæc connubia Patrum & plebis
 » interrupit: hæc plebi ad curules magistra-
 » tus iter obsepsit: hoc est nomen multo,
 » quam Tarquiniorum, infestius vestræ liber-
 » tati. Itanè tandem, Ap. Claudii, quum cen-
 » tesimus jam annus sit ab Mam. Æmilio
 » dictatore, tot censores fuerint, nobilissimi
 » fortissimique viri, nemo eorum duodecim
 » tabulas legit? nemo id jus esse, quod postre-
 » mo populus jussisset, scivit? Immo vero
 » omnes sciverunt; & ideo Æmiliæ potius
 » legi paruerunt, quam illi antiquæ, qua pri-
 » mum censores creati erant, quia hanc postre-
 » mam jusserat populus: (s) & quia, ubi
 » duæ contrariæ leges sunt, semper antiquæ
 » obrogat nova. An hoc dicis, Appi, non
 » teneri Æmilia lege populum? an populum
 » teneri, te unum exlegem esse? Tenuit

(s) *populus del. Gron. Crev.*

» Æmilia lex violentos illos censores, C. Fu- U. c. 444.
 » rium & M. Geganium, qui, quid iste ma- a. C. 308.
 » gistratus in republica mali facere posset,
 » indicarunt, quum, ira finitæ potestatis,
 » Mam. Æmilium, principem ætatis suæ belli
 » domique, ærarium fecerunt. Tenuit dein-
 » ceptus omnes censores intra centum annorum
 » spatium. Tenet C. Plautium collegam tuum,
 » iisdem auspiciis, eodem jure creatum. An
 » hunc non, ut qui optimo jure censor crea-
 » tus esset, populus creavit? tu unus exi-
 » mius es, in quo hoc præcipuum ac singu-
 » lare valeat? Quem tu regem sacrificiorum
 » crees, amplexus regni nomen, ut qui opti-
 » mo jure rex Romæ creatus sit, creatum se
 » dicet? Quem semestri dictatura, quem in-
 » terregno quinque dierum contentum fore
 » putes? quem clavi figendi, aut ludorum
 » causa dictatorem audacter crees? Quam isti
 » stolidos ac socordes videri creditis eos, qui
 » intra vicesimum diem, ingentibus rebus
 » gestis, dictatura se abdicaverunt, aut qui
 » vitio creati abierunt magistratu? Quid ego
 » antiqua repetam? Nuper intra decem annos
 » C. Mænius dictator, quia, quum quæstio-
 » nes severius, quam quibusdam potentibus

U. c. 444. » tutum erat, exerceret, contagio ejus, quod
 a. C. 308. » quærebat ipse (t), criminis objectata ab
 » inimicis est, ut privatus obviam iret crimi-
 » ni, dictatura se abdicavit. Nolo ego istam
 » in te modestiam : ne degeneraveris a fami-
 » lia imperiosissima & superbissima : non die,
 » non hora citius, quam necesse est, magis-
 » tratu abieris; modo ne excedas finitum tem-
 » pus. Satis est, aut diem, aut mensem cen-
 » suræ adjicere? Triennium, inquit, & sex
 » menses ultra, quam licet Æmilia lege,
 » censuram geram, & solus geram. Hoc
 » quidem jam regno simile est. An collegam
 » subrogabis, quem ne in demortui quidem
 » locum subrogari fas est? Pœnitet enim,
 » quod antiquissimum sollemne, & solum ab
 » ipso, cui sit, institutum Deo, ab nobilissi-
 » mis antistitibus ejus sacri ad fervorum mi-
 » nisterium religiosus censor deduxisti; gens
 » antiquior originibus urbis hujus, hospitio
 » Deorum immortalium sancta, propter te ac
 » tuam censuram intra annum ab stirpe ex-
 » tincta est : nisi universam rempublicam eo
 » nefario obstrinxeris, quod ominari etiam
 » reformidat animus. Urbs eo lustro capta

(t) ipse criminis Gron. Crev.

» est, quo, demortuo collega C. Julio cen-
 » fore, L. Papirius Curfor (u), ne abiret ma-
 » gistratu, M. Cornelium Maluginensem col-
 » legam subrogavit. Et quanto modestior illius
 » cupiditas fuit, quam tua, Appi? Nec solus,
 » nec ultra finitum lege tempus L. Papirius
 » censuram gessit; tamen neminem invenit, qui
 » se postea auctorem sequeretur: omnes dein-
 » cepti censores post mortem collegæ se magis-
 » tratu abdicarunt. Te, nec quod dies exit (x)
 » censuræ, nec quod collega magistratu abiit,
 » nec lex, nec pudor coercet: virtutem in
 » superbia, in audacia, in contemptu Deorum
 » hominumque ponis. Ego te, Ap. Claudii,
 » pro istius magistratus majestate ac vere-
 » cundia, quem gessisti, non modo manu
 » violatum, sed ne verbo quidem inclemen-
 » tiori a me adpellatum vellem: sed & hæc,
 » quæ adhuc egi, pervicacia tua & superbia
 » coegit me loqui; &, nisi Æmiliæ legi pa-
 » rueris, in vincula duci jubebo; nec, quum
 » ita comparatum a majoribus sit, ut, comi-
 » tiis censoriis nisi duo confecerint legitima
 » suffragia, non renunciato altero comitia

U. c. 444.
 a. C. 308.

(u) *Censor Gron.*

(x) *exiit Gron Crev.*

*U. c. 444.
a. C. 308.*

» differantur, ego te, qui solus censor creari
» non possis, solum censuram gerere patiar. »
Hæc taliaque quum dixisset, prendi censorem,
& in vincula duci iussit. Adprobantibus, sex
tribunis actionem collegæ, tres adpellanti
Appio auxilio fuerunt; summaque invidia
omnium ordinum solus censuram gessit.

*Fabii
prælium
cum
Etruscis.*

XXXV. Dum ea Romæ geruntur, jam
Sutrium ab Etruscis obsidebatur: consuli que
Fabio, imis montibus ducenti ad ferendam
opem fociis tentandasque munitiones, si qua
posset, acies hostium instructa obcurrit; quo-
rum ingentem multitudinem quum ostende-
ret subiecta late planicies; consul, ut loco
paucitatem suorum adjuvaret, flectit paullu-
lum in clivos agmen: (aspreta erant strata
faxis) inde signa in hostem obvertit. Etrusci,
omnium, præterquam multitudinis suæ, qua
sola freti erant, inmemores, prælium ineunt
adeo raptim & avide, ut, abjectis missilibus,
quo celerius manus confererent, fringerent
gladios, vadentes in hostem. Romanus contra
nunc tela, nunc saxa, quibus eos adfarim
locus ipse armabat, ingerere. Igitur scuta
galeæque ictæ quum etiam, quos non vulnera-
verant, turbarent (neque subire erat facile ad

propiozem pugnam, neque missilia habebant, ^{U. c. 444.}
 quibus eminus rem gererent) stantes & ex- ^{a. C. 308.}
 positos ad ictus quum jam fatis nihil tegeret,
 quosdam etiam pedem referentes, fluctuan-
 temque & instabilem aciem, redintegrato
 clamore, strictis gladiis hastati & principes
 invadunt. Eum inpetum non tulerunt Etrusci,
 versisque signis, fuga effusa castra repetunt.
 Sed equites Romani, prævecti per obliqua
 campi, quum se fugientibus obtulissent,
 omisso ad castra itinere, montes petunt. Inde
 inermi pene agmine ac vexato vulneribus in
 silvam Ciminiam penetratum. Romanus, mul-
 tis millibus Etruscorum cæsis, duodequadra-
 ginta signis militaribus captis, castris etiam
 hostium cum præda ingenti potitur. Tum de
 persequendo hoste agitari cœptum.

XXXVI. SILVA erat Ciminia magis tum
 invia atque horrenda, quam nuper fuere Ger-
 manici saltus, nulli ad eam diem ne merca-
 torum quidem adita. Eam intrare haud fere
 quisquam, præter ducem ipsum, audebat :
 aliis omnibus cladis Caudinæ nondum memo-
 ria aboleverat. Tum ex iis, qui aderant,
 (consulis fratrem M. Fabium, Cæsonem alii,
 C. Claudium quidam matre eadem, qua

*Ciminia
 silva.*

U. c. 444.
a. C. 308.

consulem, genitum tradunt) speculatum fe-
iturum professus, brevique omnia certa ad-
laturum. Cære educatus apud hospites, Etruf-
cis inde literis eruditus erat, linguamque
Etruscam probe noverat. Habeo auctores,
vulgo tum Romanos pueros, sicut nunc Græ-
cis, ita Etruscis literis erudiri solitos. Sed
propius est vero præcipuum aliquid fuisse in
eo, qui se tam audaci simulatione hostibus
inmiscuerit. Servus ei dicitur comes unus
fuisse, nutritus una, eoque haud ignarus lin-
guæ ejusdem: nec quidquam aliud proficif-
centes, quam summam regionis, quæ in-
tranda erat, naturam ac nomina principum
in populis accepere; ne qua inter conloquia
insigni nota hæsitantes deprehendi possent. Iere
pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus
gæsisque binis armati. Sed neque commer-
cium linguæ, nec vestis armorumve habitus
sic eos texit, quam quod adhorrebat ab fide,
quemquam externum Ciminios saltus intra-
turum. Usque ad Camertes Umbros pene-
trasse dicuntur. Ibi, qui essent, fateri Roma-
num ausum: introductumque in senatum con-
sulis verbis egisse de societate amicitiaque:
atque inde comi hospitio acceptum, nunciare

Romanis jussum, comteatum exercitui dierum triginta præsto fore, si ea loca intrasset; *U. c. 444.
a. C. 308.*
 juventutemque Camerium Umbrorum in armis paratam imperio futuram. Hæc quum relata consuli essent, impedimentis prima vigilia præmissis, legionibus post impedimenta ire jussis, ipse substitit cum equitatu: & luce orta, postero die obequitavit stationibus hostium, quæ extra saltum dispositæ erant: & quum fatis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit; portaque altera egressus, ante noctem agmen adsequitur. Postero die, luce prima, juga Ciminii montis tenebat. Inde, contemplatus opulenta Etruriæ arva, milites emittit. Ingenti jam abacta præda, tumultuariæ agrestium Etruscorum cohortes, repente a principibus regionis ejus concitatæ, Romanis obcurrunt, adeo incompositæ, ut vindices prædarum prope ipsi prædæ fuerint. Cæsis fugatisque iis, late depopulato agro, victor Romanus, opulentusque rerum omnium copia, in castra rediit. Eo forte quinque legati cum duobus tribunis plebis venerant, denunciatum Fabio senatus verbis, ne saltum Ciminium transfiret. Lætati serius se, quam ut impedire bellum possent, venisse, nuncii victoriæ Romam revertuntur.

U. c. 444.
a. C. 308.

*Ingens
Etrusco-
rum exerci-
tus conli-
gitur.*

XXXVII. HAC expeditione consulis motum latius erat, quam profligatum, bellum. Vastationem namque sub Ciminii montis radicibus jacens ora fenserat, conciveratque indignatione non Etruriæ modo populos, sed Umbriæ finitima. Itaque, quantus non unquam antea, exercitus ad Sutrium venit: neque e (y) filvis tantummodo promota castra, sed etiam aviditate dimicandi quam primum in campos delata acies: deinde instructa primo suo stare loco, relicto hostibus ad instruendum (z) contra spatium: dein (a), postquam detrectare hostem sensere pugnam, ad vallum subeunt. Ubi postquam stationes quoque receptas intra munimenta sensere, clamor repente circa duces ortus, ut « eo » sibi e castris cibaria ejus diei deferri juberent; mansuros se sub armis, & aut nocte, » aut certe luce prima castra hostium invaderent. » Nihil quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. Decima erat fere diei hora, quum cibum capere consul milites jubet; præcipit, ut in armis sint, quacumque diei noctisque hora signum dederit. Paucis milites

(y) in Gron. (a) deinde Gron. Crev.

(z) instruendam Gron. Crev.

milites adloquitur, Samnitium bella extollit, *U. c. 444.*
 elevat Etruscos: « nec hostem hosti, nec mul- *a. C. 308.*
 » titudinem multitudini comparandam ait esse.
 » Præterea telum aliud occultum scituros in
 » tempore: interea taceri opus esse. » His
 ambagibus prodi simulabat hostes, quo ani-
 mus militum multitudine territus restituere-
 tur: &, quod sine munimento confederant,
 verifimilius erat, quod simulabatur. Curati
 cibo corpora quieti dant, & quarta fere vi-
 gilia sine tumultu excitati arma capiunt. Do-
 labræ calonibus dividuntur ad vallum pro-
 ruendum fossasque implendas: intra muni-
 menta instruitur acies: delectæ cohortes ad
 portarum exitus conlocantur. Dato deinde
 signo paullo ante lucem, quod æstivis noc-
 tibus sopitæ maxime quietis tempus est, pro-
 ruto vallo erupit acies: stratos passim inva-
 dit hostes: alios immobiles, alios semifom-
 nos in cubilibus suis, maximam partem ad
 arma trepidantes, cædes obpressit: paucis
 armandi se datum spatium est. Eos ipsos,
 non signum certum, non ducem sequentes,
 fundit Romanus, fugatos eques persequitur.
 Ad castra, ad silvas diversi tendebant. Silvæ
 tutius dedere refugium; nam castra in campis

*Etrusci
 obpressi in
 castris.*

U. c. 444.
a. C. 308.

fitæ eodẽ die capiuntur : aurum argentum-
que iussum referri ad consulem : cetera præda
militis fuit. Cæsa aut capta eo die hostium
millia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam
trans Ciminiam silvam ad Perusiam pugna-
tam , quidam auctores sunt ; metuque in
magno civitatem fuisse , ne interclusus exer-
citus tam infesto saltu , coortis undique Tus-
cis Umbrisque , obprimeretur. Sed , ubicum-
que pugnatum est , res Romana superior fuit :
itaque a Perusia , & Cortona , & Arretio ,
quæ ferme capita Etruriæ populorum ea tem-
pestate erant , legati , pacem fœdusque ab
Romanis petentes , inducias in triginta annos
inpetrauerunt.

*Classis
Romana.*

XXXVIII. DUM hæc in Etruria geruntur ,
consul alter C. Marcius Rutilus Allifas de
Samnitibus vi cepit. Multa alia castella vi-
cique , aut deleta hostiliter , aut integra in
potestatem venire. Per idem tempus & classis
Romana a P. Cornelio , quem senatus mari-
timæ oræ præfecerat , in Campaniam acta ,
quum adpulsa Pompeios esset ; focii inde na-
vales ad depopulandum agrum Nucerinum
profecti , proximis raptim vastatis , unde re-
ditus tutus ad naves esset , dulcedine (ut fit)

prædæ longius progressi, excivere hostes. *U. c. 444.*
 Palatis per agros nemo obvius fuit, quum *a. C. 308.*
 occisione occidi possent : redeuntes agmine
 incauto hæud procul navibus adsecuti agrestes
 exuerunt præda, partem etiam occiderunt :
 quæ superfuit cædi, trepida multitudo ad
 naves compulsæ est. Profectio Q. Fabii trans
 Ciminiæ silvæ quantum Romæ terrorem
 fecerat, tam lætam famam in Sannium ad
 hostes tulerat : « interclusum Romanum exer-
 » citum obsideri, cladisque imaginem Furcu-
 » las Caudinas » memorabant : « eadem te-
 » meritate avidam ulteriorum semper gentem
 » in saltus invios deductam, septam non hos-
 » tium magis armis, quam locorum iniquita-
 » tibus esse. » Jam gaudium invidia quadam
 miscebatur, quod belli Romani decus ab Sam-
 nitibus fortuna ad Etruscos avertisset. Itaque
 armis virisque ad obterendum C. Marcium
 consulem concurrunt ; protinus inde Etruriam
 per Marsos ac Sabinos petaturi, si Marcus
 dimicandi potestatem non faciat. Obvius iis
 consul fuit. Dimicatum prælio utrimque
 atroci, atque incerto eventu est. Et quum
 anceps cædes fuisset, adversæ tamen rei fama
 in Romanos vertit, ob amissos quosdam

*Anceps
 prælium
 cum Sam-
 nitibus.*

U. c. 444.
a. C. 308.

equestris ordinis, tribunosque militum, atque unum legatum, & (quod insigne maxime fuit) consulis ipsius vulnus. Ob hæc etiam aucta fama (ut solet) ingens terror Patres invasit, dictatoremque dici placebat: nec, quin Cursor Papirius diceretur, in quorum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuncium perferri, omnibus infestis, tuto posse, nec vivere Marcium consulem satis fidebant. Alter consul Fabius infestus privatim Papirio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consularium numero mittendos ad eum senatus censuit: qui sua quoque eum, non publica solum, auctoritate moverent, ut memoriam simultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium quum senatusconsultum tradidissent, adjecissentque orationem convenientem mandatis, consul, demissis in terram oculis, tacitus ab incertis, quidnam acturus esset (b), legatis recessit. Nocte deinde silentio (ut mos est) L. Papirium dictatorem dixit: cui quum ob animum egregie victum legati gratias agerent, obstinatum silentium obtinuit, ac sine responso ac men-

*Fabius
Papirium
dictatorem
dicit.*

(b) *esset acturus Gron, Crev,*

tione facti sui legatos dimisit, ut adpareret, *U. c. 444.*
 insignem dolorem ingenti comprimi animo. *a. C. 308.*
 Papirius C. Junium Bubulcum magistrum
 equitum dixit : atque ei, legem curiatam de
 imperio ferenti, triste omnem diem diffidit,
 quod Faucia curia fuit principium, duabus
 insignis cladibus, captæ urbis, & Caudinæ
 pacis : quod utroque anno eadem curia (c)
 fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam
 clade, quæ ad Cremeram accepta est, abo-
 minandam eam curiam facit.

XXXIX. DICTATOR postero die, auspiciis
 repetitis, pertulit legem; &, profectus cum
 legionibus, ad terrorem traducti silvam Ci-
 miniam exercitus nuper scriptis, ad Longu-
 lam pervenit : acceptisque a Marcio consule
 veteribus militibus, in aciem copias eduxit :
 nec hostes detrectare visi pugnam. Instructos
 deinde armatosque (quum ab neutris prælium
 inciperet) nox oppressit. Quieti aliquamdiu,
 nec suis diffidentes viribus, nec hostem sper-
 nentes, stativa in propinquo habuere. Interea
 res in Etruria gestæ. Nam & cum Umbro-
 rum exercitu acie depugnatum est; (fusi
 tamen magis, quam cæsi, hostes, quia *Res in
 Etruria
 bene gesta.*

(c) ejusdem curiæ Gron. Crev.

U. c. 444.
a. C. 308.

cœptam acriter non tolerarunt pugnam)
& ad Vadimonis lacum Etrusci , lege sacrata
coactō exercitu , quum vir virum legisset ,
quantis numquam alias antea simul copiis ,
simul animis , dimicarunt : tantoque irarum
certamine gesta res est (d) , ut ab neutra
parte emissa sint tela. Gladiis pugna cœpit ;
& , acerrime commissa , ipso certamine , quod
aliquamdiu anceps fuit , accensa est : ut non
cum Etruscis toties victis , sed cum aliqua
nova gente , videretur dimicatio esse. Nihil
ab ulla parte movetur fugæ : cadunt antefig-
nani : & , ne nudentur propugnatoribus signa ,
fit ex secunda prima acies. Ab ultimis deinde
subsidiis cietur miles : adeoque ad ultimum
laboris ac periculi ventum est , ut equites
Romani , omiffis equis , ad primos ordines
peditum per arma , per corpora evaserint :
ea velut nova inter fessos exorta acies tur-
bavit signa Etruscorum. Secuta deinde inpe-
tum eorum , utcumque adfecta erat , cetera
multitudo tandem perumpit ordines hostium.
Tunc vinci pertinacia cœpta , & averti ma-
nipuli quidam : & , ut semel dedere terga ,
etiam certiorem capeffere fugam. Ille primum

(d) *res gesta est Gron. Crev.*

dies fortuna veteri abundantes Etruscorum *U. c. 444.*
fregit opes. Cæsum in acie, quod roboris *a. C. 308.*
fuit ; castra eo inpetu capta direptaque.

XL. PARI subinde periculo gloriæque even-
tu bellum in Samnitibus erat ; qui, præter
ceteros belli adparatus, ut acies sua fulgeret
novis armorum insignibus, fecerunt. Duo
exercitus erant : scuta alterius auro, alterius
argento cælaverunt. Forma erat scuti : sum-
mum latius, qua pectus atque humeri tegun-
tur, fastigiò æquali ; ad imum cuneator,
mobilitatis caussa. Spongia pectori tegumen-
tum : & sinistrum crus ocrea tectum. Galeæ
cristatæ, quæ speciem magnitudini corpo-
rum adderent. Tunicæ auratis militibus ver-
ficolores, argentatis linteæ candidæ : his dex-
trum cornu datum : illi in sinistro consistunt.
Notus jam Romanis adparatus insignium ar-
morum fuerat : doctique a ducibus erant,
« horridum militem esse debere ; non cæsa-
» tum auro & argento, sed ferro & animis
» fretum : quippe illa prædam verius, quam
» arma, esse ; nitentia ante rem, deformia
» inter sanguinem & vulnera. Virtutem esse
» militis decus, & omnia illa victoriam fe-
» qui ; & ditem hostem quamvis pauperis

*Samnitium
acies
insignibus
armis
fulgens.*

U. c. 444.
a. C. 308.

» victoris præmium esse. » His Cursor vocibus instinctos milites in prælium ducit. Dextro ipse cornu confistit; sinistro præfecit magistrum equitum. Simul est concursus, ingens fuit cum hoste certamen; non segnius inter dictatorem & magistrum equitum, ab utraque parte victoria inciperet. Prior forte Junius commovit hostem, lævo dextrum cornu, sacros more Sannitium milites, eoque candida veste & paribus candore armis insignes. » Eos se Orco mactare » Junius dictitans, quum intulisset signa, turbavit ordines, & haud dubie inpulit aciem. Quod ubi sensit dictator, « Ab lævone cornu victoria incipiet, [inquit] & dextrum cornu, dictatoris acies, alienam pugnam sequetur, non partem maximam victoriæ trahet? » Concitavit milites. Nec peditum virtuti equites, aut legatorum studia ducibus cedunt. M. Valerius a dextro, P. Decius ab lævo cornu, ambo consulares ad equites in cornibus positos evehuntur: adhortatique eos, ut partem secum capefferent decoris, in transversa latera hostium incurrunt. Is novus additus terror, quum ex parte utraque circumvasisset aciem, & ad terrorem hostium legiones

Romanæ, redintegrato clamore, intulissent gradum, tum fuga ab Samnitibus coepta. Jam frage hominum armorumque insignium campi repleti. Ac primo pavidos Samnites castra sua accepere: deinde ne ea quidem retenta. Captis direptisque ante noctem injectus ignis. Dictator ex senatusconsulto triumphavit: cujus triumpho longe maximam speciem captiva arma præbuere. Tantum magnificentiæ visum in iis, ut aurata scuta dominis argentariarum (e) ad forum ornandum dividerentur. Inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus, quum tensæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem Deum insignibus armis hostium usi sunt: Campani, ab superbia & odio Samnitium, gladiatores (quod spectaculum inter epulas erat) eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine compellarunt. Eodem anno cum reliquis Etruscorum ad Perusiam, quæ & ipsa induciarum fidem ruperat, Fabius consul nec dubia nec difficili victoria dimicat. Ipsum oppidum (nam ad mœnia victor accessit) cepisset, ni legati dedentes urbem exissent. Præsidio Perusiæ inposito, legationibus Etruriæ amicitiam pe-

*U. c. 444.
a. C. 308.*

Vincitur.

(e) *argentariarum Gron.*

tentibus præ se Romam ad senatum missis, consul, præstantiore etiam, quam dictator, victoria triumphans, urbem est inuestus. Quin etiam devictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos, P. Decium & M. Valerium, est versum: quos populus proximis comitiis ingenti consensu consulem alterum, alterum prætorem declaravit.

*U. c. 445.
a. C. 307.*

*O. Fabio
III. P.
Decio II.
Coss.
Bene res
gesta con-
tra Sam-
nites.*

XLI. FABIO ob egregie perdomitam Etruriam continuatur consulatus; Decius collega datur. Valerius prætor quartum creatus. Consules partiti provincias. Etruria Decio, Samnium Fabio evenit. Is profectus ad Nuceriam Alfaternam, tum pacem petentes, quod uti ea, quum daretur, noluisissent, adspernatus, obpugnando ad deditiorem subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum. Haud magno certamine hostes victi: neque ejus pugnae memoria tradita foret, ni Marfi eo primum prælio cum Romanis bellassent. Secuti Marforum defectionem Peligni, eandem fortunam habuerunt. Decio quoque alteri consuli secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentum exercitui præbere, atque inducias in quadraginta annos petere. Volturniensium castella aliquot vi cepit: quædam

*Contra
Etruscos.*

ex iis diruit, ne receptaculo hostibus essent: *U. c. 445.*
 circumferendoque passim bello, tantum terro- *a. C. 307.*
 rem sui fecit, ut nomen omne Etruscum fœ-
 dus ab consule peteret. Ac de eo quidem ni-
 hil inpetrarum. Induciæ annuæ datæ. Stipen-
 dium exercitui Romano ab hoste in eum an-
 num pensum, & binæ tunicæ in militem
 exactæ. Ea merces induciarum fuit. Tranquil-
 las res jam Etruscis turbavit repentina de-
 fectio Umbrorum, gentis integræ a cladibus
 belli, nisi quod transitum exercitus ager sen-
 serat. Ii, concitata omni juventute sua, &
 magna parte Etruscorum ad rebellionem com-
 pulsa, tantum exercitum fecerant, ut, relicto
 post se in Etruria Decio, ad obpugnandam
 inde Romam ituros, magnifice de se, ac
 contemptim de Romanis loquentes, jactarent.
 Quod inceptum eorum ubi ad Decium con-
 sulem perlatum est, ad urbem ex Etruria mag-
 nis itineribus pergit, & in agro Pupiniensi ad
 famam intentus hostium confedit. Nec Romæ
 spernebatur Umbrorum bellum: & ipsæ mi-
 næ metum fecerant expertis a Gallica clade,
 quam intutam urbem incolerent. Itaque legati
 ad Fabium consulem missi sunt, ut, si quid
 laxamenti a bello Samnitium esset, in Um-

*U. c. 445.
a. C. 307.*

*Contra
Umbros.*

briam prope exercitum duceret. Dicto paruit consul, magnisque itineribus ad Mevaniam, ubi tum copiae Umbrorum erant, perrexit. Repens adventus consulis, quem procul Umbria in Samnio bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Umbros, ut alii recedendum ad urbes munitas, quidam omitendum bellum censerent. Plaga una (Materinam ipsi adpellant) non continuit modo ceteros in armis, sed confestim ad certamen egit. Castra vallantem Fabium adorti sunt. Quos ubi effusos ruere in munimenta consul vidit, revocatos milites ab opere, prout loci natura tempusque patiebatur, ita instruxit: cohortatusque prædicatione vera qua in Tuscis, qua in Samnio partorum decorum, exigam adpendicem Etrusci belli conficere jubet, & vocis impiæ pœnas expetere, qua se urbem Romanam obpugnatos minati sunt. Hæc tanta sunt alacritate militum audita, ut clamor, sua sponte ortus, loquentem interpellaverit ducem. Ante imperium deinde concentu tubarum ac cornuum cursu effuso in hostem feruntur. Non tamquam in viros aut armatos incurrunt: (mirabilia dictu!) signa primo eripi coepta signiferis; deinde

ipfi signiferi trahi ad consulem, armatique milites ex acie in aciem transferri : &, sic ubi est certamen, scutis magis, quam gladiis, geritur res. Umbronibus incussa que ala sternuntur hostes. Plus capitur hominum, quam cæditur : atque una vox ponere arma jubentium per totam fertur aciem. Itaque inter ipsum certamen facta deditio est a primis auctoribus belli. Postero insequentibusque diebus & ceteri Umbrorum populi deduntur. Ocriculani sponfione in amicitiam accepti.

XLII. FABIVS, alienæ fortis victor belli; in suam provinciam exercitum reduxit. Itaque ei, ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno populus continuaverat consulatum, ita senatus in insequentem annum (f), quo Ap. Claudius, L. Volumnius consules fuerunt, prorogavit, maxime Appio adversante, imperium. Appium censorem petisse consulatum, comitiaque ejus ab L. Furio tribuno plebis interpellata, donec se censura abdicavit, in quibusdam annalibus invenio. Creatus consul, quum collegæ novum bellum, Sallentini hostes decernerentur, Romæ mansit, ut urbanis artibus opes augetet, quando belli

U. c. 445.
a. C. 307.

U. c. 446.
a. C. 306.

Ap. Claudio, L.
Volumnio
Coss.

Sallentini
victi.

(f) Senatus insequente anno Gron. Crev.

*U. c. 346.
a. C. 306.*

*Samnites
victi.*

*U. c. 447.
a. C. 305.*

*P. Corne-
lio, Q.
Marcio
Coss.*

decus penes alios esset. Volumnium provin-
ciæ haud pœnituit. Multa secunda proelia
fecit : aliquot urbes hostium vi cepit. Prædæ
erat largitor, & benignitatem per se gratam
comitate adjuvabat : militemque iis artibus
fecerat & periculi & laboris avidum. Q. Fa-
bius proconsul ad urbem Allifas cum Samni-
tium exercitu signis conlatis confligit. Mini-
me ambigua res fuit. Fusi hostes, atque in
castra compulsi : nec castra forent retenta,
ni exiguum superfuisset diei : ante noctem
tamen sunt circumfessa, & nocte custodita,
ne quis elabi posset. Postero die, vixdum
luce certa, deditio fieri cœpta : & pacti, qui
Samnitium forent, ut cum singulis vestimentis
emitterentur. Hi omnes sub jugum missi. So-
ciis Samnitium nihil cautum : ad septem
millia sub corona venire. Qui se civem
Hernicum dixerat, seorsum in custodia habi-
tus. Eos omnes Fabius Romam ad senatum
misit : & , quum quæsitum esset, delectu,
an voluntarii pro Samnitibus adversus Roma-
nos bellassent, per Latinos populos custo-
diendi dantur : iussique eam integram rem-
novi consules, P. Cornelius Arvina, Q. Mar-
cius Tremulus, (ii enim jam creati erant)

ad senatum referre. Id ægre passi Hernici, *U. c. 447.*
a. C. 305.
 concilium populorum omnium habentibus
 Anagninis in circo, quem Maritimum vo-
 cant, præter Alatrinatem, Ferentinatēque,
 & Verulanum, omnes Hernici nominis po-
 pulo Romano bellum indixerunt.

XLIII. IN Samnio quoque, quia decefferat
 inde Fabius, novi motus exorti. Calatia &
 Sora, præsidiaque, quæ in iis Romana erant,
 expugnata : & in captivorum corpora mili-
 tum fœde sævitum. Itaque eo P. Cornelius
 cum exercitu missus. Marcio novi hostes
 (jam enim Anagninis Hernicisque aliis bel-
 lum iustum erat) decernuntur. Primo ita
 omnia obportuna loca hostes inter consulum
 castra interceperunt, ut pervadere expeditus
 nuncius non posset, & per aliquot dies in-
 certi rerum omnium, suspensique de statu
 alterius, uterque consul ageret, Romamque
 is metus manaret : adeo ut omnes juniores
 sacramento adigerentur, atque ad subita re-
 rum duo iusti scriberentur exercitus. Ceterum
 Hernicum bellum nequaquam pro præfenti
 terrore ac vetustate gentis gloriæ fuit. Nihil
 usquam dictu dignum ausi, trinis castris in-
 tra paucos dies exuti, trigiata dierum inducias,

*Bellum
 Hernicum.*

V. c. 447.
a. C. 305.

ita ut ad senatum Romam legatos mitterent, pacti sunt bimestri stipendio frumentoque, & singulis in militem tunicis. Ab senatu ad Marcium rejecti, cui senatusconsulto permiffum deHernicis erat: isque eam gentem in deditionem accepit. Et in Samnio alter consul superior viribus, locis inpeditor erat. Omnia itinera obseperant hostes, saltusque pervios ceperant, ne qua subvehi commeatus possent: neque eos, quum quotidie signa in aciem consul proferret, elicere ad certamen poterat: fatisque adparebat, neque Samnitum certamen præfens, nec Romanum dilationem belli iaturum. Adventus Marcii, qui, Hernicis subactis, maturavit collegæ venire auxilio, moram certaminis hosti exemit. Nam, ut qui ne alteri quidem exercitui se ad certamen credidissent pares, conjungi utique passi duos (g) consulares exercitus, nihil crederent superesse spei, advenientem incomposito agmine Marcium adgrediuntur. Raptim conlatæ farcinæ in medium; &, prout tempus patiebatur, instructa acies. Clamor primum in stativa perlatus, dein conspectus procul pulvis, tumultum apud alterum consulem in castris fecit. Isque, confestim arma capere jussis,

(g) duo Gron. Crev.

raptim-

L
raptimq
verfam
occupat
» flagiti
» que v
» ad se
inperum
mediam
defenso
flagrant
tes res
nitium
in ulla
trigim
tū co
unum
quum
cohor
rant,
consul
dunt,
clamita
ardori,
hostium
tentand
eos opi
Tom.

raptimque eductis in aciem militibus, trans-
 versam hostium aciem, atque alio certamine
 occupatam invadit; clamitans, « summum
 » flagitium fore, si alterum exercitum utrius-
 » que victoriæ compotem finerent fieri, nec
 » ad se sui belli vindicarent decus. » Qua
 inpetum dederat, perrumpit; aciemque per
 mediam in castra hostium tendit, & vacua
 defensoribus capit atque incendit. Quæ ubi
 flagrantia Marcianus miles conspexit, & hos-
 tes respexere, tum passim fuga cœpta Sam-
 nitium fieri; sed omnia obtinet cædes, nec
 in ullam partem tutum per fugium est. Jam,
 triginta millibus hostium cæsis, signum recep-
 tui consules dederant, conligebantque in
 unum copias, in vicem inter se gratantes;
 quum repente visæ procul hostium novæ
 cohortes, quæ in supplementum scriptæ fue-
 rant, integravere cædem: in quas, nec jussu
 consulum, nec signo accepto, victores va-
 dunt; « malo tirocinio inbuendum Samnitium, »
 clamitantes. Indulgent consules legionum
 ardori, ut qui probe scirent, novum militem
 hostium inter perculosos fuga veteranos ne
 tentando quidem fatis certamini fore. Nec
 eos opinio fefellit. Omnes Samnitium copias,

*U. c. 447.
 a. C. 305.*

*Vidi
 Samnites.*

U. c. 447.
a. C. 305.

veteres novæque, montes proximos fuga capiunt. Eo & Romana erigitur acies; nec quidquam satis tuti loci victis est, & de jugis, quæ ceperant, funduntur; jamque una voce omnes pacem petebant. Tum, trium mensium frumento imperato, & annuo stipendio, ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores missi. Cornelius in Samnio relictus. Marcius de Hernicis triumphans in urbem rediit; statuaque equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia mauerunt, quam civitatem, suæ leges redditæ: connubiumque inter ipsos, quod aliquamdiu soli Hernicorum (h) habuerunt, permissum. Anagninis, quique arma Romanis intulerant, civitas sine suffragii latione data: concilia connubiaque ademta: & magistratibus, præterquam sacrorum curatione, interdictum. Eodem anno ædes Salutis a C. Junio Bubulco censore locata est, quam consul bello Samnitium voverat. Ab eodem collegaque ejus M. Valerio Maximo viæ per agros publica impensa factæ. Et cum Carthaginensibus eo-

*Ædes
Salutis.*

*Carthagi-
nenses
legati.*

(h) *Hernicorum soli Gron. Grev.*

LIBER IX CAP. XLIV 297

dem anno foedus tertio renovatum : legatis-
que eorum, qui ad id venerant, comiter
munera missa.

XLIV. DICTATOREM idem annus habuit
P. Cornelium Scipionem, cum magistro equi-
tum P. Decio Mure. Ab iis, propter quæ creati
erant, comitia consularia habita; quia neuter
consulum potuerat bello abesse. Creati con-
sules L. Postumius, Ti. Minucius. Hos con-
sules Piso Q. Fabio & P. Decio subgerit,
biennio exempto, quo Claudium Volumnium-
que, & Cornelium cum Marcio consules
factos tradidimus. Memoria ne fugerit in anna-
libus digerendis, an consulto binos consules,
falsos ratus, transcenderit, incertum est.
Eodem anno in campum Stellatam agri Cam-
pani Samnitium incursiones factæ. Itaque am-
bo consules, in Samnium missi, quum diver-
sas regiones, Tifernum Postumius, Bovianum
Minucius, petissent; Postumii prius ductu ad
Tifernum pugnatum. Alii haud dubie Samni-
tes victos, ac viginti millia (i) hominum
capta tradunt: alii Marte æquo discessum,
& Postumium, metum simulantem nocturno
itinere, clam in montes copias abduxisse:

P. Corneli-
us
dictator.

Uc. 448.
a. C. 304.

L. Postu-
mio, Ti.
Minucio
Coss.

Coss. in
Samnium
eunt.

(i) add. inde Gron.

U. c. 448.
a. C. 304.

hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos confedisse. Consul, ut stativa tuta copiosaque (& ita erant) petisse videretur, postquam & munimentis castra firmavit, & omni adparatu rerum utilium instruxit; relicto firmo praesidio, de vigilia tertia, qua duci proxime potest, expeditas legiones ad collegam, & ipsum adversus alios sedentem, ducit. Ibi, auctore Postumio, Minucius cum hostibus signa confert; &, quum anceps proelium in multum diei processisset, tum Postumius integris legionibus defessam jam aciem hostium inprovise invadit. Itaque, quum lassitudo ac vulnera fugam quoque praepedissent, occisione occisi hostes, signa unum & viginti capta: atque inde ad castra Postumii perrectum. Ibi duo victores exercitus perculsum jam fama hostem adorti fundunt fugantque: signa militaria sex & viginti capta, & imperator Samnitiun Statius Gellius, multique alii mortales, & castra utraque capta: & Bovianum, ubi postero die coeptum obpugnari, brevi capitur: magnaue gloria rerum gestarum consules triumpharunt. Minucium consulem, cum vulnere gravi relatum in castra, mortuum, quidam auctores

*Samnites
vincuntur.*

funt, & M. Fulvium in locum ejus consulem subfectum : & ab eo, quum ad exercitum Minucii missus esset, Bovianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Censennia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnum simulacrum in Capitolio positum dedicatumque.

XLV. P. Sulpicio Saverione, P. Sempronio Sopho consulibus, Samnites, seu finem, seu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam misere. Quibus suppliciter agentibus responsum est, « nisi sæpe bellum parantes pacem petissent Samnites, oratione » ultro, citroque habita, de pace transigi » potuisset. Nunc, quando verba vana ad id » locorum fuerint, rebus standum esse. P. » Sempronium consulem cum exercitu brevi » in Samnio fore : eum, ad bellum pacemne » inclinent animi, falli non posse : comperta » omnia senatui relaturum : decedentem ex » Samnio consulem legati sequerentur. » Eo anno quum pacatum Samnium exercitus Romanus, benigne præbito comiteatu, peragrasset, foedus antiquum Samnitibus redditum. Ad Æquos inde veteres hostes, ceterum per multos annos sub specie infidæ pacis quietos, versa arma Romana : quod, incolumi

U. c. 447.

a. C. 303.

F. Sulpicio, P.

Sempronio

Coss.

Pacem

petunt

Samnites.

U. c. 449. Hernico nomine, misitaverant simul cum iis
 a. C. 303. Samniti auxilia; &, post Hernicos subactos,
 universa prope gens, sine dissimulatione con-
 filii publici, ad hostes desciverat: & postquam,
 isto Romæ cum Samnitibus fœdere, faciales
 venerant res repetitum, «tentationem [aie-
 »bant] esse, ut, terrore incusso belli, Ro-
 »manos se fieri paterentur: quod quantopere
 »optandum foret, Hernicos docuisse: quum,
 »quibus licuerit, suas leges Romanæ civitati
 »præoptaverint: quibus legendi, quid mal-
 »lent, copia non fuerit, pro pœna necessa-
 »riam civitatem fore.» Ob hæc vulgo in
 conciliis jactata, populus Romanus bellum
 fieri Æquis iussit: consulesque ambo, ad
 novum profecti bellum, quatuor millibus
 a castris hostium confederunt. Æquorum exer-
 citus, (ut qui suo nomine permultos annos
 inbelles egissent) tumultuario similis, sine
 ducibus certis, sine imperio, trepidare. Alii
 exeundum in aciem, alii castra tuenda cen-
 sent: movet plerosque vastatio futura agro-
 rum, ac deinceps cum levibus præidiis ur-
 bium relictarum excidia. Itaque, postquam
 inter multas sententias una, quæ, ommissa
 cura communium, ad respectum suarum quem-

*Bellum
 cum
 Æquis.*

que rerum vertisset, audita; ut prima vigilia diversi e castris ad deportanda omnia tuendaque mœnibus in urbes abirent; cuncti eam sententiam ingenti adsensu acceperunt. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani, signis prolatis, in acie consistunt; & ubi nemo obvius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. Ceterum, postquam ibi neque stationes pro portis, nec quemquam in vallo, nec fremitum consuetum castrorum animadverterunt; insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. Transgressi deinde vallum, quum deserta omnia invenissent, pergunt hostem vestigiis sequi: sed vestigia, in omnes æque ferentia partes, ut in dilapsis passim, primo errorem faciebant; post, per exploratores compertis hostium consiliis, ad singulas urbes circumferendo bello, unum & quadraginta oppida intra dies quinquaginta omnia obpugnando ceperunt; quorum pleraque diruta atque incensa, nomenque Æquorum prope ad internecionem deletum. De Æquis triumphatum: exemploque eorum clades fuit, ut Marrucini, Marfi, Peligni, Frentani mitterent Romam oratores pacis petendæ amicitiaque. Iis populis foedus perpetuis datum.

*U. c. 447,
a. C. 303.*

Æqui prope ad internecionem deleti.

U. c. 449.

a. C. 303.

*C. Flavius
ædilis
curulis.*

XLVI, EODEM anno Cn. Flavius Cn. filius scriba, patre libertino, humili fortuna ortus, ceterum callidus vir & facundus, ædilis curulis fuit. Invenio in quibusdam annalibus, quum adpareret ædilibus, fierique se pro tribu ædilem videret, neque accipi nomen, quia scriptum faceret; tabulam posuisse, & jurasse, se scriptum non facturum. Quem aliquanto ante defisse (k) scriptum facere, arguit Macer Licinius, tribunatu ante gesto triumviratibusque, nocturno altero, altero coloniam deducendæ. Ceterum (id quod haud discrepat) contumacia adversus contemnentem humilitatem suam nobiles certavit. Civile jus, repositum in penetralibus pontificum, evulgavit; fastosque circa forum in albo proposuit, ut, quando lege agi posset, sciretur: ædem Concordiæ in area Vulcani summa invidia nobilium dedicavit; coactusque consensu populi Cornelius Barbatum pontifex maximus verba præire, quum more majorum negaret, nisi consulem aut imperatorem, posse templum dedicare. Itaque ex auctoritate senatus latum ad populum est, ne quis templum aramve injussu senatus aut tribunorum

(k) *antea defuisse* Gron. Crev.

plebei partis majoris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentum sit adversus superbiam nobilium plebeiae libertatis, referam. Ad collegam ægrum visendi causa Flavius quum venisset, consensuque nobilium adolescentium, qui ibi adsidebant, adfurrectum ei non esset; curulem adferri fellam eo iussit, ac sede honoris sui anxios invidia inimicos spectavit. Ceterum Flavium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudii censura vires nata, qui senatum primus libertinorum filiis lectis inquinaverat: & postquam eam lectionem nemo ratam habuit, nec in curia adeptus erat, quas petierat, opes urbanas; humilibus per omnes tribus divisas, forum & campum corrupit. Tantumque Flavii comitia indignitatis habuerunt, ut plerique nobilium annulos aureos & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discessit civitas. Aliud integer populus, fautor & cultor honorum, aliud forensis factio tenebat; donec Q. Fabius & P. Decius censores facti: & Fabius, simul concordiae causa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnem forenses turbam excretam in quatuor tribus conjecit, urbanasque eas adpellavit.

U. c. 449
a. C. 303.

U. c. 440. Adeoque eam rem acceptam gratis animis
a. C. 303. ferunt, ut Maximī cognomen; quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur, ut equites Idibus Quinctilibus transveherentur.

FINIS TOMI TERTII.

ARGENTORATI,

Typis FRANCISCI GEORGH LEVRAULT.

PERMISSU SUPERIORUM.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
540 EAST 57TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637

